

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИ КОЧАН
ЗДА

Стефан Ковалів.

РМБЛОВИ

і кжші оповіданя.

НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
зарєєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.
1903.

891.79

К 8494

Олу

РИБОЛОВИ.

I.

У нас бували все за моєї тямки славні-преславні риболови. Бувало як тільки зарехкають жаби, закує зазуля, защебече соловій, так Голоднa Орина і Невмивана Теренька кождої суботи з півкою*) і з кочергами хлюпають ся з полудня до самого вечера в потоці по калабанях та ловлять здирки, слизи, козулі, пискорі. Нераз і ціле квартове горнятко наловлять того дробу, і в вже чим грішне тїло при святій неділеньці занести та діточки у хаті будь чим обдурити. Найбільша спадь та благодать для тих наших нанашок була тоді, як люди посконні коноплі понамочували, а вода завоняла п'яними сопухами. Тоді вам і в день при сонці і в ночі при скипці гонять обі невісти качки, а самі тому приголомшену дробину сханують з верха густими решетами; а чоловіки з горнятками стоять над берегом та збирають з травиці, що їм жінки мечуть з потока. Нераз ні очий, ні рта, ні рук ні ніг не видно матусям:

*) Півка або волочок — невеличка сїть для ловлення риби.

такі обмазані болотом немов бориславські либаки. Бо то наш потік має в своїм руслі місцями стільки тої паскуди на споді, того гноїща з лісів, вертепів, що як би того вибрав та порозтрясав по нивці, то була-би така пше-ничка, що не треба й того котячого чи потя-чого порошку, що наш пан дідич спроваджує для свого огородника десь аж із за моря.

Крім тих двох нанашок був у селі ще один славний рибак, шабасовий шинкар нашого арендаря Шмілка Балбусти, але він не ловив ніколи в потоці. Ясько Гнида звав ся; при Жиді служив. Коли тільки трафила ся нагода, все ходив або з волоком у день, або з віцею в но-чи при світлі на Бистрицю, та звідтам усе бувало приносить Шмількови красну велику рибу.

Нашим матусям не лучало ся ніколи таку велику рибу зловити в потоці, як Яськови Гниді в Бистрици. Раз тільки пригадую собі на св. Панталеймона при святі церковнім забрали ся обі черпати вир в однім місці недалеко моста. Черпали цілий день. Ми діти помагали, гатили воду. Коли вже доходили до кінця, вода щось зачала каламутити ся, рушатись, кипіти... „Риби, риби!“ закричали діти: а нанашки на нас згукали: „Тихо! — кажуть — Не верещіть! Нехай риба сходить ся в одно місце“. Колиж вичерпали до самого дна, а там вам жабища, гадя, кінські п'явки, пуголовиці... та один щупак між ними заблукав ся, але гідний щупак, такий як добра рука. Матусі щупака до цебрика, поділили ся ним по половині та й тільки мали зарібку за те, що черпали цілий день воду. А нам, помагачам, лишила ся решта:

через кілька днів діти з цілого села мали в чім хляпати ся та забувати свій голод.

Оттаке то було у нас рибарство аж до часу, поки не стало ся раз чудо-диво на ціле село, що люди до нині не можуть його забути та розповідають собі мов про проказу людську. І сам не знаю, як би то розказати; але що буде, то буде, — слухайте!

Як уже люденькове коноплі понамочували; як вода покрила ся сірою поволокою ніби киплячою, а в повітрі завоняло щось ніби падлиною, ніби чумою; як той дріб'риб'ячий сплив на верх і білими животиками засьвав до сонця наче срібло, а Голодна Оринка і Невмивана Теренька мальованки*) з себе на беріг а самі в воду з решетами, та нуж хапати погибшу животину та складати в горнятка. Наловили того дробу по кватирці; хотять лізти на беріг: а Цуценька, громадський присяжний, мальованки з берега обом матусям хап під паху і в ноги до корчми. Матусі в івалт! Пустили ся за ним так як були одягнені в потоці і з мокрим запасками в руках; женуть, кричать. Як би його були так дігнали на перелазі коло своєї гноівки, був би попамятав руський місяць! А так щож?... Утік злодіще під корчму, а тут і два польові і радники обступили його й заступили собою; тільки один-однісенський раз дістав від Голодної мокрою запаскою поза вуха, а Невмивана виляла на нього ті здохлі здерки:

*) Мальованка — спідниця зі звичайного домашнього полотна, вибивана ручним приладом в нехитрі взори.

— Віддаш ти мальованки чи ні, публичний? — говорять нанашки по доброму, побачивши самі перевагу.

— Ні, не віддам! — одвічає прнсяжний Цуценька. — Положіть кожда тут по пять шісток кари і панам радним кажіть почесну!

— Та за що?...

— Тепер таке право вийшло, що риб не вільно ловити, хіба тим, що будуть мати чорне на білім. Платіть по пять шісток! А ні, то йду в село за форшпаном,*) відвезу вас до міста, а там відсидите собі в арешті що найменше по дві неділі.

Люди і молоді і старі і дрібні діти позбігали ся на крик, поставали, слухають, дивлять ся. Обом нанашкам і стид не в голові; де їм стидати ся в такій тарапаті, коли сьвяточні димки льняні у Цуценьки заграблені. Як на сьвіт прийшли і кілька віку пережили, ще не були в такім поруганю, в такій публіці, аби такий поганець поганій, такий тягниверета грабив їх сьвяточну одержу. Просяють, цотоляють ся: ні та й ні; мусіли нанашки заплатити по пять шісток кари за своє риболовство. Позоставляли пацьорки у Жида, а дали, щоб їх одяга не друхніла в жидівській коморі. Від того часу вже ніхто не бачив їх у потоці. А як риба по коноплях виздихала, то плила собі потоком аж на кінець села до Бистриці; і там одну арендарові качки їдять, а другу ворони по зарінках збирають. Оттак закон зробив нашим риболовам кінець! Покинули раз на все своє домашнє ремесло. Обі нанашки пізнійше

*) Форшпан, з нім. Vorspann — підвода

ще обробили ва кілька опадів Цуценьку, але своїх грошей не видусять, хоч би з него і душу його п'яцьку вигнали боком.

II.

Беруть нанашки посконні коноплі: Голодна на своїй, Невмивана на своїй прилуді.*) Дивлять ся: веде Ясько Гнида якогось замащеного ропою Жида; йдуть оба берегом Бистриці; то пристають, то наближають ся до невіст, а щось важного соймають; руками вказують на воду, на їх коноплі, а все роззирають ся як ті злодії, аби їх хто не підслухав.

— Чого їх сюди ганьба несе? — питає врешті матуся Голодна Орина і держить горстку в руці, задивила ся на незнайомого.

— Може веде його до ріки коширувати? — відповідає Невмивана Теренька. — Завтра сабаш; Шмілько все кождої пятницї ходить сюди бороду мачати. Певне знов якийсь новий бориславський свояк; уже їх стілько до села поназвabляв, що далі наше село перемінить ся на місто...

— Та коби їх раз мара занесла в тоту глyбінь по кoнець наших конопель, то всі викошерували би ся на другий бiк, як тамтого року Цимбалків Гарасимко; полїз з волоком, хотїв затягнути і пірнув на дно, тільки за ним забулькотіло; ще й волок потягнув за собою.

*) Прилуда — вузкий загін, що притикає до межі.

— Але риби ж там, риби!... Жиди все вайкочуть, як сюди повиходять. Мало їм сліпаки не повилазять, усе дивлять ся в воду, як риба плюскає ся, а ніяким сьвітлом не можуть її звідтам дістати. Ясько Гнида вже ріжних способів добирав, та якось і йому не удало ся.

— А вже що риби, то риби!... Коби хоч раз іще таку велику з'їмати в своїм життю, отто би мали діти празник! Як праники в гору підскакують і ніхто їх не добуде звідтам з тої синяви.

— А може того, кумунечку, не риби? То повідають, що топелиці, страчуки там на сподї гиршки виправляють.

— Дивіть ся, дивіть!... Жидище йде до нас просто сам: може схоче нехрещена сатана втопити ся...

Жид справді приближив ся до невіст. Але очевидно не замітив їх в коноплях, бо нічого не питав, тільки сів над скалистим берегом, розглянув ся бережно, виняв з кишені щось ніби кусень огарка з сьвічки, запалив ініт та кинув у глибінь. За часок як не гукне в ріці, аж земля задрожала, аж матусі з переляку горстки покидали. Перехрестили ся та побігли з цікавості глядіти, яку там нехрист-комедию робить.

Дивлять ся: нема Жида, десь його вирвало, а риби як поліна плавають поверх, аж вода від них забілїла ся; а Ясько Гнида понизше на броді сачком тільки з верха що з більшого ловить і до мішка таскає. — Що робити? — питають себе обі. Треба й собі щось подумати! Шкода такої праці, що йде з водою марно. А тут годї обом в ріку лізти, аби Цуценька знов не спублїчив.

Прикликали матусі своїх чоловіків з хати, кажуть лізти в воду ловити рибу. Вагували хлопц, вагували, наронець рiшили ся: Голодний Стефан закотив собі штани повисше колiн, Невмиваний Яким собі; пошкробали ся в голову та далi в рiку. А тут по повени вода глибока, бистра, студена, жене рибу самою серединою, до берега не хоче приходити. Понизше Гнида вже сачком нахапав повний мiшок, а iм руками не щастить ся; голiруч i мертвоi риби в таких бистрих хвилях не зловить. Кричать жiнки з берега: „iмайте, iмайте тоту, тоту велику!“ А хлопц дивлять ся, як тото красно з водою плине, а не можуть зловити. А тут хвилi бють, мало з нiг не звальять; ще чоловік готов смерти пожити через дурницю.

Якось привязали на жердку решето i тим способом удало ся iм зловити кiлькацять гiдних риб. Утекли з тим до хати, подiлили ся. Жiнки зварили з петрушкою, з цибулею; як живють, ще такоi свiтлоi вечерi нi Великодня мясного не мали. Юшка з риби як скло, аж свiтила ся на нiй маснiсть. Не могли вiдiсти ся Голоднi та Невмиванi з усею родиною. По вечерi й Богу дякували i в душi собі гадали, що як би то добре було, коли би Господь кождiського дня зсилав iм водою до хати таку манночку, такі перепелички з червоними айвами; якеж би то житє було легке, безжурне! А жiнкам цiлу нiч снив ся Жидище.

III.

На другий день по тiм славним величним пiрi наднесла ганьба понад рiку вже не Жида,

тільки... жандара і то з івером, з шаблею, з шкіряною торбою... Іде берегом, тим самим шляхом, що Жидище вчора; дивить ся на ворони, що їх така тьма тьменна, аж ріка зачорвіла ся. Іде, а все що раз помалійше, що раз меншим кроком, наче його в животі поболює. Нарешті станув на тім самісенькім місці, де Жиди, ще спочивав; постояв над тим бездонним виром, постояв, похитав головою і просто в село пустив ся громадським вигоном. Іде в село, зачіпає то старих, то дїтий, випитує ся: чи не несло рікою якої коліски з дитиною і з котом сорокатим? Чи не втопив ся в ріці веприк? Хто вчора купав ся в ріці? Хто згортав шутер на ріни? Хто копав білу глину до калинника? На воловій шкірі не списав би всего, про що він ще питав... Як зачав жандар по дорозі людей сповідати, довідав ся вкінці того, чого йому було треба. Записав собі і того Жида, що динамітом стріляв рибу, і того сьвідка аж з другого села, що бачив, як Жид динаміт кинув у воду: записав і Яська Гниду і обох наших газдів, рабів божих Стефана Голодного і Якими Невмиваного. Коли того все красно посписував до червоної книжки, пішов собі здоров дальше туди коло нашої церковці. Глянув на баню, вступив з Цуценькою до дяка; перенишпорив церковні книги, що лежали у старого, і Часослов і Октоїх і Минею оглянув, вхопив Парастасник; а звідти — вже ріжте мене, не скажу, де його дальше ноги понесли.

По якімось часі приносить Цуценька Стефанови Голодному і Якимови Невмиваному завізане і каже:

— Маєте тут форлядунки! підете на сьв. Спаса на відпуст, але не до Рогізної, тільки до суду, і то під карою десять ринських, як би котрий не ставив ся.

Хлопица стуманїли, поотвирали роти, витріщили очи на присяжного, на сего п'яного поліцайника, яка сотона запізвала їх до суду, чого хотять від них? „Халупне“ вони оплачують усе перші за цілий рік з гори, аби їм тільки Цуценька в лиху годину не видер вікна з хати: шарваркове відробляють за всіх радників і комітетових громадських; дїри в містах латають, кілько разів „wydziałowuj“ має з'їхати на обзорини і відбирати дороги. Стали просити власника, аби зволив їм розкусити сю цядулу та виложити на розум, по що вони в таке сьвятенцько мають триндати горами-долами тільки сьвіт до міста.

Цуценька дїбрав поваги на лице, глянув на одну картку, пообертав на всі боки, зробив те саме з другою і повідає:

— Право є правом; треба слухати, бо за непослух саджають до криміналу. Ви переступили четверту заповідь Божу, бо не пошанували права і пішли ловити рибу на ріку колись тут; а жандар вас записав і подав до суду.

— Які-ж то риби? — питають здивовані хлопа, подразнені тим, що їм такий прихвостень громадський, такий причепа-п'янюга посьміє виїжджати з якимись науками, та й ще Боже слово, четверту заповідь до діла мішати. — Які, куме Цуценько, риби ми ловили? Таж тото неживі плили верхом води, позабавані камінем з гір; ловив їх хто не хотїв, то й ми

кілька зловили при березі. Якаж четверта заповідь Божя вам до голови прийшла?

— А тотя, аби шанувати вітця й матір! І при війську отець капраль — треба його шанувати; в громаді отець війт, пан начальник — теж треба шанувати; у „wydziali“ отець маршалок — треба його слухати. А звідам такий розказ на письмі вийшов, що риби не сьмів той ловити, хто не має чорного на білім. Ви переступили право, будете тепер покутувати „під млином“ у Самборі, або може й ще дальше підете; бо хто динамітом рибу стріляв, той чоловік у громаді небезпечний, гірший від палія, конокрада...

Засьміяли ся хлопи, Голодний і Невмиваний. Їм не могло се в голові помістити ся, яким чином можна би до риби в воді стріляти. Правда, стріляв давнійше по вирах покійний дідич Хирлїцький до щупаків; але він був не сповна розуму, та й ніколи не вдала ся йому тотя дурна штука. От белендить піячище, ні пришити, ні прилатати, аби дещо видурити.

Відправили хлопи Цуценьку з нічим, не дали хоч би два покладки на скрутіль тютюну. Постановили ждати „терміну“ та йти на сьв. Спаса до міста і переконати ся, що то за така пекуча справа панів так првтиснула, що й сьвятецька Божого не мають. Одного стали троха побоювати ся, чи то не за лїс може.. стали всі хати обходити, хто ходив до лїса; і на свою велику потїху довідали ся, що всі до одного почавши від них бідних халупників, а скінчивши на паву начальнику богатирю, повинні би бути за лїс покликані. Всі громадяни з цілого села були причасні лїсової крадіжи; бо — мовляли — соломи нема, гною также

нема, а голову, хоч би хотів котрий з щирої душі обпалити, то мізерної бовтавки при тім не зварить. Так розрадивши, себе розваживши потішили ся та зігнали тугу з серця і постановили спокійно ждати реченця.

IV.

Надійшов день Преображення Господа. Наші хлопці стали ладити ся. Жінки напекли бульбьяників, наварили пирогів, бо то гіркі три милі до міста; в куди трепати, протряс би ся чоловік, хоч би був сухий, як скипа, а твердий як везізо. Стало зоріти: Голодний і Невмиваний зібрали ся по святачному, перехрестили ся та далі в дорогу стежками навправці. Голодний Стефан двигав товстеньку курку під пахою в кошеліку; заходить у голову, що не буде кому спродати добре: не торговий день, свята. Питає кума, кілька би цінити; жінка казала взяти найменше сім шусток, а він курки в житю не продавав ще.

Невмиваний Яким також несе в руках пів копи покладків обережно попри себе, як непропуклу болячку; боїть ся, аби о яке дерево не товкнути та не наробити явчиці. Вилізли навпеслід зі своїми клуночками з дебрів на простовільний гостинець. Слава-ж тобі Господи! Тепер уже аж до самого міста графить хоч би з зажмуреними очима. Вони до міста, а християни як білі гуси громадами — ті на відпуст, ті до своєї церкви, ті знов на празник, і помолять ся і забавлять і з людьми поговорять про свою долю. Господи прости, що нині в церковці не будуть, хоч не в власної

волі! Йдуть простоволосі, шепчуть молитви, не вважають, хоч які Жидища наїдуть цілою гурмою і покривляють ся їм. Вони вже й до жидівського глуму привикли, як сліпа кобила до жидівського батога; вже нині такий час у нас, що Жид верховодить усюди і з усього глумить ся. От славити Бога, вже й місто; місто з урядом податковим, з „wydziałom“, з судом, криміналом і з кагальниками. Жиди зараз коло рогачки обступили Стефана Голодного з ситенькою куркою, немов цілий день на нього ждали як на месо; відібрали курку, дують в піре, щупають, натягають шкіру, давлять за воле і ганять, страх ганять.

— Що хочете, газдо, за курку? — питає один чорний, високий Жидище, що тільки-б йому палку взяти та пристати до тих, що то десь у Відні кухарки дусили та в ясний день бідного Швабища в склепі забили і гроші забрали. — Що хочете, війте, за того кудкудакало? — говорить до Голодного, а до своїх щось шварґоче, а вони сьміють ся.

— Не мійте курки, не перевертайте, бо яйце виверне; вона ще нині не знесла ся — одвічає Голодний. — Дайте дванацять шісток, коли хочете купити; я несу до міста.

Жиди зареготали ся, стиснули ще ліпше Голодного, натягають, сіпають...

— А ти того, Бойку, за гуску продаєш? — гукнув до нього Жид-Гренадир. „А дванацять кольок би тебе вколело, а дванацять болячок висадило би тобі на твоїм широкім носі! На-ти гроші, на, бери: бодай тобі в горлі стали!

Голодний настанив руку, Жад устроїв йому чотири шістки, а курка зникла десь живневидь.

Став кричати Голодний: -- Що ти мені даєш, що? — питає. — Я не беру стільки; дай сюди курку, мені дадуть у місті дев'ять шісток.

— На-ти ще два крейцарі; купи собі цвях та забий собі в твою пелехату макітру бойківську! — говорить антипків брат і встроїв йому ще на силу в руку, плюнув між очі, а сам забрався за внішими.

Голодний Стефан уже й на правду розгнівав ся на таку зневагу і напасть на гладкій дорозі та став кликати кума Яким на свідка. А кум Яким Невмиваний у таких самих опалах: обступили його Жидівки, перше вбрали яйця з рукава до коша, а потому показують йому, що й одно затухле і друге; нічого не хотять дати, ще й поліція вличуть та толкують, яку гидь, які запортки, яку „холеру“ приніс Бойко до міста.

Божить ся Яким, присягає, що яйця всі були свіжі, що на його господарстві не знайшов би за гріхи одного запортка. Ні, нічого не помогло; поставили Жидівки на своїм і за пів копи яєць дали йому з ласки півтора шустки, ще й його власною кресанею нагатила його якась гульовата проводирка по голові.

— Отто ми вдали! — каже Голодний. — Та й гир не може на них зайти!... Ой-ой-ой! Чи пригадав же би хто таку публіку! І видерли курку з рук за чотири шустки і два нові!

— А мені ліпше повело ся? — питає Невмиваний. — Іще десь хотів мене он той ро-

гатий вести. Ох! Коби я тебе так дістав у свої руки де за Ділом!

— Тихо, куме, тихо, бо на чужім сьмітю і тріски бють.

Пойойкали, постогнали нишком, упорядкували на собі одежу, — Жиди десь пощезали наче перед пошестю, — пустили ся до суду, просто на ринок. Приходять до ратуша, застають знайомого здекуційника. Кланяють ся низько, дають цидули, аби прочитав та показав, у котрі двері до того пана йде ся. А той каже: — Та не тут... То там дальше за містом у криміналі.

Ов! зле, негаразд... Коли до криміналу написано, то вже мабуть треба буде там не один день відсьвяткувати!

— А не стоїть там, прошу покорно пана комісаря, за що маємо йти до криміналу? — питає Голодний.

— Ні, не стоїть нічого; тільки той пан, що до него маєте ставати, сидить там у криміналі.

— А він же за що сидить, прошу ласки пана комісаря? — питає знов Невмиваний.

Здекуційник полапав ся, що бовтнув дурницю. — Ні, ні! — каже — він не сидить за крадіж, тільки там має свою канцелярію.

Куми подякували покїрно пану комісареві, поклонили ся як молода, коли благословенства просить, та посунули в долину до криміналу.

V.

Коло вязниці була така глота, як на Пацлаві при Жидї з горівками. Миру божого

і пішо і з возами не переглянеш: ті нараджують ся, ті сварять ся, кулаками собі грозять, пімсти на себе з неба просять; і побиті і зневажені і покривджені в суміш; а що найважнійше, кождий каже, що невинний, кождий жде справедливости. А Жиди як ті оси коло пристиглої дулі, так одні входять до того криміналу, другі виходять, сьміло-відважно, людий поштуркують, немов і суд узяли в свою аренду. Господи сьвятий всемогучий! Як би так руський хлібороб скрив ся де глибоко під землю, то та саранча ползла би й там за ним.

Лізуть наші, Голодний і Невмиваний; піднимають ноги горі сходами, пхають ся на силу в двері, а завіваня свої держать цупко в руках над головою. В сїнях знов другі двері, знов глота, задуха. Йой, Боженьку сьвятий! Чи ті люди роботи дома не мають, що їм хоче ся в таким натовпі дихати один на другого та ще нераз горівчаним духом?

Лізуть наші, пхають ся і в другі двері, не питають на глоту.

— Гов, тпррру! — гукає якийсь писарина і обох кулаками в груди; здержав їх за порогом. — А де ти один з другим лізеш як свиня до корита?

— Ми, прошу покїрно пана сендзього, до вас маємо письмо, що нам велено на нинї ставити ся; та от ліземо вже від самого досьвіта — говорить Голодний, що обірвав дужшого штовханця нїж Невмиваний.

— Стій там у сїнех, аж закличу!

Крітнули собою куми в бік перед грїзною поставою пана сендзього аж під третї двері та ждуть. Двері мали якесь віконце закратковане зелїзними штабами.

— Куме Стефане! Куме Якиме! — закликав якийсь знайомий голос їм над головою. — А що там мій любий братуненько порабляє? Чи вже може спалив тоту вербу над потоком, що видав мені за неї провізорію?

Хлопи дивлять ся, а то з того закратованого віковця, із-за тої зелісної решітки їх кум Дмитро Пляцок так красно кукає. Пляцок посварив ся був з братом, а той видав йому провізорію. З'їхала комісія, Дмитро сказав до судії кілька прикрх слів, брав ся до бійки, і за того тепер сидів у холодній.

Оба хлопи несміло почали розказувати, що тамтой програвав провізорію, мусить платити кошти і йому ще відступити цілу прилуду поза тоту вербу.

— Повіджте йому від мене, що йому з тої верби трумну зроблять, як тільки верну, Мені тепер уже на світі нічого не треба, нічого ані раз. Коли зачав гнити в криминалі, то зогнию; але таку йому справлю провізорію, що цілий світ зачудує ся. Скажіть самі: я, старший брат, відступав і давав йому не тільки тоту вербу, але і всі на загумінку; а той нічого, лише провізорія тай провізорія. Дам я йому тепер провізорію! Все мені одно!

— Стефан Голодний! Яким Невмиваний! — крикнув з канцелярії той сам писар, що так славно привитав був обох кумів на вході.

Станули оба перед судняю. Є й Ясько Гнида і знайомий чоловік з сусідного села і ще якийсь Жидище цілком їм незнайомий.

Питає судия обох кумів: чи знають ся з тими людьми, що перед ними стоять? Чи

бачили де того Жида? Голодний і Невмиваний признали ся, що знають Гниду, але Жида відпекали ся як лихого; сказали, що в житю своїм його не бачили.

Пирав дальше Жида, з якого складу дістав динамітовий патрон. А Жид цілком удав дурного; каже, що він тільки чув, як динаміт робить великий траскіт, коли йому трошка пальцем погладити і зараз кожного на смерть роариває; але він того не бачив і дуже-дуже боїть ся. Він собі бідний Жид, ішов понад ріку, сів на березі спочити, з'їв головку цибулі, нятину кинув у воду, але риб ніяких не бачив. Потому вступив ще до корчми до свого вуйка, з'їв один кігель і пішов до дому.

Ясько Гнида так само не признав ся до ловлі побитих риб; він на той час спав десь у жидівській загаті, цілий день за ним шукали і не могли відшукати.

Один тільки свідок зізнав під присягою, що бачив, як Жид кинув якусь ганьбу запалену в воду; вода заклекотіла, земля затрясла ся і зараз риби на ріці забіліли ся. Другий свідок знав Жида, бачив його також над рікою; але чи динамітом стріляв, сего не міг сказати.

Оба куми, Голодний і Невмиваний, признали ся до всего: повіли щирю правду, як заковували штани, як лїзали обережно в воду, як опісля решетом зловили по кілька яльчиків і маринок, а жінки зварили на вечерю. Одного тільки не могли зізнати: чи в долині понизше них ловив риби Ясько Гнида, чи може хто иньший; вони байдуже, на те не вважали.

По скінченій розправі оголошено вирок: Жидови, що кинув динаміт і обом нашим рабам божим Голодному і Невмиваному дісталося по десять днів арешту; Жидови за те, що після зізнання свідків стріляв динамітом рибу, а тим двом, що її ловили. Яська Гниду признано невинним як новохрещену дитину.

БІБЛІОТЕКА

С. ЧЕРНЕЦЬКОГО.

СОВІСТЬ.

I.

Повіз Іван Дрозд сіль туди на Мазури. Жде жінка один, другий, третій тиждень, не приїздить. А тут свята Рождества Христового зближують ся, крейцарика треба на все: колядники, старші брати з дзвінком, трубки з музикою, два шевці і коваль з божим деревцем, не зчислити, скільки їх усіх загостить під хату, побажає добра і дочасного і вічного; годі таких доброжелателів голіруч відправити, годі бубнити сердито рукою в шибку і говорити: „Ідїть дальше, йдїть, не маю вам що дати!“ — В хатї також треба дещо прилагодити, дещо лїпшого спечи, зварити, в шматечко сьвіже прибрати ся... Торжество таке раз тільки до року, в Божих руках усе, Бог знає, хто на другий рік дочекає...

Розклала Марія Дроздиха вечером скипок на припїчку, сіла під куделею, пряде, засукує і все одно має на думці: де обертає ся муж? Скипки сухі палахкотять аж під стелю, вієна цілком пустили, вода потекла з вар-

цабів аж на землю. Добре сидіти при теплій печі, кого нужда не жене на мороз із хати.

Напряла Дроздиха цілий починок, запрягла друге веретено, хоче з дітьми третій раз колядувати „Бог предвічний“, — аж на подвір'ю віз загуркотів, нашийники задзеленькотіли і чотири хлопці скочили до вікна і стали кричати: „Тато, тато приїхали!“

Вийшла газдиня, привитала свого чоловіка, допомогла віз з тягаром заточити під шопу, поховала упряж, завела сама коні до стайні і дала їм їсти. Іван перезяблий, окритий снігом, вступив у хату, діти повитягали рученята до нього, кожде по своєму стало витати; п'ять недінь постійної туги за дорогим родичем перемінилися в щасливу хвилю ненадійної радості.

— Не привіз я вам, дітоньки, сям разом гостинця, — сказав Іван Дрозд до своїх хлопчиків: — не було за що купити й обарінків. Як відвезу пшеницю до пана Кароля Бавера, віддам ретельно на складі, дістану гроші. Купимо муки на книші і вам колачів привезу, а свічки також на св'яту вечеру, аби було при чім колядувати, коли Господь дозволить в гараздї діждати. Тимчасом маєте кусень хліба; стільки зістало з дороги: не мож було і вкусити, бо замерз на возї.

Розділив Іван хліб поміж хлопців, сам поживився голою капустою і росоланкою: то була ціла вечеря, чесно зароблена, не закаламучена слезою людської кривди.

Розморозили діти над скипками вітцівськїй пригістник, зїли смачнійше, ніж колач, а вколисані радісними мріями по Св'ятий вечір, заснули.

Іван закурив ще люльку і розповідав жінці про пригоди, які йому або його товаришам трапляли ся.

— Мене всюди люди знають, — говорив до жінки. — Сіль від мене купують радо, знають, що не „обтирані“ гурмани, то й волять крейцар дорожше заплатити.

— Який хосен з того зарібку? — відзивав ся Марія. — Другі привозять усячину до хати: селедці, рибу сушену, полотна швабські, хустки турецькі, а ти й баламут десь у дорозі загирив; полотна нема на другий. Сіль возиш, та з гурмана не дозволяєш хоч коробку утерти. Третий день по сусідах зичу, а вони сьміють ся з мене. Своєю чеснотою доводиш себе до сьмішности, а нас до голоду.

— Я тебе, жінко, нині не розумію; так ти ніколи не говорила дивно. Не гніви Бога, а то Він справедливий судия... Чужим добром ніхто не збогатив ся. Щоби я рушав чужий товар, добро, мені повірене, того в житю не зроблю! Ганьбити себе і душу гріхом обтяжати, то краще й з голоду вмирати.

— Все одно й те саме... Підеш просто до неба, а якже!.. Там сьвяті давно ждуть на тебе!..

— Перестань, жінко, а то я до хліва піду спати!

Замовкла Марія; пішла ще дати коням сїна.

Перерекли ся обоє по слову. Іван уже люльки не докурював, поелав на полицю, змовив молитву і положив ся коло дїтній; по п'ятьох неділях бурлацтва розтягнув раз свобідно перемерзлі кости в теплій хаті. Скоро замкнув повіки і заснув.

Жінка ходила по хаті, по сінях; була неспокійна. Голова її була занята різним недостатком: святій вечер ішов, а зерна змеленого в хаті на сьміх не було. А пшениці було на вої десять кірців; коби так з кожного мішка тільки по кварті, вистало би межі діти. Десять кварт — і знаку не буде; от в су-сідстві у куми Пантелемихи колись чвертку зібрали і вдало ся.. Муж не довідає ся тевер, а пізнійше, як пироги поставлю на стіл, нехай і гороїжить ся. Чей мене не вбе...

Борола ся Марія довго з гадками: якось не могла зважити ся від разу на грішне діло. Взяти чи ні? питала себе. Вкінці зле перемогло: взяла з чотирох мішеів по горцеві пшениці, а на те місце всипала стілько-ж по-слїду і перемішала в чільним зерном. По до-вершенім проступку стала гризти ся, роздуму-вати над наслідками. А ну-ж він поїде, пан замітить і замкне його до арешту? Цїлу ніч ока не прижмурила.

Досьвіта Іван запряг конї, взяв бич, став поправляти упряж, а жінка коло воза стоїть якась посоловіла, і зимно їй, дуже трясе ся, немов у лихорадці. Тільки що й не скаже: „Іва-не, направ лихо, коли можна, бо я от що зро-била!“ Але якось слова правди завмерли на її устах.

— Бувай здорова! Уважай на діти! Я всего до дому привезу, — сказав Іван жінці, — не жури ся нічим. Як не стане грошій, возьму у пана Бавера на відробок.

— Їдь здоров, а вертай скоро — ледви вимовила жінка і поволїкла ся до хати.

II.

Кароль Бавер був найчесніший чоловік у повіті См... Занимав ся доставкою хліба, муки, вівса, сїна і т. п. для цісарського війська. Купець багатий, а до того не ошуканець, кождому виплатив, що належало ся до крейцара. Одну хибу мав: Жидів не любив, але за то знов за хлопом був би і в огонь скочив. При відбираню товарів хоч було замітити „нечисту справу“, то дивив ся на те, як то кажуть, кривь пальці. Він знав, що Івана Дрозда товар був нерушаний, то його чи міхи, чи скрині, чи бочки оглянув докладно, а иньшим велїв складати без огляду.

— Чи на всіх возах такий товар добрий, як на тім першім? — питав звачайно Бавер.

— Ще ліпший, прошу вельможного пана, — відповідав Федір Колода в імени товаришів.

— То мене тішить, що таких чесних і ретельних господарів перед собою бачу. Тільки от та пака чомусь дуже відскалена у тебе, Колодо... Сухарі занадто виглядають на сьвіт божий.

— То з магазину, прошу вельможного пана, таку одержав, а по дорозі годї було відсеїв обігнати ся; де стали попасати, там зараз і собака жидівська на віз гиц! Але бракувати, нічого не бракує...

— Коли так, то добре, а я з магазином порозумію ся на другий раз, аби тебе собаки не з'їли.

До сего то Кароля Бавера повіз Іван Дрозд з товаришами пшеницю. Його віз перший

прийшов під ревізію. Глянув Бавер на пше-
ницю, замітив у ній стоколосу, дурійку і якийсь
пташинний горошок. Розв'язав другий, третій,
четвертий мішок — та сама хіба! Аж побілів
з гніву, велів Дроздові мішки відставити на
бік, став ревідувати й інших; тут також не
доставало пшениці, але не було ніякої поганої
примішки.

— За таку нечесть заплатиш возом, кінь-
ми і ще посидиш собі в арешті; будеш коля-
дувати через сьвята з проступниками, — каже
Бавер до Дрозда в великім гніві. — Як би ти
був крав, як тут многі, був би я пропустив,
але так ти збавив мені десять кірців пшениці,
бо насипав до чільного зерна стоколоси і ду-
рійки; арештую твій віз і коні; заплати мені
товар і возьми собі те сьміте.

Не вибухнув Іван гнівом, хоч у своїм
життю перший раз зазнав такої зневаги... Його
спублічно невинно; совість його була чиста,
він не почував ся до ніякої провини.

— Коні, віз можете, пане, брати, хоч-би
й зараз — каже Іван Дрозд, — але слави
моєї не дам нікому; справу ще знайду де-інде,
а Бог справедливий, знаючи мою невинність,
упігне ся за мною!...

— Добре, побачимо, чи будеш такий всю-
ди розважний. Присягнеш у суді, що ти не ти-
кав пшениці, я тобі все дарую.

— Даровизни ніякої не хочу; держіть со-
бі, а мені дайте, що мені належить ся:
мою честь.

Пішов Іван з Бавером до суду.

Судия глянув на Івана Дрозда, довго роз-
важав у своїй голові, що з ним робити? Уцти-
вість очевидно пробивала ся в очах хлібороба.

— Присягнеш, що ти не брав пшениці?
— питав Івана.

— Хоч би і сто разів присягну на жінку, на діти, що не тільки того разу, але в життю моїм чужого зерна я не рушав!

— Шо-ж скажете на то, пане Бавер? Ви твердите, що сей господар украв вам пшеницю?

Купець мовчав і все ще глядів на Івана.

Поставив судия хрест, засьвіттив дві сьвічки, підняв Іван руку до присяги, а Бавер каже:

— Досить!... Я не хочу його присяги; вірю тепер, що він не тикав збіжа. За неслухне підозріве перепрашаю його, а за те, що так довго задержав його в місті, даю пятаку пошкодованя.

Зрадів Іван, що так справа з паном вийшла на його користь. Накупив усячини для жінки, для діточок і поїхав сам до дому; иньші лишили його самого і поїхали чим скорше, аби їх не потягано до суду яко винуватих або сьвідків.

III.

Іваниха цілий день ходила по кутах і не могла успокоїти ся. Страх збирав її; то казала дітям молити ся, аби тато щасливо вернув з міста, то сама біла поклони, субтилася і нишком плакала, аби не замітили діти...

Робота ніяка не велась їй: стало їй з дітьми скучно в хаті, скочила до брата, при-

вела відтам свою стару маму і стала розповідати свою тривогу, своє грішне діло.

Не подобалося старенькій матері доньчине поведіння. Замість її успокоїти, викартала свою рідну дитину острими словами і стала їй робити тяжкі докори:

— Зле-сь поступила, — сказала мати доньці! — Гріх, тяжкий гріх.. Я-ж тебе інакше навчала... Через мізерну латку лиходієм останеш! Твій отець покійний, хоч небогатий, славився чеснотою і люди мали його за люди. Ми не за кметя тебе віддавали, а за уцтивного, чесного і совісного чоловіка, і ти шанувати його повинна... Через те стратиш у нього любов, довіру, а без того мужови й жінці поміж дрібними дітьми жити на ніщо не здалося. Що зробиш, як його тепер замкнуть до арешту?

Вислухала Марія докорів своєї рідної матери, зібралася, взяла ті чотири нещасливі горці пшениці і каже:

— Будьте при дітях, мамо, я йду до пана Бавера, може ще якось лихе діло добрим направимо. Мене така нудь страшна напала, аж щось у мні дієся... Не знаю, що сама зробилю...

Пішла до міста.

По півночі приїхав Іван веселий до дому і застав тільки тещу й дітей.

— Деж Марія? — спитав здивований.

— За тобою пішла до міста. Хиба-ж ти її не здибав на дорозі?

— І мені нічого рано не сказала! Хиба-ж я не міг сего залагодити?

— Та видно, що не міг, коли сама пішла; важна орудка; аж пізнійше собі нагадала, вже над вечером.

— Дивно, дуже дивно!... Певно пішла просто гостинцем, а я вертав кіньми полями і так розминув ся з нею, — бідкав муж.

Звернула теща мову, як поводило ся йому в дорозі? Дала вечеряти й сама поправляє скипи, слухає з увагою, як зять розповідає то се, то те.

— За всі часи аж нині напасть мене спіткала в місті з самим паном Бавером! Аж до суду оба ми ходили і я хотів присягати на жінку, на діти, що я не брав і зернятка з його збіжа; вже й руку підніс був до присяги...

Вхопила ся стара за голову, аж зайойкала:

— Синоньку, — мовила, — Господь хоронив тебе і твоїх рідних, що ти не присяг на свою жінку і на діти; прокляте зависло би на всім вашім роді... Мариня того й пішла до міста...

— Що ви кажете, мамо? Чи-ж вона могла би щось подібного зробити? Застановіть ся, що кажете...

— Зробила, дитино, мимохіть зробила... Та за то зістала вже покарана, на ціле житє буде мати науку...

— От чого я дожив, якої ганьби й сорому! І де-ж мені тепер показати ся поміж люди? А той чоловік стілько літ дав мені заробок у прикрій годині. Що він собі про мене подумає?

— Нічого злого, Іване, про тебе не подумає; ти будеш усе тям, чим був до тепер.

Успокоїв ся Іван, уніс скриньку до хати і став різати сїчку; не бере ся спанє. Побудили ся діти, стали розповідати, як тужили за татом, як мама велїла їм молити ся а сама чогось нишком плакала.

— Де вона тепер, що вона з собою зробила? — питає кілька разів Іван тещу. — Волїла вже мене дожидати!

— Поміж людьми не загине, то не в лїсі, — відповіла мати.

Скоро сьвіт зібрав ся Іван і поїхав за жінкою в місто.

IV.

Дїстав Бавер завїзанє, аби зараз ставив ся до суду в важній справі. Прийшов, бачить: якась жінка в легкій сукманині, перемерзла, стоїть з мішком і плаче.

— То жінка сего чоловіка, з яким учера ви, пане, мали розправу: Марія Дроздиха, -- заговорив судія до купця.

— Паноньку, даруйте мойому мужеві, пустїть його з вязниці, бо я не пережую того; от маєте перед собою злодїя і шкodu, а мій чоловік нічого не знає...

— Успокій ся, молодице! — говорив судія. — Тепер скажу тобі, що твій муж дома; неправду казали ті, що вертали з міста, будїм то його замкнули; він учора поїхав домів; ти мабуть розминула ся з ним по дорозї.

— Коли так, то я приймаю ся відсидїти заслужену кару, тільки нехай хоч через сьвята лишу ся дома....

Судія поглянув на купця, сей був зворушений тою справою і хотів, аби як найскорше скінчити.

Прийшов Іван Дрозд, глянув на жінку — ледви пізнав, так змінила ся: лице, руки обморожені, аж почорніла з гризоти...

— Простіть, пане, — каже до Бавера, — я приймаю ся до всего. Вчера я йшов сюди сьміло, а нині не можу на сьвіт дивити ся... То мати моїх дїтей, чотирох хлопців маю, не карайте!... Все відроблю і пятаку вчорашню віддаю...

— Добре! — каже Бавер — годжу ся, лиш під одним услівем: ви будете завсїгди до мене товари возити, а мої чотири вози ввіддаю під ваш дозїр.

— Довголітне панованє нехай Господь вам за те удїлить! — сказав Дрозд. — На мині не ошукаєте ся; я совісно сповню свої обовязки.

На тїм скінчила ся тимчасово справа з чотирма горцями пшениці.

V.

Від того часу минуло трицять лїт з окладом. Усе на божім сьвітї перемінило ся: телеграфічні дроти бренїли Іванови Дроздови раз-ураз ріжними голосами коло хати при дорозї, паровий віз свистав-гудїв кожного дня десь по півночи, як переїздив через два мости, побудовані один над хатою Бідунчиною, а другий над Дроздовим ставищем; люди зразу хрестили ся, спльовували на покаяне, а далі прийшли до переконаня, що се не лихе-несамовите таку зміну робить, тільки сила людського без-

смертного духа. Фірмани давні перевели ся, як усе переводить ся, коли з часом на його місце приходить лучше і хосеннійше.

Кароля Бавера, того чесного Німця-хлопмана виїли наші прехитрі Жиди; забрав ся десь аж до Баварії, не міг подолати перемоги ошуканства та брехні.

В цілім повіті См. забули за Бавера, тільки часами старші господарі де на зібраню розповідали собі про його добродушність і ретельність.

Іван Дрозд хоч старів ся на тілі, а все був молодий духом і вмів витолкувати собі й иньшим, коли тільки яка зміна настала. Маєтку великого не мав, та Господь поблагословив його жінку купкою чесних діточок: дві доньки віддав за порядних газдів, чотири сини військові і жонаті сиділи разом, годили ся між собою і старих шанували; люди-богачі їм завидували.

Раз прикликав сьвященник Івана Дрозда до себе і каже:

— Маю вам звістити важну річ. Ви журили ся колись, як синів поділите тими двома загонами землиці, а Господь на вас не забув і прислав вам красну коляду: маєте в судї чотири тисячі ринських, котрі для вас записав у завіщаню якийсь покійний Кароль Бавер... Чи ви його знали?

Глянув Іван Дрозд на сьвященника, задилькотіли під ним ноги, аж присів на крісло, не міг устояти.

— Вас се, Іване, зворушило — мовив сьвященник, — та се щастє прийшло вам зовсім заслужено. Коби много було таких, як ви, то й сьвіт про нас інакше би говорив. Знаєте,

яке свідощтво видав вам сей покійник? Послухайте:

— „Чесному Іванови Дроздови, господареви в К..., в повіті См..., з мого мастку належать ся чотири тисячі за то, що я раз сумнівав ся про його мужицку чесноту і посудив його за крадіж“.

— Що-ж зробіте з тою сумою? — питав сьвященник дальше.

— Та що, прошу отця духовного; от наш дідич продав всі ірунти, що належали до корчми, а в ними ще й мій огородець за хатою забирає; хоче за всьо півпяти тисячки; може найлучше буде се купити?

— Мудра, дуже мудра гадка! Бог най благословить вашому доброму замірови, — а я вам позичу, коли не буде ставати.

Попрощав ся Іван Дрозд з душпастирем і пішов до дому. По дорозі втирав горячі сльози з ока одною рукою, а в другій держав свою виполовілу кучму і шептав „Отче наш“ за душу покійника, котрого дух уносив ся мабуть над його сивою головою...

КОНОКРАДИ.

I.

Жив Лучка Щербатий у гаразді, чесним був газдою: чужого не рушив, свого не дарував, а де видів потребу, там бідного поратував у лихий годині, подав поміч або хоч добру пораду.

Раз вечером пішла Лучкова Ксенька за огнем у сусідство до корчми. Взяла огню в черепок, а війт Олекса Бучко за нею на двір... А вже був добре підпитий; з'їмав невісту впоперек, а вона як не тріпне собою, аж напасник у рів полетів і весь огонь на него висипав ся! Ксенька втекла до дому, та нікому не писнула про се ані словом.

Війт від сего часу бий-забий на Лучку: такий недобрий, заєдно гороїжить ся, а ніхто не знає, чоґо.

Десь зловив Лучка конокрада в своїй стайни і віддав його, куди належало, до начальника громадського, а війт, хочачи-нехотячи, пустив конокрада на чотири вітри... По тім випадку пішло Лучкови Щербатому на біду: не більше, ні менше, тільки сїм раз погорів до тла; остатній раз лише в сорочці вихопив ся,

а жінка попекала лице й руки, ратуючи дїтий із пожежі.

Поставив Лучка осьмий раз лїпянину, набив піч, а на ній притулив діти, та що з того? Гинь, нема що в рот вложити...

Не один говорить: Нужда, нужда!... Як капуста в бочці, дріб який такий під запічком, то се не велика нужда. Чоловік попоїсть тої сьвятої, попе яким квасом і вже лекше дихати.

Та такої великої нужди, яка до чесного Лучки Щербатого загостила, нехай нас береже Христос і Мати Пречиста... З цілою силою розсіла ся вона по кутах лїпянки: по посудинах, по горшках, по мисках, по черепю; семеро дїточок Лучкових, недолїтків, сидїло голїсенських на заїчку, а кожде собі дерло ся: Ёсти, тай Ёсти!...

Сидить Лучка Щербатий під вікном, плете рогожі, а поперед очи щось немов воробці літає; що хвиля темно робить ся, а він усе своє:

- Цитьте, дїти, бавте ся!... От, бачите, кілька рогіжок серед хати, на заїчку... Скільки наплів я за тиждень! Понесе мама до міста Йойні, буде хлібець. Ставте хатки з них, ховайте ся, заки мама з села прийде і щось принесе.

Не бавлять ся дїти; де їм у голові забава? Ёсти хоче ся, черевята корчать ся не на жарти...

Нудять дїти... Лучка приговорює, а що хвиля глядить крізь зеленковате віконце, чи вертає з села жінка.

Прийшла в кінці Ксенька, виспала з подолка якусь ометицю в миску: то були опа-

лини з опиханого проса, так звана мятка... Лучка вхопив ся за голову обома руками :

— Що-ж ти, Ксенько, принесла? — питає в розпуці. — Волїла ти піти до Юдки Кривовязого і на ті рогожі взяти тої стоколоси з дурійкою, що люди беруть на відробок!

— Думаєш, я його минула? Цїле село перебігла дурнісенько; кождий скупить ся на переднівку; отсю мятку з тамтого кінця у Бідунки розкрутила; сама десь поміж богачами дістала і мені половину уділила.

— Та що з тим зробиш?

— Як то, що?... Пошукаю молодої кропиви, замішаю, спечу, нехай діти голод перервуть...

— А у вїйта ти не була?

— У того виродка, що був причиною нашої згуби? Скорше смерть, ніж від нього ласка. Луко! Я тобі нераз казала, що він таки вся причина нашого нещастя...

— Не говори так!... Бачиш, дитина в колісці пальці з голоду пообгризала...

— Воля твоя робити, що хочеш; а я раджу тобі, йди до Кравчика: він тепер при дворі ліснує, то має зі всіх усюдів. Таж ти його запомагав нераз. А до того розбійника я не піду: він би каменя тобі дав, а не хлїба!

Кинув Лучка Щербатий недоплетену рогожу за скринчину, взяв з жінки полатану полотнянку, винайшов чорний сїраковий капелюх у бетезі на запічку, приграбав пальцями волосє і пустив ся до дверей.

— Де-ж ти йдеш, до кого?

— Не питай!... Як з чим верну, то добре, а ак ні, то... І з тим вийшов.

II.

Пішов Лучка Щербатий по сусідах питати за „насуцним“; та шкода було ходу й язика; той іще на один день лише для себе має; тому вже давно зерно вийшло, а многі таки поховались перед ним, аби легким способом його спекатись і нічого не дати. Кільканацять хат навістив, а дурнісенько... Станув напротив обійстя Дмитра Кравчика, слухав: якийсь крик і веселість у хаті.

— Іти, чи не йти? — питає себе. — Е, жінка казала справді просто до него удатись, та може вона мала й рацію. Хоч він і двірський слуга, то така може у него лучше серце. Та й ровесник мій, побратим, — думає Лука; — от, я йому був дружбою, а він мені два літа пізнійше був сватом.

Пішов Лучка до Дмитра Кравчика, трапив на самі хрестини: повна хата жінок, господарів, самі його щирі приятелі: пють горівку, закусують пирогами, а новородженому отрочати сьпівають „во здоровіє і спасеніє“; один другого не чув...

Стоїть Лучка Щербатий у кутку і третій раз каже: „Слава Ісусу“, та ніхто не чув, ніхто не відповідає на його поздоровленє. Господар сам, зайнятий при столі, вачецькує коло двірської ключниці, що була ласкава навістити його пороги, обіцяла ся держати з паном окомом дитину до хресту.

Груба Марина, людська попихачка, що жила у Кравчика, часами і надрабляла, що могла, десь хопила зі стола крадьком кусень хліба і келішок горівки та принесла Лучкови до порога, мов якому прошакови.

Кров бухнула Лучкови цілою силою в лице, відсунув руку п'яної баби з болем у серці, а з порції горівка хлюп! на червону камізельку Василя Кравчика...

— Давай таким, як ти сама!... Я за прощеним не ходжу, тільки маю діло важніше — каже Лучка Марині.

— Не розливай, бо то за гроші, -- гукнула п'яна баба на цілу хату. — Дивіть ся на него, дивіть ся! Який кміть превелебний! З цукром перепалену розливає!...

Аж тепер звернули господарі й господині увагу в кутяк і почали одні півголосом, другі шептом — от кожде своє -- другому в ухо класти. А Василь, брат Кравчиків, закукурічив ся, злий, що через діда якогось перестали молодичі його слухати, подивляти його червону камізельку і чоботи з острогами.

— А він від коли такий пан? — гукнув Василь. — Два околоті соломи ще з тамтого року не віддав, а тепер певно прийшов знов жебрати! Махай поза гори!

Се сказавши прискочив до Лучка, захопив його за плечі і пхнув через поріг у сїни, аж бідний Лучка ногами накрит ся.

— Дай спокій, Василю, дай спокій! — скричав тепер господар, побачивши публіку. — То так не можна, не годить ся!... Лучка, видип, нас колись ратував, кільканацять лїт засївав нам поле... Що робиш доброго?...

— Як коли дав коний, то й дістав за те : того року з панського взяв фіру дров, — відповідав Василь. — А як хочеш, то запроси його собі за стіл, посади там поміж людей, а я забираю ся з хати!

— Добре мав Василь, дуже добре мав, що витрутив такого лаптивного полазника за двері!... — розважали баби. — Мала-б з ним до дитини яка недоля прилипнути, лучше нехай його держить ся. На що такого в хаті, в такий день, коли Господь дав гаразд?!

Глянув Дмитро Кравчик аж на двір, але Лучки вже не було, щез із подвіря...

III.

Олекса Бучко доїдав уже другу миску пирогів зі сметаною, жінка наливала молочну кашу, як Лучка Щербатий несподівано переступив поріг хати; псенець недобрий вискочив з під стола, вхопив зубами за стегно, аж Лучковини видер кусень тіла...

— Пішов поганій! — згалакала на пса війтиха. — Не руш!... То наше!

Пес сховав ся під запічок, лиш гаркотів.

— Дайте хоч якої шматки чим завинути, бо до дому не зайду, — говорив Лучка.

— Ну, ну, ну! Де ганьба не знайде чоловіка: в своїй хаті, — бідкала невіста. — Таж то він нікого й не хапав доси. Нема, кумунечку, на цілім заході не знайдете у мене нічого такого, що можна би подерти на онучі. З дорсої душі хочу дати, та нема...

Удер Лучка кусень полотнянки з під споду, взяв землі з під порога і заліпив рану, спинив кров.

— Що-ж тебе сюди принесло з села в тілький сьвіт? — питає в кінці Олекса Бучко.

— Нужда, біда, — відповів Лучка. — Діти мруть з голоду, наймолодше в колиці кулачки пообгризало, ратуйте! Дайте зерна на відробок!

Виїв Бучко Олекса пшоняну кашу, здійвив люльку з полиці, закурив, глянув на Лучку кілька разів небачки з під ока, поспитав, чи не болять нога, чи не маркотно йому, що пес дрібку ногу задрашпнув?

— Мара би там на се вважала, — відповів Лучка. — Хоч би й цілу ногу від'їв, я би там не зважав; я лиш за про те, аби серед хати не було крові.

Се подобалось Олексі; діждав ся тої пожаданої хвилі, де мав жертву своєї мести в руках і міг робити з нею, що йому подобало ся... Лучка бо був муж тої, котру він від кільканацяти лїт переслідував і хотїв її конче знищити на прах. Ах! Той вечір, той вечір!... Раз в житю своїм він лежав у рові, а то хто його винув? Немічна баба...

— Яку-ж ти роботу хочеш у мене вяти? — спитав Бучко по добрій хвилі мовчаня.

— Яку скажете, — відповів Лучко. — До пекла піду, хоч і лихому запродам ся, лиш зерна давайте, нехай дітий і жінку ратую від голодної смерти.

На слово „жінку“ Олекса глумливо всміхнув ся, копнув ногою собаку, аж завила жалісно.

— Дам зерна, лиш тям, що ти дав слово! Відробити мусиш, — каже Бучко; — коли запотребую в день, чи в ночі, будь на поготовю, инакше не покажує ся мені на очи! Я за тобою не посилав, сам ти прийшов до мого дому!

Пристав Лучка Щербатий на все, аби лише не вертати до дому голіруч. Дістав від богача віята пів кірця недоїдків і поніс до дому, мов не знати яку манну...

Ксенька як лише побачила ті отруби з пшениці, в жита, що миши — Бог знає коли — в коморі переїли, догадала ся, відки се діленько. Рана на носі така страшна — і страх, що в її душі в той час діялось!...

— Ах! коби ми не пожалували сего, що ти нині зробив, Лучко, — сказала Ксенька. — Кровопійця людський не дає нікому хоч би й каменя, коли не знає, що ним розіб'є голову рідного брата! Він і на сьвященника і на самого Бога говорить нечувані річі, а таки через сьвященника і прийшов він до перших павових чобіт і став війтом!

— Розтиркоталась ти в хаті! Коли така мудра, то йди до корчми і скажеш йому се, як буде присяжного паличкою в ухо або в рот штуркати. Сходила ти цілу громаду і що принесла? Я також ходив там, де ти мені веліла, та викинули мене за двері, — от голови ані доторкнутись, так забилась до сінного порога, як летів! Василь Кравчик пхнув мене, — той Василь, що в нашій хаті колись вигодував ся!...

Змовчала Ксенька; не мала на се відповіді, бачила ясно, що Лучка не робив то з гаразду, а крайня нужда приневолила його до того.

Якось від сего памятного дня повіяло гарздом у хаті Лучки; чи по тім півкірці Бучкових отруб, чи може щось инше, але до самого Божого тепленька то він, то жінка розкручували зерна і мучиці, якось знаходили ся для них милостиві і немов чудом зайшло, що війт став ся ласкавійшим для Лучки...

Аж третього дня по сьвятім Юрію прикликав Бучко Лучку і каже:

— Нині прийди вечером до мене на роботу. А візьми собі їсти на два дни; я робітників на свій хліб не приймаю!

Перейшов Лучкови мороз по тлі. Роботи він ніякої не бояв ся; але кликати когось до себе під вечір, се щось дивне. Почав тепер признавати жінці в своїй душі слухність, що йому не казала йти до війта; та годі: треба додержати даного слова! Зібрав ся Лучка Шербатий, узяв у торбину дві палявиці, головку чіснику, та й пішов.

IV.

Олекса Бучко жив далеко від села, поміж лісами; огород, сад, пасіка, ґрунти, сіножать — усе те тягло ся довкола обійстя, а кількох псів як спустив з припона, то чужу собаку де зловили, заїли зараз на місці. Війтував він дуже довго, та за той час майже кожному наляв горячого сала за обшивку; навіть ті, що його вибирали і на то перли, щоби дальше війтував, раді були його позбути ся, та з тим не сьміли виступати явно. Коняр він був огнистий, любив шлятись по ярмарках, часом по кілька днів не було його ні в селі, ні в корчмі. Тоді люди

по хатах лекше віддихали, були певні, що не нападе на них Бучко і не поломить костий нікому...

До того чоловіка пішов Лучка відробляти позичене збіже. Застав Бучка на вигоні; Бучко зібраний ждав тут на нього.

— Підемо на ярмарок, — буркнув Бучко під носом і пустив ся від його загороди лугами долі річкою. Вийшли на просторі пасовиска і скрутили в бік до ліса.

Ніч була ясна, спокійна. Минали на переміну луги, очерети, ліси, густі лози, на село віде не натрафляли. Лучка не міг розібрати в своїй голові: куди і де вони йшли?

Та десь потемки знав Бучко оминати ка-лабані, яруги, перекопи, а Лучка того не знав; що кілька кроків він спотикав ся на пні, на колоди, падав по ровах, звичайно, не бувалий. Подер руки, лице по тернових корчах та драпаках; з полотнянки тільки острімки висять...

Що пройдуть кусень, то війт вийме фляшку, закропить ся, а Лучкови спрага уста спалила, в горлі висохло, не має як і води напитись; пильнує, аби не лишив ся з заду.

Засвітало. Крізь густі верхи зелених дерев стала пробивати ся ясність; під ногами стало виднійше, ступати манівцями безпечнійше.

— Дальше не підемо, — каже Бучко спокійно. — Пождемо тут до вечера.

Посідали в корчах, — спочивають. Бучко попоїв пшеничника, курки печеної, напив ся знов горівки і ляг спати. Лучка на силу з'їв стокслосяної паляниці, закусив два зубці чіснику, напив ся води з поблизької трясавиці, сїв коло товариша і ріжно думає...

Бучко храпить, аж любо, а Лучкови не в голові спане. Все роздумує він, куди вони йдуть, за чим? Щось недобре укладає Олекса в своїй голові, та коби — Господи! не заправив людей мордувати!..

От так пересуєтв Лучка до вечера. По заході сонця пустили ся в дальшу дорогу; знов цілу ніч ішли без перерви, самими лісами. Над раном зайшли над край молодого ліса. Тут отворив ся Лучкови зараз за перекопом новий сьвіт: оком незмірянні широкі луги розтягали ся на схід і захід; а поміж очеретів виглядали місцями озера.

— Відси дальше не підемо, — каже Бучко, і забрав ся до книша. Попоїв, зацхав ся поміж драпаки в ліщину, спить мов би в хаті на постели. Лучка також утомлений довшим ходом дрімав під норчем, а в сні боров ся з ріжною марою, що пхалась йому на очи. Під вечір завважив конюхів: німецькі парубки з кольонії їхали поперед ними з кіньми на нічліг; по парі, по трое, а навіть по четверо не один провадив.

Ватра широкою луною осьвітпла луги. Бучко і Лучка бачили парубків, а довкола них попутані коні; сьпиви, жарти лунали в повітрі.

Незадовго затихли сьміхи; огонь пригас, — притихло. Бучко скочиз на луг, привів за хвилию коня, гладкого як лина.

— Сідай — каже до Лучки.

— Спаду! — відповідає Лучка.

— Через таких сьвіт не загине!... Сідай, не дорожи ся, бо час минає!..

Сів Лучка на коня, а Олекса привязав йому ноги так, аби не злетів.

— От і до самого пекла можемо тепер летіти, а Люципер цілого тебе вдержить. Не злетиш, хоч би й стерво кінське в бігу упало...

Привів Олекса собі ще пару молодих шкап, та далі вискоком утікати. Деревя, корчі тільки миготіли. Лучка ні живий, ні мертвий, приляг безтямно до коня, держав ся обома руками гриви...

По півночі станули в Бучковій загороді, під Раточинською деброю. В хаті було повно гостей; два свояки війтові, повновласники громадські провадили барашівництво з якимись Жидами, спровадили їм пару коний: також відкись привели тої самої ночі.

Глянув Лучка на тих людей та на коні і зрозумів, у яке гніздо шершенів заліз; сів на лавці, не хотів пити ні могоричу, ні гостити ся.

— То ти, праведнику, також межі нас грішників дістав ся? — заговорив один конокрад, що найбільше з Жидами торгував ся. — Не лучше було давно так зробити? На, маєш твій заробок: двадцять ринських припадає тобі за каштана, що ти його привів; зігрів ся дуже, треба було йому кров пускати...

Глянув Лучка на конокрада і пізнав відразу: то був той сам, котрого колись зловив у своїй стайні і віддав був судови в руки! Сень Стрілка називав ся.

— Пізнаєш мене, пізнаєш? — тягнув дальше лиходій. — Вибачай, що я пару разів пускав тебе з димом; такий розказ виходив від нашого проводира.

— Слухай, Стрілко Семене, — каже Лучка з горем — я тих грошей не можу брати до дому; нехай лишать ся при тобі...

— Як найбільше дай, — я візьму!... Але не бій ся: з часом навикнеш до того... Я колись також інакше думав, — а нині? Сьміюсь з таких, як ти, — сьвічу їм під стріхою...

Над ранком пустив ся Лучка до дому.

— Господи, не хочу зла робити, — а може призначено мені згинути злодійською смертю на шибениці, на покаяння сьвіту? — питав себе йдучи через поле. І щож я лишу моїм дітям? Імя конокрада?... Поможи мені, Господи, вийти з тої пропасти...

V.

В ту пору вернув Федір, Лучків дядько, в село; він був довгі літа огородником по богатих дворах, доробив ся красного маєтку, та забавляв ся старому спочити коло своїх рідних. Удовець, бездітний, він прийшов до свого однісенького братанка, Лучки Щербатого, розглянув ся по пустих кутах і сподобав собі давнє місце.

— При тобі, сину, при вас, діти, — каже Федір, — хочу віку дожити. Очи мені замкнете, по християнськи грішні кости поховаєте при своїх; що через ціле житє заощадив — Боже та ваше. Та не смутись, Лучко! Зазнав ти біди через лукавих! Господь милосерний, а я й для тебе знайду на тільки, що буде чим нужду прогнати з твого дому і діточкам на будуще чим розвід дати. Нужда, що чоловік не самохітно в неї попадає, ще не понижає; чеснота, то золото, жемчуг неоцінений!

Слухає Лучка Щербатий свого дядька Федора, мовчить, гризе ся, червоніє від сорому,

коли згадає про свій відробок, про свою мандрівку з війтом... Нічого не каже, нікому не звірює ся з тою тайною, а мучить ся, гірко мучить ся.

Минула весна, літо. Лучка при помочи дядька впорядкував ся, прийшов до себе. Прогнав старий Федін дійсно біду геть з обійстя. За все дбає, всім турбуєть ся і сам у праці шукає розривки; огород позасаджував усякими щепами; коло дому мило глянути; довкола різне зїле, аж за очи хапає. Хлопцям і на хвильку не дасть пустувати; все знайде для них нову роботу, нове занятє, аби їх до людськості довести.

Станув новий дїм, стайня, стодола, деревляне все; всі будинки поасекурував і табличку прибив на стовпі при воротах, аби й палій її побачив.

Троха призабув Лучка своє горе, що точило його серце; якось лекше став віддихати. Під осїнь вертає раз вечером з поля з косою, а тут його хтось з заду за обшивку хап! і спинив на місці. Обернув єя, вся кров у нїм збурила ся: то був Семен Стрілка!

— Вїт кличе до себе, — мовить стиха до Лучки. — Підете знов на „роздобенди“ оба.

— Не піду! — відповідає Лучка рішучо.
— Робїть що хочете зі мною, я не можу!

— Е, що то значить: не можу? „Мус“ великий пан! Не роби ся лучшим, як єси на правду! Пропало, хлопе, пропало!... Чи за одну ногу висїти, чи за обі — все одно!... То, братчику, з Олексою Бучком справа: з ним жартів нема! Пекла він не боїть ся. Думаєш, що асекурація заплатить твоїх дїтий, жінку

і старого з саквою, аби не спопеліли? Я вже маю наказ з гори — тебе загіртіти, скоро лиш не підеш. Не задумуй ся, братку, тільки сунь!... Ти відай з війтом ідеш, з головою, що має віру всюди! Хоч і зловлять, жалю не буде... Крайне слово: йдеш?...

Остатні слова дивно брєніли Лучкови в ушах: як би так удалась штука, як би зловили і віддали справедливости в руки, — думав. — Та нехай-би!... Люди осудять мене злодієм, розбійником, але не кинуть таки камінем свої, а перед Богом справедливим оправдаю ся... Піду на двох, так і сьак, але не верну!..

Пішов Лучка другий раз з війтом на „ярмарок“, як би на страченє. Сим разом оминав справді проворнійше яруги, ступав сьмілійше за своїм товаришем, але все ще місцями шпотава ся та падав по ровах або корчах.

Що Лучка впаде, не може скоро піднести ся з рова, то Бучко кепкує собі з него, сьміє ся.

— Не стогни так, — каже, — бо ще яку ганьбу звабиш! Правда, що ти ще короткий час, але з часом станеш проворнійшим, набереш вправи, ще й мене переженеш у ремеслі!

Такі кпини боліли Лучку; хотів щось відповісти, та не міг; знав, що своїми словами піддасть немилосерному лхходівви нагоду до гірших зваруг.

І знов ішли дві ночі з малими переставками, а в день спочивали; знов зайшли на те саме місце, що перше, на край молодої дубинки. Лучка пізнав зараз ті самі луги з перекопом, ті самі хмари пташні, що літали над густими очеретами і наповняли вереском повітре.

Заховали ся в гущавині, в поточині під берегом. Бучко попоїв, напив ся, закурив і глянув на Лучку.

— Вечером на тебе черга вибирати шкапи — заговорив Бучко. — Пута зелізни вмієш відмикати? Чи може велиш собі привести, як перше?

Лучка мовчав.

— Не гризись! — продовжав дальше Бучко глумливо, — якось того буде!... Я ще й сим разом приведу для тебе, але ти мені зробиш маленьку приемність. Твоя жінка назвала мене раз за корчмою „конокраном“; за се хотів я тебе усмажити разом з цілим накорінком. Дурний Стрілка але тебе підкурював... Та мені дідько зробив більшу радість: ти сам попав ся мені в руки! Тепер ми оба на одній гилляці висимо; скажи се своїй жінці.

Випорожнив Бучко фляшку, кинув у потік, вивернув ся і заснув; Лучка шептав раз у раз „Отче наш“ і зітхав.

По заході сонця зібрали ся конюхи на кошениці, розложили ватру, оживили луги своїм молодечим житєм; говорили, сьпівали, сьміялись; ціле село виринуло справляти вечерниці під погідним небесним шатром... Уже й по шівночи; вже кури в селі перший раз стали п'яти, а їх сон не бере ся. Одні при огни сидять, другі коло коний сторожать, а видно, що мівяють ся.

Над досьвітом притихло; тільки коні форкали і зелізними путами бренькотїли. Олекса Бучко схопив ся, скочив за фосу і щез у темряві; в Лучки забило серце, здавалось йому, що груди розіпре...

Недовго ждав Лучка на Олексу. Голосні вистріли залунали в повітрі; конюхи піднесли такий страшний крик, і німецькі й наші, що Лучка не знав уже, на котрім світі опинив ся.

— Зловили, зловили злодія! — кричали конюхи. — До ліса, до ліса! Там їх мусить бути більше!... Там мусить бути головний проводир!...

Як учув Лучка таку нагінку, як дасть ногам знати!... Летів з гори в поточину стрімголов, сам не знав, куди... Аж сонце сходячи опам'ятало його; отямив ся на якійсь поляні поміж лісами. В котру сторону удатись, куди? — питав себе і пустив ся знов наперед у ліс, як би до дому.

VI.

Цілий той день блукав Лучка Щербатий, заки дібрав ся до цісарського тракту і допитав ся до свого села. Зараз на другий день прийшла війтиха до него і стала питати за мужем.

Говорить Лучка війтисі щирю правду в чотири очи, як стало ся; просить, аби на нього вини не звалювала, а вона як не пустить ся на нього з язиком! Не дав собі ані слова сказати.

— Мій чоловік конокрад?! — цокотіла. — То ти борше такий! Я знаю, що пішов до Мостиск на ярмарок і мав кільканацять соток, а тебе взяв з собою... Скажи, де ти подів мені чоловіка?...

Не гаразд коло Лучки... Люди по селі як зачали кричати: „Лучка війта вбив у дорозі, а гроші забрав!...“

Беруть ся до Лучки Щербатого не на жарти. Навинулись десь і шандарі, закували його ланцюшками по свому, вивідались самі, де й як убив Бучка, а потім повезли до Самбора „під млин“.*)

Говорить Лучка цілу правду в слідстві перед судом, уже пятий раз одно і те саме; та що з того? Сьвідка ніякого нема, а він — розступи ся земле! — не вмів сказати, в котрім місці дійсно вбили Бучка, чи може зловили.

Випитує судня і сьак, і так, і знов замикають. Ба в кінці й допитувати вже перестали, мов-би забули про нього.

Сидить Лучка Щербатий уже пів року в арештах, обстрижений попри саму шкіру, вибренькує ланцюхами, не бачить ні відки для себе ратунку; в однім Бозі його надія. А тут злодії знущають ся, з кождим днем що раз гірше допікають..., Вивернуть його чи на тапчан, чи на землю, штуркають, товчуть, мало душі не виженуть з грішного тіла...

— Коли-сь не пиріг, то не пирожи ся — кажуть лиходії. — Котюго, і брехати добре не вмівш; говориш, що не знаєш, де Бучка зловили?... Далі, товчіть, гамануйте! Нехай нам сорому не робить, нам, родовитим злодіям!...

*) Так називає ся місце, де стоїть у Самборі карний суд і кримінал.

По такій промові лізуть усі на Лучку, тиснуть колінами поїд груди, а він мовчить та стогне...

Таке повторяло ся кожного разу, коли лише товариші Бучкові в арешті зїбрались до купи. Раз на подвірю зловили Лучку під муром і нуж по свому обрабляти. Посипались градом кулаки на його спину, а він слухає, терпить, а в кінці ї терпцю не стало... Як схопить ся, мов лев розлючений, як трїпне собою! — а ланцюх брень! на двоє розірвав ся, і кілька злодіїв опинилось йому під ногами.

Страшний був у тїй хвили Лучка! Аж кілька поліцаїв прилетїло з надзирателем, бо злодії налякались і кричали помочи.

— Видиш, розбїйнику, видиш? — говорив надзиратель до Лучки, — яке ти невинне ягнятко!... І ти випираєш ся, що не вбив вїйта?... Тепер показує ся, яка ти гадина сороката!... Пожди, пожди, солоденький!... Посаджу я тебе, соловію, в таку клїточку, що по-смирнїєш менї і станеш иньшої сьпівати... А дивїть ся, дивїть ся!...

Завели Лучку Щербатого до такої цюпи, що ї обернути ся нема куди. Дивить ся Лучка, розглядаєть ся, а в кутї сидить на мерві — хто? Семен Стрїлка! Але який же змінений: постарїв ся, посовїв — десь геть тота бундючність його подїла ся!

— Ого? Ти певно приходиш по тих двадцять ринських, що дав менї в руки? — питає Стрїлка. — Пропало, небоже, возьму з собою на той сьвіт! Та видно, щастє твоє було. Я тебе скривдив, Лучко! Сїм раз палив я тебе, а все хотїв тебе усмажити, І все не вдалось, а тепер бачиш, що зо мною.

Розповів Лучка Стрілці все, а він йому каже:

— Я знаю, в котрім селї то стало ся; ти вже завтра будеш вільний...

Розповів злодій Стрілка при слїдствї, в котрім селї то стало ся; вирядили туди слїдство, і дійсно, нитка по нитці, виявило ся, що в такім а такім часї вбили конюхи конокрада, що кілька лїт робив господарям велику шведоу; при вбитім знайдено й гроші.

Таким чином вийшов Лучка Щербатий з вязниці і почав по давному чесно жити. Мов другий раз на свїт народив ся!

Славним став Лучка Щербатий газдою, славним начальником у громаді: в цілім повіті поважають його всї, а обійсте Олексї Бучка заросло кропивою... Люди боять ся переходити туди...

З практичної школи.

Вертає Михайло Розхідник з торгу вечером; добре на саньох сидіти, з сірими говорити: санна устелила ся, ніч погідна, місяць світить, видно ся як у день. Жиди не ошукали, воли продав з добрим баришем, торг повів ся. От і на душі мило. До хати далеко, три верхи і Циганова Шня, — стрімкий беріг під самою загородою — але йому не першина в такій порі їздити; нераз у саму глуху північ, у темній пітьмі припарив до дому.

Глядить Михайло по небі, бачить усе в такім самім порядку, який його дід, славний бакуняр, часто йому показував: косарі, квочка, віз небесний і тота зізда, що все в однім місці висить над головою, а не рухає ся; все в порядку, нічого не змінило ся. Видно, на небі нема таких „руїників“, як ті, що розлізли ся по Бескиді, мов плюгаві черви, та лоточать зелену Верховину.

Їде Михайло то до гори, то в долину, говорить з сїрими, не скучна в трійку їзда. Дігнав його арендар Мошко, великий крутар і цыган: не десять і не сто разів вивів він Михайла в поле.

Чіпив ся Мошко саний, питає:

— В порожні, Михайле?

— В повні, Мошку — відповідає Михайло, — маю рептюх, кілька топок соли, соломи повні сани і сам везу ся, а ти, щирий мій сусїде, від саний геть, бо обірвеш!...

— Що я обірву, що?... лїше візьміть мене до дому, я заплачу: дві шїстки дам.

— Так, то що иньшого. Давай сюди гроші та сїдай собі з заду: лиш обережно з горнятками, з сїллю...

— Дам у селі. Що? може мене боїте ся?

— Бояти ся не бою, але гроші дай зараз!

Цертолить ся Мошко з Михайлом і їде; все заговорює то сяк, то так, завертає хлопovi баки, аби лише доїхати ближше до села.

Замітив Михайло хитрість Мошкову, став, нїби поправляє ярмо на волах, зорить косо на Жида.

— Плати — повідає по хвили — або з саний тручу, батогом потягну...

— Нехай тебе лихо трафить! — крикнув розлючений Жид; — я зайду борше, нїж ти заїдеш... Який мені господар, триндав ся телятами...

— Нехай тебе й трафить, мені нїчого до того, але на моїх саньох за дурно не поїдеш.

Пігнав Жид, аж ноги розпустив на вітер, сніг ними замітає. А Михайло дав ще волам перекусити, сам над ровом припік коло огню люльку, закурив, їде.

— Не минувший тиждень для тебе — говорив Михайло Розхідник, розваливши ся в саньох, сам до себе. — Вісім вас їхало три милі, а прийшло ся платити, кождий на потемки з воза шусть! та до коршми... А мара їх напхала тоді зо пятьдесят у самім ванкири, пізнай-же!... Все чорне, пейсате, не пізнаєш, котрий з тобою їхав... Пропало... Пачки тютюну, біг-ме, пачки тютюну не дістав, ще й чвертку вівса вкрати. Нині, каже, дома дам... Добре, дай і дома, але дай тут зараз, а нї, так зо шумом!

Їде Михайло, під'їздить що раз висше до верха, перехопив ся вже й через Циганову Шію поміж скалистими опоками, де двом возам годї оминути ся, хоче скрутити на поляну до села, аж тут ненадійно зфучали воли, занепокоїли ся.

— Цабе, бойку, не пручай ся, бо в рів звернеш — остерігає Михайло сорокатога.

Не слухав нї сорокати, нї лисий: скочили в бік, замотали ся в корчі, вивернули Михайла на дорогу.

Встав Михайло, обтріпав ся, глянув докола, а за фосою купа вовків під смерекою гарцює, щось розтягають, гризуть ся зьвірі.

— Тихо, хлопці! нема страху — говорить Розхідник до волів. — Пять їх там, весіля справляють; нас трьох, не дамо ся.

Хопив Михайло цілий сніг соломи, запалив, кинув поміж вовків, глядить, що вони зроблять.

Гаргаргар!... Загаркотіли звірюки, розскочили ся, пігнули в провал до села.

— Ади!... Подяка!... Грій його, а він один з другим сердить ся. Шкода соломи, треба хоч люльку закурити.

Закурив Михайло люльку, глянув ще раз під смереку, глянув і на смереку, а там — фі, фі, фі! — засвистав і своїм очам не вірить. Поміж гилем сидить Мошко простоволосий, трясє ся від страху і зимна, а пейсами вітер грає, немов цілого вхопити хоче.

— А що там, Мошку? — питає.

— Ну, ну, а ви що там? — відповідає Жид. — Я вже не жию.

— Я, Богу дякувати, жию і їду до хати... Будь здоров!...

— Йойо-йой! пождіть, дам вам гроші, не лишайте.

— Давай, але з дерева. Не буду ждати, аж злізеш.

— Як подам? коли в долині сніг, а там не дістанете.

— Я вже зараджу.

Привязав Михайло шапку до предовгого костура, підніс до гори і каже: — Давай і повну-верховату, я на сніг не висплю.

Дав Жид гроші, хоч і руки закоцєніли, кожний крайцар у пушках общупував.

Перечислив Михайло, знайшов двацять крайцарів, поміг Мошкови злізти з дерева

і завіз його простоволосого до дому; шапку сабашову і замащений берлик з'їли вовки.

Весело вернув Михайло до своїх; ті дві шістки були в нього вартнійші, ніж півтора сотки за воли; в добрій був школі.

Ч І Ч І.

I.

Літами вилежував ся на широкій печи в буториню; крайня нужда виганяла його з курної ліпанки до сусіди Миколая Когутика, де знаходив усе, чого голодне черево домагало ся. Прийде бувало немитий нї хрещений у сам добрий час, коли всі при місці, візьме за ложку, відсуне домашніх і їсть без тямки. Вставши від стола гладить себе по мішкуватім животі, плеще з удоволенням по нїм, як газдина по вимішенім тісті, і приговорює:

— То моя чічі!*) Похвали ся котре таким бубнем! Коли не годно!

Чічі та й чічі — підхопили люди і Іван Невмиваний лишив ся вже й до смерти Чічею.

— Иди, Івануню! руш ся де куди! Видиш, там люди гроший тьму від Жидів беруть, празники, балі справляють... Шемелячка квар-

*) В дитячій мові чічі — квітка, загалом щось гарне, барвисте.

тами коралі міряє, грішми як ляльками бавить ся, а ти хропеш та хропеш і з порохів тебе не видати!

Так упоминає стара мати свого одинака сина і кочергою жартом по клубах!

Чічі по довгім прошеню зволікає ся було з печи, спльовує перед себе — не питаючи, чи мати перед ним, чи по-зад него стояла, — відтикає заткальницю, витягає горщице з сербавкою, піднімає до рота і держить доти при роті, поки цілком не висушить. Буркне на погану їду, зганить материне капарство і л'єє знов обережно на піч, поправляючи курманє під собою, аби було м'якше.

— Не збивай бетегі, — упоминала мати — бо задушу ся... кахи!... кахи!... о-йо-йой!... бодай же тебе!... Накурив, сьвіта божого не видати!... Десь у людей діти як діти, а тут одно, і тото виродило ся... Говори до нього як до стовпа, а він уже знов хропе!...

Чічі дійсно не чув, як мати заходила ся кашлем, мало очі їй не висадило на верха, — він спав на ново твердо, солодко, снів про нову поживу.

Забили у Миколая Когутика вєпра, нароби ядєрниць, а Чічі давай! як прибере ся, їсть та й їсть! — а домашні дивлять ся і питають себе в душі: Коли тому буде кєнець? Поті їв, поті їв, аж зачала його шєкіра свербіти не на жарти. Вже не кінчив остатної кишкє, тільки просто до дому — і в горячу піч з ходаками! Припарив живіт, хоче ще плєчі, обертає собою на другий бік і — бебєвх! упали челюсти, а горщок з саламахою пішов також спати.

Заводить стара мати за челюстями, заводить за горшком, ба й Іван Чічі бачить, що зле, на студеній середині не спить ся так смачно. — Треба тому якось зарадити! — думав, і пішов у другий кінець села під муровану коршму шукати цегли на челюсти.

Жде стара на свого Чічу один день, жде другий день, — нема, десь чи не втопив ся в Тисмяниці, чи може впав до якого закопу. Третього дня йде мати до Миколая Когутика, питає його, аби йшов питати або дав фірерови витрубіти, — аж тут і сам Чічі... ледво поріг переступив, такий ослаблений, а живіт геть десь дів ся...

Нічого Чічі не мовить ні до свояка Миколи, ні до заплаваної матери, лише просто до стола, розчвертував пиріг, спрятав у млі ока. Як же присунув другий, знов розчвертував, став глипати на газдиню, домагати ся мачанки. Дала Миколха миску сметани, Чічі їсть, навіть не має часу піт з чола пообтирати. Як же спожив дару божого так за кілька добрих косарів, зігнав діти з печи, виліз сам на середину, задер ходаки під стелю і питає :

— Знаєш, Миколо, де я ходив ?

— Повідж перше, то буду знати !

— За цеглою шукав на челюсти, витяг з мурованки три кусні, та Жиди мене зловили, замкнули до пивниці, ледво вилабудав ся з їх кіхтїв.

— Бог з тобою ! Та в мене під шпихліром стілько цегли, та й от по цілім цвинтари стілько валяє ся з того, що церков будували, а ти поліз аж до коршми і через дурницю зганьбив ся !

— Або-ж я знав, що в тебе під шпихлїром є яка цегла? От сидять мати на лаві, най самі скажуть: казали, туркотали цілу ніч, то я й пішов...

— Щож ти робив цілих три дні?

— В арешті сидїв, замкнений. Затягнули до пивниці, казали якийсь астамент підписати, що ґрунт нікому не продам, тільки Рахерови й Воронї. Були би всадили напевно до бочки з цвяхами, аби мати з мене кров до паски, тільки пан Паштетер не дав мене.

— Не говори таких дурниць! Де можна на щось таке підписувати ся? Твій отець провадив стілько лїт процес з Вороною, а ти з Жидами заходиш у гендель... Нехай Бог сохраниць тебе від того! Жида з таким покутним писарем Паштетером навіть Німців обдурять на всі боки! Не продавай!

— Легко тобі казати „не продавай“, коли цілі челюсти, а середина ось яка тепленька, аж мило...

— Або хто тобі боронить? Пар ся, кілько хочеш, їдж кілько хочеш!

— Але як кому дві добі їсти не дадуть, а лише наставлять з далека колач, а тут стілько бочок довкола — що було робити?

— Іване! я виджу, що ти запропастиш батьківщину і мене скривдиш! Жидів мати о межу, то клопіт. Бачиш, Зелепугові, Шемелякові сусїди добровільно повтікали з хат, як стала ганьба зі всіх боків тиснути ся...

— Якось ти зробиш, що буде добре.

— Від тебе то залежить: що будуть Жида давати, а тобі заплачу з надвинкою, лиш не кривди мене. Все лїпше своему продати, ніж нехристови.

Не сказав Чічі на се нічого більше, позіхнув кілька разів якимсь високим дишкантом, а незадовго сильне храпане глушило розмову хатних, а діти шептали собі на вухо: „Вуйко везе кипячку до фабрики“...

II.

Повиходили господарі на поле, позакладали руки, туманіють, питають один другого: що то з того буде? На загонах Івана Чічі Жидів тьма-тьменна, купами снують ся... тічня, дійсна тічня, а шваркочуть, вкладають собі розум до голови, вчать ся... Та вже нехай би на Чічевім поли кадили чісником і цибулею, нехай би парцували за кипячкою, за воском... нехай би прокопали ся тих кількасот миль крізь землю і вилізли другим боком до Америки, аби лише на иньші ґрунти не лізли, не губили по поли той „леп“ викопаний, не сипали в ночі каміне ясюди, де не треба!... І звідси, і звідти тиснуть і лізуть вдовж, півперек, на скіс — не питають, хоч їх Богом зви! А кричиш на котрого, то він ще гірше топче твою працю, тратує по засіві, не зважає на твій крик, на твою гризоту; а кинь лише за котрим патиком, грудкою, так із заду за тобою вількадесять чорнів з'явить ся, наче з під землі виростуть і кричать „абе! абе!“ сьміють ся і йдуть туди, куди перший потелепав ся, роблять те саме, що перший робив, а ти в своїй розпуці гризи ся, трісни зі злости таки зараз на місці, ніхто за тобою не уйме ся, ніхто на добре не порадить!

Що то нехристи прехитрі зможуть вдіяти бідному хлопови! От і тут повіли собі: або купуймо ґрунти омежників Чічевих, а його в середині дістанемо за дурно, або купуймо дурного Чічі Івана, а тамті будуть мусіли продавати за пів-дармо. Та хлопи сперли ся, вагували, а вони купили поле в Чічі, знайшовши його на печи — ба ні, не на печи, але на горячім учинку, як врав цеглу з коршми, як витяг два кусники звітрілої глинки з Дувидкового муру скарбового, і так вихіснували нагоду: кару дарували йому, ґрунт купили від нього і добре заплатили, аби кождий знав, що не дурно стали властителами. Та жидівське не пропаде. Тут Іванови Чічі заплатили тисячі, а тут від Миколая Когутика взяли чотири сотки лише за саму лїпанку, аби не копали ям під його хатою.

Добре заплатив Чічі своякови Миколаєви Когутикови за те, що стілько лїт начиняв його працею свій ненаситний живіт, звичайно як виродини платять: ти їм хлїба, а вони тобі каменя...

— Ох Чічі, Чічі! та що ти зробив? Чому нас не держав ся? Ти нас утопив через свою дурну гандлярку з сьвітowymi мантіями! — говорять газди.

Чічі визвірив ся на них та питає:

— Кого я втопив? А от ви всі до одного стоїте! — і всьміхав ся, мов би не знати яку мудрість сказав.

Люди стискають плечима, ганьблять, картають, а він мов би й не чув сего. Постоїть, повість „Бонце здорові!“ і йде то до Ворони, то до Рахера з своїм адвокатом Паштетером на сьвіже пиво...

Та вже Чічі не показує носа до свого свояка Миколая Когутика; знайшов собі иньшу

прикмету, ніхто би й не пригадав: у тої Мадярки під самим лісом, що має дві пухлаті внучки на відданю, а вмів йому догодити квасним борщем і капустою, — там його квартира, з Паштетером сидить, а так випас ся, таке тото перед собою носить грубе, — не пізнають його свої!

Чічі внеманципував ся: де який відпуст, храм в околиці, — він возом, заїжджає коло церкви, стає коло обарінків, колачів, і дівчата красуні кругом коло нього як біленькі голубочки, зачіпають його, хихочуть ся, а на своїх скося гляпають, посьмішковують собі з грубчана. А він думає, що й ббе за ним так пропадають, бо то не на жарти прибрав ся; все на нім з біленкого картану, свіже аж шелестить: сорочка курта, тільки кінчики з під широкого ремня виглядають, гузли і кафтан та кож із швабщини, а грубівь така, що в коршмі на музиках, як парубки попросять, аби з котрою обернув ся, то тільки він сам, — для ниньших нема місця.

Тягнуть ся дівчата до Чічі, а кожда в якимсь ділом: аби купив то коника, то гуску, то обручку, то хрестик; а парубки слухають, кождей на свою дивить ся і знає, що то до него пів ся, а не до Чічі.

А Чічі такий гордий... усе тільки:

— Цо? цо то?

— А як же, Йвануню? — питають ся дівчата. — Навчіть нас, навчіть! поправимо ся!

Чічі так заатакований виймає зза пазухи обарінок або кусень медівника, ущипне пушками і хоче тій, що йому вже найліпше сподобала ся, просто до рота...

Дівчина засоромить ся, почервоніє як мак розцвиль, сплюне, а иньші сьміють ся, регочуть аж любо.

Та Чічі гордий з сего, що такий дотепний, що вмів ціле товариство бавити, а всі до него липнуть, як до меду пчілки.

Кілька літ парубочив отак і частував дівчат то кусником обарінка то медівника, і не доміркував ся, що з него собі кпили, що жадна з них була-б не пішла за нього, хоть би й був купу насипав як Чорногора — не то медівників, але й самого золота...

III.

Чуда-дива діють ся в цілій околиці наче в зачарованім краю. Що хвиля, що година щось нового, невиданого, неслуханого. Та от ще перед двома неділями волосали ся Зелепуги з Бабіями за дурний перелаз: одні пліт ставили, другі вимітували, баби мали одна одну окропом попарити, — а нині... страх! — вивали очи, роздойми рот яз найширше, гляди, та ніхто не подивує ся: замісь тих двох курних, розвалених хат з обідраними стріхами і голими причілками стоять дві велитенські шоци, вже до половини покриті бляхою, — три машини в русі, а що ріжних рур, зеліза — не переглянеш! Замісь давного дрантивного плота — паркан у три хлопи, ще й у горі цвяхами наїжений, нашпикований, а в брамі сторожі — з гнімком Жида навіть безроги влзливої або собаки не впускаєть до середини, не то чоловіка. А тут вам у тім місці, де Зелепуги й Бабії в неділю чи сьвято, положивши ся горілиць, гляділи, як

небо в одну сторону, а хмари в другу сторону втікають, — на тім самім місці добуло французке товариство з Дрогобицького лану матку, бере воски, і топить, і валить на залізницю, йдуть гроші на гроші. Полики, уважайте — полики нема по тих неспокійних, сварливих сусідах; вавіть у тій ковбиці преждевичній, що держала у Бабіїв не тільки печище, але й цілу хату, і котрої, сохрани Господи, не вільно було рухати, — навіть і тій гир загорив ся. А довкола паркану ятка коло ятки, а в них різні напої, а худі пейсаті прибуди сидять ніби то дрімають... Ба ні, не дрімають вони!... пасуть очима, чи не знайде ся якій Бабій або Зелепуга, що зачне правувати ся, а при такій нагоді найліпший обривок.

Господи! що на тім місці народу! тисячі й тисячі працюють. А двом Бабіям і двом Зелепугам ще перед двома неділями було за тїсно і через дурний вербовий кіл мали один одного сокирами порубати. А тепер стільки народу з цілого світа нишпорить і не скаже жаден: „Вступи ся, бо тебе прогороджу!“ Зі всіх кінців землі люденькове злізли ся, без пашпорту, наче їх хто цюпасом зігнав сюди на купу...

З Іваном Чічею також чуда-дива. Сам не знає, сила в него тисячів. Паштетер числить йому касу, провадить рахунки, а йому все віддає готівку. Кождий признає, що Паштетер для Чічі адвокат, писар, бухгалтер і не спроневірять одного шелюга: як візьме від Чічі ренського на які видатки, то купить тото-сесе, а що лишить ся, при свідках і при очах своєї куми Мадярки віддає йому, аби сховав до калитки.

Чічі бере гроші, ховає за ремінь і як ковальський міх фучить... а квасним борщем, капустою і пивом так розбевхав ся, що й по відпустках їздити не хоче, тільки сидить на танку у Мадярки, приглядає ся цілими годинами, як його свояк Миколай Когутик жре ся дві й ночі з Жидами, як править раз-у-раз плоти і заставки... Плінь погана робить дїри, лїзе через верх, не обженеш ся... котрий бородач надїде, то бодай фалудину з плота витягне, бодай гильцю з деревини вломить, аби зробити пакість...

Та дивує ся Чічі, що Миколі Когутикови хоче ся так в Жидівнею уїдати ся, волочити ся по судах, по старостві, по урядах громадських, — видно, що не сповний розуму, бо й ще все так ходить у полотнянці, в кучмі, як той простий хлоп... шкода, що в гімназиї вчив ся...

Бо він, Чічі, вже не буде дьохтем смердїти, — вже йому, сего пан Хапковський не посьміє сказати, ні!... Власне жде на свою ліберію суконну. Кравець Іванчук зробив уже все, припрасував, як належить ся, тільки штани при спробунку показали ся півузкі в кроці, а в гранатовій чемері треба було білі петлі з чорними баривками на самий край поперешивати. За те чоботи від Мацюри на війта Миколи копито, з польськими холявами як — уляв, тільки одна онучечка тонїська і кілька стебелинок на віхоть.

Догодив навпослід кравець, убрав ся Чічі в панський мундур — такий собі надутий, як пава, чи краще сказати, як індик, тільки саджай до буди на колесах, вози по сьвітї, показуй на покаяніє за гроші... такий собі пан!

Глянула Мадярка на Чічу, поплескала по пухких вилицях добре, з притиском, аж залунало в сьвітлиці і каже :

— Тераз, тшеба дзевку шукаць, цоби ведяла барщ готоваць.

— Добре, пуйзем! — відповідає на се Чічі, а сам хлїб кришить та й кришить до борщу... такої наробив саламахи на кількоро — і гатить!

Мадярка тимчасом закликала кравця Іванчука і шлюсаря Грубича, казала запрягти коні, і всі четверо посїдали на великий драбнястий віз — поїхали до Паштетера на зальоти. Стара Мадярка сївши побіч Івана все в ухо щось йому шептала цілу дорогу... вчила, як має справувати ся в присутности своєї будущої судженої, панни Мінці...

IV.

Дивний собі чоловік той Паштетер! Звідки прибув, де родив ся, якої народности. — ніхто не вгадає. З Русинном, Поляком, Німцем братає ся, а найбільше з Жидами. Між тих „борухатих“ як улізе, то так як би їх ріднісенький брат, тільки пейся приправ і бороду більшу... Сяде в середині тої рабінацкої ватаги і сам веде перед. А через того череватого Чічу так собі хлопів з'єднав, що кождий до нього в якій будь важній справі йде за порадою і думає собі: ануж і мені такі тисячі роздобуде, як тому байталї! Еге! Хоть і ноги проходили, то жадному так щасливо справа не повела ся... Паштетер усе якоесь так закрутив, замолов, що хоч не хоч з Жидами годи ся і бери, що дають, бо й сего не дістанеш!

Одно тільки беруть за зле Паштетерови, що з тою донькою живе так якось дивно... Скоро собі самі, то „ти“ та „ти“, тикають, цілують ся, обіймають ся... Тьфу! — хіба-ж то у таких панів так буває?

А може й се правда, що Мадярка одного разу сказала? Посварили ся обоє були щось через Чічу, а вона його обскубаною куркою по голові... по голові... і кричить: „Ти вихресте затрачений, ти!...“ Та він вам дійсно щось на таке подавав: ні пес ні кіт, а як стане розправляти, то все тягне туди до ліса, все каже, що жидівська віра ще найліпша, а ті „попи“, чи польські чи руські, то тільки, — е, не варто й згадувати.

Та пізнійше і хлопи довідали ся, яке то діленько той Паштетер, що так красно знав до серця християнського промовляти, — але то вже було тоді, як пішли до Жидів на роботу, як стали на своїй батьківщині цілий день за чотири шістки корбою крутити або джаганом камяну опоку розбивати. Псяюха — не красше 'му рікши — порозумів ся з Жидами і все хлопам так радив, аби було йому й Жидови, а потім Чічею заслоняв ся, мов то він такий правий чоловік, ходяча чеснота...

Як Паштетер набив порядно кабзу, полагодив зі старою Мадяркою давні довги, каже до неї:

— Приїжджай з Чічею до Міньці в сватини!

Так і стало ся.

Приїхали свати до Паштетера, привитали ся з господарем, як Бог приказав: Паштетер з Чічею поцілував ся, оба свати — кравець і шлюсар — також люди і письменні і політичні,

не остали позаду, також сердечно цмок-цмок!... Мадярка пішла зараз до другої кімнати за панною молодю і там довгий час вели півголосну нараду.

Свати розгостили ся. Ждали, ждали на панну „молоду“, аби розпочати важне торжество відповідною промовою, яку Іванчук мав уже не раз при таких нагодах яко староста весільний, але Грубич, яко поступовець, штовхнув його документно ліктем і каже: „Пий! і без того пий!... тут якось не випадає по prostu, так по хлопськи з якимись куницями, ласицями, царицями, андрони плести...“ і так стало ся.

Пють старости за здоровле „ваше“, „наше“, „паньства молодих“, навіть не відпочивають. Чічі тільки мацає понапихані чимось кишені і в капоті і в штанах, аж порозпірало, глядять то на сватів, то на будущего тестя, то на двері відхилені до другої кімнати.

Вже сватам добре язик розв'язав ся, стали оба щораз голоснійше здоровкати ся, вже два рази підходили на пальцях аж під двері заглянути до другої кімнати з цікавості, — аж нарешті показала ся перша тонка як тертиця, суха, висока, захмурена, все недобра Мадярка, а за нею з повагою, з шелестом панна молода, як би ріднісенька сестра Івана Чічі, тої самої грубости, тої широкости, тільки голова ще більше схована в тулубі.

Посідали дами на софі. Грубич перший підсунав ся, шаркнув ногою і в обі пухкі руки лус! — аж заляцало. Іванчук за його прикладом, а Чічі сидить, як плетєня на кріслі, вивірів ся на Мадярку і ока з неї не зводить... дивить ся, дивить на стару... очевидячки якесь

важне діло має до неї, жде якогось тайного знаку.

Вкінці Мадярка закашляла, а Чічі на цілу губу як не зарегоче ся! Заразив своїм ірзанєм ціле товариство: душить ся Грубич і бє твердими шлюсарськими руками себе по стегнах; душить ся Іванчук, аж одною ногою кравецкою до потилиці підфїтькує; регоче ся Паштетер з Мінцею, ба навіть і сувора Мадярка товмить в собі сьміх, прикусує нижню губу зубами, а за Чічею пасе оком.

Чічі осьмілений набрав відваги і на даний Мадяркою знак виймив одно яблуко і — бух! — в панну молоду, виймив друге, третє — бух! бух!... далі обарінки, далі медівника, а навпослід з червоною товальною присадив ся сам і в — обійми.

Хотїла-ж панна молода зімліти, ба навіть дістала була якісь сьміхові спазми — але практичні панове сватове якое тото заглаїли: як гукнули собі так від серця по свому, особливо шлюсар тубовим голосом: „Вїват паньству молодим!“ — так уже стало инакше. До того й Мадярка, практична жовнярка, зараз потерла Мінцю кулаком по-під груди, і все перейшло без усяких лихих наслідків...

Кілька недїль потім відбуло ся гучне весїле. Свах на нїм крім Мадярки не було нїяких, але за те панів ріжної бранжі назїздило ся без ліку, а бавили ся, гуляли як хто хотїв і скілько хотїв. То раз була гулятика і музика! Над самим раном як чепили ся два комісарі із З. і два директори „банків французких“ до великого бубна, як стали в него зі всеї сили кулаками валити, аж з обох боків продїравили...

V.

Кільканадцять літ по тім славнім весілю ходили слухи по нашій каліфорнійській осели, що Чічі купив село в повіті С—ім, став дідичем, великим паном...

— Не вірте тому, — перечив Бойко Боринський ямарям, коли в лісі нераз посідали при огни партолити яку бараболю, — тільки в ширінь розріс ся як куфа, а який був дрімайло у Миколая Когутика, такий в й тепер. Жінка, то Ирод! усім завідує, балї дає, офіцирив з ріжних режіментів спрощує, а він тільки в пекарни горшками викалатує або в стайни при худобі спить.

— Ти навіджевий Бойку, все знаєш! — кажуть йому, — теркотиш як у горячці, „горєми-терєми“, ні пришити, ні прилатати.

— Або й чому „горєми-терєми“? Я спарцував Галичину, Угри, Буковину, Бєсарабію, Росію, всі кути знаю! І в Чічі я пів року був при конях. Надивив ся я на те чудо. Нєраз іду з обоїма дідичами до Самбора та стілько по дорозі тої комєдиї, що лїпшої і в Парижі не вдриш!...

— Еге?...

— Аби я так оту недопечену бульбу вїдхав!... Бувало їду, а вона йому тиртир-тир! — з початку з-тиха, далі щораз голоснїйше, а вкінці, як підгляне, що він спить, трїпне собою як опарена і з-відси і з-відти — паць! паць! і з брички — бебєвх ним на дорогу! аж земленька сьвята трясе ся... Я здержую коні, бо мало не попроривають ся, так суляють, (скачуть); хочу стати, аби пан дідич знов вилїз,

а вона: „Гони! бо й ти ще обірвеш!...“ Гм, небогойко, недочекане твоє, аби ти мене так по самім хрящцях п'ястукувала! — думаю собі і коні пускаю на вітер... коліс не видати, чи котять ся, а люденькове стають і хрестять ся.

— А прецінь раз і ти дістав!

— Ба! кілька разів бичиною по голові на ринку в Самборі... та годі ставати з нею до побдинку в такім місці: поліція, жандари, жовніри на одваху... мене то вже навчило...

— Вчили тебе і не навчили: райтузи правиш та й правиш, а Чічі, видиш, пан, хоть на печи трицятку перележав.

— Мені ніхто не лишив такої ниви, за котру можна би село купити. Як би я таке дістав, то найперше заплатив би кождому за борщ і капусту, за дар божий, що за дурно у людей з'їв, поставив би вам отут яку годну прикмету під лісом, — а він що зробив Миколі Когутикови, що в нього вигодував ся? Кілька тисяч з кишені йому викрав і інших газдів на біду спровадив!

— Придуши, навіджений Бойку, портку, бо згоріш без сповіди...

— Нічого не шкодить! як згорять, а я заморочу ся, то не буде міг Лейзор вас котрого в них прибрати...

Слухаючи про Івана Чічі такі вісти, нераз цікаві бігли до Мадярки, як він приїхав на празник, і витали ся з своїм ровесником, побратимом, похресником. Та Чічі мало пригадував собі, не пізнавав своїх... Як же з котрим почав розмову, то инакше ні, тільки по польськи, а все хвалить ся, що одного разу його пані казала так, а він повів инакше, і на його стало! То було при нагоді, коли жінка хотіла

віддати діти до шкіл у Перемишлї, а він мовив: — Ні! я не даю дзеці там, дзе гімназію на хлопску школу пшенїцуйон! — і в тім однім жінка з своїм недовідомим вітцем Паштетером вволили його волю.

Та Чічі мабуть уже більше не мав рації у своїй дружини. То була його перша й остатня опозиція, котра йому удала ся, як сліпій курці просо, тому то він тим одним усе чванив ся.

— А чому ви, пане Чічо, так боїте ся тої руської школи, чи, як ви зовете, хлопської? — не раз питали його цікаві.

— Бо я хцу, цоби мої дзеці билі райцями. в Ведню!!! — відповідав Чічі.

VI.

На якийсь час перестав Чічі загощувати до галицької Калїфорнії. Стали люди приповідати, а між иньшими і Бойко Боринський, що зле з ним, пішов на губи: жінка з Паштетером продала село Жидам, купили собі у Львові каменицю, а Чічу прогнали на чотири вітри. Ба, десь кажуть, і в того Жида бачили його, і в сього, і тут, десь крутив при корбі, і тут лазив до ями, а худий, нужденний, дихавичний, — та все те не певне, годї вірити.

Раз виходить вечером Микола Когутик на двір — а було вже в пізну осїнь, — дивить ся, сидить якась ганьба під самим порогом, скулена, і грудьми свище ріжними голосами.

— Хто тут? — питає Миколай.

— Я, Микольдуню! я, не бий мене, бо мене вже біда побила!

— Та що за „я“?

— Я, Іван Чічі, твій... — і сильно закашлявся, не докінчив.

Виніс Миколай лямпу, сьвітить — Господи! він сам, Іван Чічі!... такий сухий, нужденний, тільки шкіра й кости, а уста закрашені спеченою кровю. Перелякався нещасного.

— Ходи до хати! — просив Когутик.

— Ні, до твоєї хати я не годен порога переступити, але пусти мене там... позволь, най скінчу в тій ліпанці, де я родився!... Прости!... я провинив... не пам'ятай!...

Просять Чічу конечно до хати Миколая, хочуть на силу затагнути, — не дає ся.

— Там родився!... там скінчу, коли пустите...

Занесли Чічу до його колишньої хатини, посадили на запічок. Він поглянув, пороззирався по кутках... Усе так, як перед кільканадцятьма літами: миска збита, з горшка черепа в кутці, валижник з одною заржавілою ложкою, образ якогось сьвятого закований, і розвалені челюсти...

Миколай заплативши за тота ліпанку Жидам чотвирі сотки як забив двері, так і дивитися на неї не хотів, бо все йому здавалося, що се не може бути, аби своя кров з крові, кість з кости могла йому таку пакість зробити...

— Миколо! — говорив Чічі при всій челяді, що окружила його і гляділа з милосердем, — прости, брате! не гнівайся!... Я сам!... сам один, ніхто мене не знає!... Мені не добре!... Води дайте!...

Побігли по воду. Микола держав конаючого своїми руками, шептав йому, що приймає його до себе, тільки нехай успокоїть ся...

— Ну, Миколо, ні... Конець мій близький. Убереш мене на смерть... так по нашому... Господи!

То було остатнє слово Чічеве. Скінчив колишній дідич на руках свого свояка Миколая Когутика.

Задзвонили раз, другий, третій. Хто то вмер? — Іван Чічі.

Треба й собі піти відвідати покійного, та вже-ж він каліфорнійський горожанин, тутешній родич.

Пішов я. Входжу на подвір'я Когутика, заблудив між тими газдівськими будинками, не виджу ні світла, ні людей... тихо, й собака не відізве ся. Стою під плотом, стою, слухаю: хтось по болоті — хлюсьць! хлюсьць! — уже й коло мене.

— Чи тут умерлий? — питаю на здогад.

— Іван Чічі? — питає мене грубий бас.

— Так, Чічі покійний.

— Геть там далі над потоком. Ходіть за мною, я йду також.

Приходжу там: у сінчатах повно людей, серед хати на марах наряджений покійник, а коло нього сивий Бойко Боринський стоїть, вдвляє ся в мерця, киває головою і приговорює:

— Іване! Іване! Де твої діти, де?... Ти хвалив ся, що не даси їх до хлопської школи!... Іване, Іване! Ти вже на правді, а ми на кривді, але... але... де твої діти?... Ти хотів їх мати міністрами!

— Федю Боринський! дайте спокій! дайте!... Ходіть до хати, бо там Дмитруньо і Олеся не хотять без вас іти спати, хотять вам щось пе-

речитати з книжки! — просила жінка Миколая Когутика.

— Дмитруньо! Олеся! йду, йду, газдиненько... о, діти то, діти божі!...

Перехрестив ся Боринський Бойко, глянув ще раз на покійного, на колишнього свого пана-дідича, пішов з Николихою а дяки за-сьпівали :

„Памятайте, християни...“

Я змовив „Отченаш“ таки в сїнех, не міг дістати ся до середини.

Миколай Когутик красно убрав Чічу, красно поховав, і всі свої віддали йому остатню прислугу. Забули все і простили... Ах Господи сьвятий! все то свої своїми!...

ЗАМІТЬ.

Виліз Михайло Кужівка, начальник громадський, рано з хати, станув під порогом — біда!... І кожух на нім несогірший, і на голові кучма необлізала, і ноги в чоботях „скрутелями“ пооббивані, а студінь проймає, западова вошка мерва́ до шпіку добирає ся.

Дивить ся Михайло на сьвіт божий.. Та який то нині той сьвіт божий? І малий дїтвачок змалював-би його вуглем на комині, і зряча Матрона удала би його на писанці: на великій сніговій площі довгий ряд білих куп то більших то менших, то — село; нї деревини, нї плотика, чотири сотки нумерів задуло, присипало снігом, тільки на однім і другім кінці того ряду куп хрести сьвятої церковці блищать ся, показують начальникови Кужівці, що тут тисячі голодних черев загребаних під снігом; що тут благовірні християни враз зі своїм імінечком дриголять, кулять ся, скрегочуть зубами з голоду та студени. Анї з одної купи не курить ся, навіть на попівщині ніякого диму не видати. Попалили люди і придбані патики на будівлю і плоти і садовину і волосє з журнаї голови палили-би, аби тільки ogrіти вже не себе, але дїтий. Якаж там біда панує в тях

засипаних снігом конскрипційних нумерах, коли з них навіть не курить ся? — думає начальник Кужівка. А він знає дуже добре, бачить, яка там крайня розпука, яка опириця-нужда розгостила ся по кутах у кожній хаті. Ой знає він знає, дуже добре знає. Ще день перед руським новим роком мусів навістити з здекуційником кожний „номер“, отворити кожду скриню, кожний сусік, бо здекуційник сам разом не жартував: у гробара аж у загаті під снігом знайшов пів кірця стоколоси, а у многодїтного Дрімайла із гною випорпав мішок з сьвяточними строями!... То був собі раз кінець руського року! І таким способом зібрало ся дві тисячі ринських, а чотири тисячі корон іще з докладом залеглости, таким способом поспекав ся начальник Кужівка біди з села, дістав похвалу за свою енергію, але та похвала влізла йому тупим ножем у серце, бо він таки мав серце.

Так думає Михайло Кужівка, начальник громадський, розглядаючи ся по сьвітї божім, а коли глянув довкола себе, став інакше думати: от побіля його хати замить як гора, а під заметею розвалена хата його сусіда Семена Кліщика; перед місяцем вигнав жандар Кліщика з хати, бо валила ся; і добре, що вигнав, бо тепер був би загиб з дїтьми, а так коморує у Дмитра Коцюбкя. Хоч умре з голоду, то комісії не буде. Дивить ся Кужівка на величезну снігову замить, а з неї щось виставило кочергу, а за кочергою бухнув стовп сїрого диму і пігнав просто в облаки.

— Сьвят єси Господи — шепнув Кужівка і перехрестив ся. Чи ж мала сусідова пустка сама від себе під снігом займити ся? Таже він

начальник сам двері запечатав і мазею шнурки понамашував.

Ще не розібрав Кужівка того дива в своїй голові, а тут нове диво: знов у другім місці кочерга вилізла із замети, а за нею знайома старосьвітська шапка Семена Кліщика, а за нею і чорна твар божа, сам живий Кліщик, і лебедить до Михайла Кужівки:

— Пане начальнику, кумунечку тисячний, щож ви робите? Чи живете? Йой, таж я ледви не-ледви видрапав ся на сьвіт божий... Щоби не кум Коцюбка, згинув би чоловік у зимі.

— А бійте ся Господа — говорив Кужівка — та що ви там робите? Як ви там залізли?

— Дітища, кумунечку, дітища і мій коник бідненький. Якось завалили діти піч у Дмитра Коцюбки, нема в чім палити. А тут і патичка нема. А я кажу кумови: „Ходім до мене на комірство до моєї запечатаної, там у сніях і патики на нову хату і піч не будь яка, можна на ній і кримінал будувати“. Кум не хотіли, вагували, але діти їх як зрипотіли: „Татуню, до татуся на піч, ми хочемо до татуся на піч!“ ну і так ми в ночі перенесли ся... Тепер ми всі в купі; палимо в старій хаті матеріалом на нову і гріємо ся і коник мій гріє ся в купі.

— А як жандар надійде?

— Або він у мене перший раз? Нехай іде та нас відгребує.

— Відгребує, відгребує — повторив Кужівка з досадою, як би хотів казати: нова біда на мою голову.

— Пане начальнику, ви видіш хочете пліт вивалити і спалити? Не вивалюйте плота, бо як схочете новий загородити, будете мати

знов провізорию з Вантюхом і програсте, бігме-ж то програсте... Знаєте що, я вам дам тих патиків, що збирав кілька літ на нову хату, а ви мені сїна для коника.

— Ідїть, візьміть собі сїна, як дістанете ся, але тих патиків не хочу — закінчив війт Михайло Кужівка і взяв лопату, став добирати ся до послїдного в селї кусника плота, аби запалити в хатї.

Шляхотська шапка.

I.

Милостивий Господи! Двацять літ тому назад... Чи погадав тоді арендар у біднім сельци Б..., а нинішнім Жидославі, про окопище? Ні, слово чести даю, що ні. А тепер воно яке велике!... Як би так усі разом повставали, то вкрили би собою цілі Бескиди; чіснику, цибулі, редьки на один день не стало би голоті.

Пятнацять літ по сьв. Петрі минуло, як наш Ясько Навальковський повіз з нами хворост до Жидослава. Тоді ще ями з кипячкою чи з нафтою не цимбрували, тільки городили; тож ми з сусідних сел мали добрий заробок: п'ятку платили нераз за фіру чищеної лїщини.

Добрий був панище той Ясько Навальковський! Уже пристав був геть на нашу хлопську моду і ми в громадї уважали його за свого, тільки наша повага в селї, старий Павло Пашко не вірив сему. Бувало каже наш практик громадський:

— Доки ота шапка з обмашченими кланцями і з дашком повязаним сьвітить ся в нього на кострубатім чубі, доти він усе пан з пана, счоче королем бути.

Так мовляв справді старець правдомовний, але ми не довіряли і думали собі: се з ненависти може, що Навальковського батько покалічив його раз на гостинці шаблею! Але до річи:

Повіз пан Навальковський з нами хворост до Жидослава, поїхав і наш Павло Пашко не так за зарібком, як з цікавості побачити чуда, про які люди розповідали: оба перший раз.

Нас усіх хлопців з одного села було двадцять і він один пан сьвітив ся межі нами, як одно сьвяте сонічко на небі.

В саму глуху північ стала нас ціла кумпанія на Залісю. Комар зашваркотів — часом любив говорити не по людськи — збудив капразу Ёнту, двері господи розтворили ся з великим вискотом, неприємні сопухи вдарили на цілу обору з середини, аж кониська порозпчихували ся!

Хлопи подавали коням їсти, повходили до корчми, кожний файку в зуби або так, або за пікану, закурили не на жарт, дихавичну Марту вигнали з печі до сінни. Забовдурило ся в Ёнтиній садбі, залопотіли мов молотільники в великій стодолі.

Навальковський ввійшов остатній, схилив ся як дуга, аби не вдарити головою о бальок, наложив у черепаньчище вугля, сів на почеснім місці коло самої Ёнти при шинку.

Потішно виглядав панище в своїй ліберії: кафтан на нім як зробив ся — пранника не бачив; рубатчище, холошні так само, а ходаки з довгими мов копаниці носами і шапка нечуваної величини з наголовачом до гарбуза подібним, довершали привабної постави. Ходаки ще як ходаки, бо такі мав також і наш присяжний Дірва, але шапкою ніхто в цілім по-

віті не похвалив ся такою, тільки вѣдомость Навальковський.

Розгостили ся хлопи мов у себе, всі звернули очи на пана; одні хвалять його черепаньку чісником склевну, другі цїнять вартість дою і масла на його шапці, а всі допоминають ся почесної за се, що прийняли шляхтича в свій табор. Оживила ся розмова, веселять кепкарі кумпанію, сміюють ся і з Ђнти і з пана.

— Ђгомосць! — відозвав ся Комар — ми ждемо на почесну. Ђнта вам побортує, тільки шепнїть їй мудре слово на вухо. Наш татусьо Пашко нинї також бодай покушають: хто перший раз їде до Жидослава, мусить у Ђнти оскоромити ся гїрською...

Навальковський сидїв, не рушав ся; удав мабуть, що сего не розумїє, свистїв люлькою, пикав пригарі і поглядав з під ока то на шинкарку, то на обі коновки, що стояли на шинку. Нараз підняв ся, вхопив за коновку з оковитою і потягнув собі щиренько, як спрагнений чоловік холодної водиці в літі й без мїрки!

Хлопи глянули один по другім та в смїх... Жидївка кричить: „ай вай!“ проклинає всіх, аж неприємно стало; грозить судом, жандарами, шибеницею за нічний напад на дїм, за рабунок.

Шляхтич смолив дальше пригарі з фасоліною і горїховим листєм, його та зневага зовсім не обходила; видавав ся нам в той час задуманим, пригадував собі мабуть пережите щастє золотої свободи шляхоцкої, про яку від свого дїда наслухав ся не мало.

— Цить, Жидївко, — не вередень ся! — сказав вкінці з розвагою. — Коли не шануєш людей, то пошануй мою шапку; вона мене ще

послом до Відня зробить, а ти зістанеш на моїй аренді шивкаркою!

Регіт повстав між хлопами; Жидівка зняла ще більший крик, почала обкладати пана кулаками, та велетень приймав їх байдужно і навіть кліпками не кліпнув. Вмішав ся в сю справу також і наш Павло Пашко, татусь шпакватий, заплатив Ђнті, скільки бажала за квартиру оковитки, і просив пана ще на розпущену. Іґляхтич не хотів більше, мав досить за першим ликом; сапав тепер сильнійше і допалював прьгарі, аж у файці шкварчало... Пожартували ще хлопи з Ђнтою, обіцяли їй привезти з мочарів жидославських жовтого зіля, аби мала чим шинок обмаїти і коновки з брагою, вняли курку до кошерного різника, от кождий з нас байдужив по свому, аж зазоріло.

Рушив ся Пашко з лави, стали хлопи також виходити до коний. Навальковський підніс ся з великим трудом, як би на голову положив йому хто зо два сотнарі, врізав чубом о стелю, а опісля впав серед корчми — неживий. Добрий заробок!... Кождий з нас у голову пошкробав ся: Жид не дасть за фірманку, коли всіх фір на місці не відбере.

— Що діяти, татусю Пашку? — питаємо. — Нашому панови видно добре дїє ся; задумав спочивати на господї, не встане й до вечера. Ви погодили його з Ђнтою, радьтеж і тепер.

— Моя рада висадити його на віз, привязати добре прутем, мотузєм довкола так, аби на возі просто держав ся — то конї підуть, коли тільки шапку побачуть, і без погонича.

Пашкова рада всім нам подобала ся; зробили так, як казав; привязали пана до вбитого

в хворост кола і вїо! Рушили всі зі сходом сонця, відмовляючи молитви.

Ѓгомосцеві коні з початку йшли з гори поміж возами; якже прийшло під гору, не вдїеш нічого: плїнь погана провіжила, що пан на возі не рушає руками, не піднімає в гору ворожої шапки, пішла з нами на удри: що два кроки ступить, спочиває то підручний, то борозний. Лихо зворохобило пана їхати з хлопцями на фірманку.

Надійшла — Бог дав — передміщанка з Дрогобича сьміливим кроком. Знати по ході, що по сніданку.

— Де вас панї-матко Бог провадить?

— А йо, а йо, тазє видите, любенькі, сцьо наперед. Десь цьоловік повіз цїбулю до Зідослава, а мене з кумою лисьив у Монастырці, та доганяю.

— Ми також туди їдемо. Сїдайте на віз коло сего пана, та поженете кіньми; бідак рознеміг ся нам у дорозі, не тяжко о клопіт.

— А їму сцьо? Мозє боліцьки під серцьом?... А дивіть ся, дивіть — позвену... Треба поратувати цьоловіка в пригоді.

Висадили панї-матку на віз, дали важки в руки, фалуду і вїо! Дальше жене невіста, розмовляє і за себе і за пана, тиркотить мов два питлі, загриває то борозного то підручного, то грозьбою то просьбою до скорійшого руху. Ішло все щасливо, аж на лиху наше втїкла Гарбарови Ѓнтяна курка з кобелї; згалакали хлопцї, панї matka обернула ся з цїкавости, почала собі горлати, коні тимчасом виїхали на купу каміня, вивернули на гладкій дорозі.

— Хлопцї, сюди, віз піднімати! — кричить татусьо Пашко.

— Мара бери курку! Тут кобіта гине під возом, не жартуйте! — Підняли віз з хворостом і з паном таки на воздухах; так крепко і шиховно був привязаний, що ані різка не випала. Богу дякувати, і панї-матка ціла, тільки троха руку потовкла, і панови нічого не стало ся, спить дальше сидячи, привязаний мотузем.

— А йо, а йо, все лихо на вась і на васього навідзеного пана! — вередувала троха перелякана передміщанка. — Придусів ми руку, русїти не мозю літьом, бодай му ся Цыгани присьнили! Пирогы до хтему помяцькав.

Просять паню-матку, аби знов лїгала на віз коло пана, але де там... Наговорила нам усїм дурниць, пішла пішки. Хтож тепер підойме ся Навальковського хабетами їхати? жадного не хотять слухати.

— Я, татусю Пашку, пожену і свої і панові — відзиває ся Гарбар, — але мушу дістати папушку бакуну.

— І дві дістанеш, тільки підганяй! — просять старші. — Куцимо почесну з поворотом у Єнті...

Їдемо далї. Під самим Жидославом пустив Гарбарнще спячого шляхтича з возом наперед, а нам показує, як шляхтичову шапку овади ромб присїли. Тимчасом конї підїхали під рогатку, Навальковський зачепив головою о півперечний друк, визалив ся стовп, реть усе потягнув за собою. Вибігли Жиды, кажуть положить пятку. Цытолять ся з хлопами, хотять конечно випрагати конї.

Пашко оглянув пана, чи ціла голова, став йому до серця промовляти і розбудив його.

— Та по що ви пане рогатку розвалили? — питають.

— Де розвалив, де? — сказав пан серdito, — трошки чолом штуркнув і друк відхилив ся.

Жиди в сьміх, а ми також кричимо з великої втіхи до задних: „Наш єгомосьць воскрес!“ Погодили ся багрії: спустили контрабанту на пять шісток, а вкінці як став Пашко ріжні права читати, то й ті подарували. Так загода вийшла в нашу користь без ревізорів.

II.

От так ми заїхали до Жидослава. Тоді ще тільки Жидова почала з усіх кінців сьвіта злавати ся до села, як мурашки до меду, шукаючи за кипячкою. Одні рили землю, закопували в ню тисячі, другі знов за ніщо скуповували ґрунти і добували міліони, як кому до щастя. Много газдів хапнувши ладний гріш у руки, волочили ся по відпустах, празниках, ярмарках, або в хаті гопки виправляли.

Наш попарений Дувидко, нинішній дідич Руцкого ключа, казав нам завести хворост до вельможного пана Яна Бенчка. Що за Ян Бенчка? Ми про такого не чували ще, хоч усіх тих славетних богатирів, як Чічку, Кришку, Кульку і інших, що напивали в Дрогобичи по перших шинках і платили музику, дуже добре знали. Де той вельможний пан Ян Бенчка сидів, звідки так нагло воскрес? Жаден в нас не міг відповісти.

Ми заїхали на господарську обору, а нам показують під возівнею сидячого на ослоні пана Яна Бенчку; дивимо ся один, другий і своїм очам не вірямо. Перед нами живісенський Іван

Бочка, що ще перед двома роками міняв бляшанку смаровила до воза коло сьв. Трійці в Дрогобичи за кусень сьвятого хлѣба.

Сидить Іван Бочка, чи Бенчка — як себе з польська казав Жидам звати, — розпер ся при столї в холодку, а Жида коло нього ващецькують, мов коло якого цїсаря, і мухи з нього обганяють. Убраний по панськи в чемеру чорну з білими політичками, холошні сукняні, чоботи пасові і капелюх рижовий, годі би його й пізнати; тільки то біда, що трошка мав губу щербату і загикнував ся дуже. По подвірю люди, різні майстри, робітники снують ся, в хаті тне музика від уха, жінка Боччина бавить ся ляльками т. в. десятками, сотками, міряє квартами коралї і попиває з кумами грїту. Куди оком глянеш, добро і ласка Божа: вина, горівок, пива в бочівках, та колачів повно всюди.

Ми покидали хворост, ждемо на тих дванацять шісток, годі їх одержати. Десь лихо вирвало Дувидка, не знати у кого впоминати ся: слова мудрого не вчуєш, усе позапиване.

Наш татусь Павло Пашко сїв під плотом та обганяє фалудиною овади з коний, приглядає ся комедиї; цїкавійші з наших пішли до хати, а наш шляхтюра Ясько Навальковський, витверезивши ся з равїшною, ходить поперед чужі конї, збирає по клачку травиці і носить своїм. Коло Івана Бочки що раз більший здвиг: громадить ся Жидова, пхає йому в руки гроші сотками, ставить на столї червоні розольки і різні прибаги панські, чи хочу мовити, — хлопські.

Надійшов вкінці Дувидко з новим червонюком, розпочали ся коровода. Червонюк при-

ніс якийсь старосьвіцький гвер заржавілий від коваля, взяв на плечі, зашваріотів до своїх, а ті — палї від плота в руки, поставали рядом мов жовнярі, стали дефілювати поперед Івана, кричати: „Віват! Пан Ян Бенцька!“

В часї сеї дефіляди Бочка стояв випрямивши ся, сьміяв ся сердечно і мняв у пуляресї банкноти. По скінченій жидівській муштрі червонюк, що комендерував своїми пейсатими товаришами, дістав від пана Яна Бенчки сотку, а виші по „дучці“ там, де нафта показала ся.

Зійди здовж і півперек сьвіт цїлий, такого дива не побачиш. Комар, усе кепкар, прискочив до Івана Бочки і цмок! в руку і каже: „Вельможний пане Бенчковський! Ми твої піддані привезли двацять один фір лісок в подарунку, аби було чим шпічасцяків пражити. Бий від себе тоту саранчу, бо вона тебе з кістками готова з'їсти. Он наш пан грабя Навальковський нині досьвіта дістав від нехрещеної кулаками“.

Плете Комар, а Бочка віддув губи, слухав з повагою, головою притакує; але знати, мало що розумів з тої бесїди, бо аж тоді почав плескати в руки, сьміяти ся, як наші розпочали дефіляду по приміру нехристів, на чолї з шляхтичом.

Комар дістав за тоту штуку пятаку; для решти винесли стіл на обору, поставили з мискою палену, пироги, сир, масло і дриглїв ласку Божу. Трактамент розпочав ся, всі їдять, припрошують ся, тільки татусь Пашко здалека сидить під плотом, уважав на все і на вус собі мотає. Сонце схилило з полудня, наші не думають їхати до дому; їсти, пити є що, музика грає, на землі сухо, не потреба й раю.

Позасідали довкола стола, розбалакали ся; кождий свое пів. Комар хотів би честь хоч троха ратувати, вже два рази розпочав подяку, а тут нема кому: хваб Пашкови під плотом, бо решта все, кожде для себе веселить ся, празникує. Наш шляхтич на почеснім місці надув ся; умисне посадили його в полومانі залубеньки мов у фотелю, а з заду котрийсь зробив холод з галузя. З початку вів ся по людськи, сушив чарку за чаркою й інших заохочував.

— Тільки не зробить нам стиду, втомосць, і не положіть ся знов так, як у Ђнти — остерігав Гарбар.

— Не бій ся! З медом видержу хоч і цілий гарнець — відповів Навальковський — і сербав дальше. Держав ся наш пан, держав крепко, але показало ся, що з медом горівка була ще крепша, спромогла шляхтича і обалила його разом зі шляхоцким словом під залубні. Власне коли третій раз Комар почав дякувати кухарці домашній, Навальковський мов наперекір бесідникови разом з залубнями вивернув ся йому під ноги. Якийсь кепкар і наш Гарбар витягнули корито з під стріхи, накрили пана і нужтовчи черепа, кричати, немов бідак дістав напад конвульсії. Боччина жінка збила сама п'ять горшків з плота і нічого не помогло; завмер хлопище на ново.

Пашко почав кричати: „До дому!“ а тут нова ганьба: пси під столом роз'їли ся на Навальковського шапці, подерли до праху, тільки кусень дашка котрийсь підніс, кинув за домашнім собакою, аби перестав даявуліти.

Сам собі пан винен, що поніс так велику шкоду. Ми остерігали: пане, повісьте шапку на люшню коло воза, або на пліт, не близько

солонини, бо паробить вам лиха — але він не слухав. Положив на коліна, забув ся, шапка зісунула ся під стіл, а пси взяли на свою власність і ще мали Комарови ноги об'їсти. Так остав наш пан простоволосий, пси докінчили бенкету. Витягли ми Навальковського на телігу, а коло него Зазульку, що дістав уроки; посилювали оба вози до купи і так поїхали до дому без зарібку, бо Дувидка знов десь вирвало, пішов шукати гешефту, а він нам мав виплатити. Татусьо Пашко ще й рогатку за нас заплатив, бо Комар згубив одержану п'ятку... На другий день кожний з нас ходив як не свій, зварений, а перед Пашком був би в мвшачу діру сховав ся: стидно було чоловікови подивитись чесному старцеві в очи. Один тільки Ясько Навальковський досьвіта зірвав ся з воза, побіг до Пашка питати за шапкою. Якже довідав ся про все, нуж пігнав пішки до Жидослава. Глядав, питав за шапкою мов за краденим конем цілісенський тиждень і дурно: навіть той кусень дашка пєся пара з шумами рознесла.

Від сеї памятної фірманки наш вѣгомєць мало вилежував ся на печі; хати не держав ся, вічно був на ногах; ніч його приганяла, ніч виганяла, а все до міста, до славного правника Торбеньки. На снів був злий: усіх п'ять називав простими хамами, без шляхоцкої крови і гонору; з жінки душу виганяв за те, що його виправила з хлопами на фірманку. Чотири неділі по тім славнім трактаменті прийшла до села ціла пачка форлядунків із суду, щось двадцять штук. Усіх покликаних огорнув великий страх: то були переважно хлопи, котрі в житю не мали нічого з судами до діла, а навіть у гро-

маді ніколи не свідчили. По що відразу стільки людей покликають? Стали гадати хлопці, жінки, нї, нічого не вигадають. Павло Пашко дістав також наказ і то нас потішило: буде хоч один чоловік, що промовить за нами до панів мудре слово. Ба, але і наш пан Навальковський з нами! Може дурна Феська подала нас за свідків, що Навальковська чепець їй подерла? Такі гадки кружили нам по головах, а ніхто не міг певно пояснити судової примхи. Навіть наш татусь Пашко раз казав, що се за Бнту, другий раз за рогатку, то знов за п'ятку у Яна Бенчки, страшив нас, а сам усміхався.

Прийшов означений день, ми стали всі на термін разом з нашим паном босим і просто-волосим і аж там довідалися про свою страшну провину: нібито ми наважилися на нашого пана Навальковського честь, упоїли його брагою і вкрали йому диплом шляхоцький, що був зашитий у шапці!...

— А що?... — відізвався наш Пашко. — Я вам казав, що поки тога замащена гольцміца світитиметься на голові, поти Ясько до хлопців не признається: все буде пан з пана. Тепер не-боже програв справу! Так завжди дієся з дипломами, котрі кладуться при товстих шматках сала... Було шапки не мастити, коли в неї зашив свої гонори... Повість кожний: „Пси тобі тилімацію під столом роздерли, а свині з'їли!“ Іди до Бога на скаргу.

Сьміх повстав загальний, навіть пан судня від сьміху не міг здержати ся.

Один Навальковський був немирний. Не прийняв ся до вироку, заложив шляхоцьке „veto“ і осьвідчив, що буде рекурсувати до висшого трибуналу.

Гей, гей, милостивий Боже! Пятнацять літ уплило від сего часу, як батогом тріснув. Скільки то змінило ся на світі. Уже нас тільки різна недоля накусала. Ян Бенчка давно на суді Праведного; згинув марно бідачєско з голоду, той, що розсївав грїшми як половою; його діти пішли попід людські плотї, стали поштурковищем жидівськєм, а жінка зварилася в кїтлі горячої кипячки, в фабриці під Дрогобичем.

Наш татусьо Павло Пашко вже другий шпихлїр громадський побудував, церков муровану своїм коштом виставив, богатир на всю губу; на руках його носимо і просимо Бога, аби ще довго а довго поміж нами жив і нас добрими радами напучував; бо то девятьдесять і пять літ уже минуло, але ще того року ковшину з правнуком у стодолї молотив!... Навальковський Ясько ходить голїй, босїй, а свого не дарув: де запопаде у котрого сина крейцар, зараз біжить до свого правника Торбеньки і там пише суплїку до найвисшого трибуналу, скаржить громаду, аби звернула йому шапку з шляхоцким дипломом.

ЗДРЯЧІ.*)

I.

Ранок літний, красний. Сонце не вискотило ся ще цілим кругом на сході, нарід вештає ся всюди, куди глянеш оком, а все йде на перед, не питає: збіже не збіже, трава не трава, робить усюди стежки-дороги цариною людською, нищить перед часом діло запопадливого хлібороба. Не для плугатора тут місце, не для женців і косарів, тут промисл і рудництво воскресли самі від себе, тут нафта і віск земний криють ся в лоні землиці.

Від ранної зорі горлає Паранька Гулиха на своїм поли, продає із своїх ям кипячку спільникам Лейби Скойлера, рахує киблі та ліку їм не знає; все що Жиди один кибель витягнуть з ями і виллють до бочки, то Гулиха камінчик з під ніг та й у кишеню.

— Вже сїмдесят киблів у бочці, — каже Паранька, — платіть!

— Що говорите, пані Гулихо? що? — відзивають ся на се Жидки, — навіть двацять

*) Здрячі — визоваті, коротко видячі, коротковорі.

ще нема! Ану порахуйте ті камінчики, що ви кидали в кашеню!

— Переконаю вас, — каже невіста і стала мацати при димці за кишенею. Шукає, шукає, нема кишені з камінчиками, тільки дїра в тім місці остала ся. Стратив ся рахунок, а Жиди шваріочуть, сьміють ся.

— Злодїї Жиди! — закричала що сили Гулиха, — ви мені димку порізали, кишенею відтяли з камінцями! ви мене загризли! ївавт! ївавт! ївавт! люди ратуйте! розбійники мене напали!

На сей крик почали збігатись нехрещені зі всіх сторін, куди хто й бачив, туди біг дивити ся на поругане, на чудо.

Лиш нічні робітники Лейби Скойлера під проводом Ілька Вутавця та Івана Дрімби не зважали на сю комедію, навіть не дивили ся в той бік, де колишня перша кметиха цитолла ся з Жидами. Вони знали ще з ночи, що так буде: кучніри постановили бабу обдурити і забрати в неї кипячку за дурно.

Пустили ся Вутавець і Дрімба з своєю ватагою через попівську пшеницю, далїй помаширували військовим кроком Саснковою конюшиною, аж вийшли під дебру коло Щурикової хати.

Вони були перші ямарі свого часу, повнили у Скойлера службу гірничого інжинїра, штагара, рудника, дозорця, а Скойлер за се не жалував їм ні горівки, ні лютюну, ні теплої страви, ще й часом давав їм по кілька ренських завдатку.

II.

Поставали Дрімба, Вутавець і товариші, дивлять ся, слухають, як Петро Щурик водить ся за барки з шевцем Дмитром Мацюрою. Щурик хоче порубати прибиту на вербі дошку, на котрій намальовано кипячкою чобіт, а швець Мацюра просить і держить Щурика, не дає.

— В мене не коршма! — кричить Щурик, — такої публіки з мого обійстя і з мові верби не дам робити! Не досить, що я пустив вас у комірство, та й того маю досить! Я ще господар собі на своїм!

— Пане Петре, не гнівайте ся!

— Я не пан! я господар! Говори собі „пане“ до таких, як ти сам, а мене не ганьби!

Сварять ся тосподар з комірником, ямарі слухають, сьміють ся, — аж ненадійно з кропиви під плотом підняв кострубату голову голодранець, захрипів медвежим голосом:

— Голото до роботи! Махай один з другим, куди пустив ся, не кричи і дай порядним людям спати!

— Диви, диви! От де наш адвокат отворив свою канцелярію! — каже Ілько Вутавець.

Супірники і сьвідки стали глядіти на чоловіка, укритого в кропиві, і пізнали в нїм свого правотаря, писаря.

— Що ви там, пане Запливистий, медитуєте? — спитав Іван Дрімба, знаний з ущипливости. — Не ліпше було положити ся в пшеници Терлецької, та жінка мала би меньше гризоти з воробцями... На Гамана будуть багрії

бити ся над вашою л҃берію... Ходіть ближе. Коцюба за вами питає, хоче написати до дому, аби йому жінка прислала товсті холошні...

— А сніданок буде? — спитав лихолата.

— Дивіть ся! В кропиву вам не понесе! Щурикови ось прочитасте, який йому декрет, чи інтерцизу написав Мацюра мазею на дошці.

Звів ся Філько Запливистий як дуга, одною рукою придержує поли, другою насунув на бакыр поломаний циліндер, приступив до верби і прочитав на дошці таку оповістку:

„За півтретя реньского роблю пару чобіт пасових, — Дмитро Мацюра, швець із за Чесного Сьвятого Хреста з Дрогобича“.

Передостатні три слова „Чесного Сьвятого Хреста“ казав собі Щурик Запливистому тричи прочитати, потім змяк як розігрітий віск, спустив сокиру, вже не напірав ся до верби таблицю рубати, взяв Мацюру за рукав і пішли оба до сусідного шинку на перепросини. Хлопи подивляли вивіску, міряли намальований чобіт палцями, один силував ся навіть прочитати написане під чоботом на дошці, але якось не йшло.

— Диви, диви на старого бештифранта! — говорив Ільо Вутавець, позираючи на свої босі, посідані і порозпадувані ноги, — аж де занесло його з Дрогобича! Вже шевці також беруть ся на способи! Ліпше прибыв би до верби копито, на котре робить війтови Миколі чоботи на зиму, то кождий знав би, о що ходить...

— То, те, то! — притакнуло аж кількох нараз, — чоботи на копито війта Миколи, то але! Віхоть, скрутіль і дві онучі з ногою як ковбиця влзуть ся.

— Сховайте ся з війтом Миколою! — каже Дрімба і підоймив ногу з ходаком задертим до гори як копаниця. — В тім „ціжмі“ поміщу зараз війтівський чобіт з холявою!

— Ти бачив війтову ногу? — глумливо спитав Вутавець. — Твій ходак у його чоботі може бігати як щур у Скойлеровій штольни...

— Ти велебний інжинір до війтової сафолі*)! Най тебе вчує Скойлер, що такою правдою дихаєш, дасть він тобі!... Пропала „фасолька колена, хліб парова і горівка око-витку“...**)

— Що правда то не гріх: я з війська ще знаю, що за клопіт мали при регіменті з його ногами; шевці мусіли осібно робити на нього „ціжми“.

Виніс Дмитро Мацюра величезне копито, прибв під вивіскою, а Запливистий замачав у кипячку палець і напивсав:

„Пара таких пасових тільки за три реньські — Мацюра Дмитро, знайомий швець з Дрогобича із за Чесного Сьвятого Хреста“.

Се ямарам незвичайно подобало ся, всі радо гляділи на таке чудо.

— А що? — питав гордо Вутавець товариша, — міряй свій ходак, міряй!... Бачив ти де таку ногу?

— Ще більшу від того копита бачив! — відповів Дрімба.

— Де?

*) Сафолі — згідно: ноги.

***) Звичайна фраза, якою колись Жиди захвалювали ріпникам вікт у себе в часі роботи. „Колена“ знач. колочена.

— А в Дрогобичи на костелї, того велитня нога...*)

— Не більша від нього.

— Однаково рівні, — розсудив Запливистий і на тім закінчила ся перша рекляма шевця Мацюри.

Ямарі забрали ся з Запливистим до склепу Федорка полагодити при келїшку свої справи листові і процесові.

III.

Спровадив ся Дмитро Мацюра, на слово свого кума війта Миколи, з Дрогобича до нас, помістив ся в хатї Щурика на другій сторонї, та тільки всеї гарканини мав зі своїм господарем, що за сю вівіску на вербі. Не жалує, що перенїс ся; послужило шевцеві на новій осели, — пшениця силе ся: йдуть люди як до знахора-ворожбита, годї роботї дати раду. Грішми люди в Калїфорнії розмітують, платять не по три, але й по вісім, десять ренських за пару чобіт зроблених на копито війта Миколи.

До двох лїт став Мацюра дійсним цеховим паном майстром, як у Дрогобичи Лобос. Кожде до нього горне ся з роботою: пан чи Іван, чи Жид — усе замовляє у нього чоботи для себе і для своїх робітників, та хто в нього не челядником, той не має на що й швла з калитки виймати, хіба запрятав би ся на Новім-

*) На зверхнім мурі старого костела в Дрогобичі в височинї другого поверха видно три камяні подобі: голу, руку й ногу примітивної роботи, але велитенського розміру. Народ говорить, що се міра давніх велетнів.

світі до якої жидівської кошари і робив за дурно.

Поганяє Мацюра челядників при варстаті, накрикує, а сам дещо з легшого поклепле — і йде вечером до склепу Федорка послухати де чого і випити дурнячки.

Правду сказавши, Дмитро Мацюра, то практична голова: прийде до склепу, сяде в кутівку тихо і на все уважав: свої не купить, чужої випе, що влізе ся, і все при тім щось зискає. Дійшло до того, що Дмитро вже руками шкіри і смоли не дотикає, лише головою „штудерує“. У Федорка цілими вечерами придивляє ся, як пани директори, інспектори, комісарі і Бог вість які матадори забавляють ся так щось як урльоппники перед покликком до війни, — пють тай пють без тямки, мечуть грішми як половою, програють у карти, а вкінці шпурляють фляшками, склянками один другому в голову... Як же Мацюра вздрить, що котрий із вельможних не бачить, куди двері отворити, або хоч їх отворить, то зараз залізе в яму за Федорковим домом або впаде на почтарський гній, — так він яко цеховий майстер скочить по своїх челядників, хопить недужого з обірнику на ноші, немов ляхі грішву душу, і далі з ним до своєї робітні! На другий день будить ся пан, пізнає, у кого він у гостях, спльовує на копита, кине в душі, але все таки дасть сотку завдатку на чоботи для робітників... Часом лучить ся, що вельможні пани-горожани обливають нову „матку“ нафтову або воскову, заводять танці з дівками доти, доки одному-другому не зашумить поїздом з двома машинами, і крісла, лавки, столи не стануть разом зі склом літати попід стелю. Тоді то з'являє

ся як на заклик Мацюра з челядниками, беруть що статочвійшого на воздух, кладуть у Мушинського різниче корито точнісінько як вепра, і двигаютъ „недужого“ чим скорше аж до його дому. Хоч недужий часом на хвилю прийде до памяти в коритї і мацне рукою котрого а носильників у делікатне місце, та сього ніхто не знає, хіба самі свої... Добродійка мужа платить челядникам в міру свого достоїнства і фінансових обставин, а пан майстер діставав кількадесять ренських завдатку на чоботи для робітників. Таку ніч прозвали були Мацюрині челядники „ловами на одинаків“..

Всякі угоди, закладни фабрик, вечерки на добродійні цілі, балї приносили Мацюрі значний дохід готівкою тижнево, а всі шила і шевські руки стояли під його строкою контролю, ніхто без його дозволу не смів нікому прищипки дати.

Живе Мацюра Дмитро, гроші збирає, ставить дома в Дрогобичи, ще й готівку иншим зичить на векслї і лихвою бавить ся. Розбогатїв на добре, перевїс ся на Почтову вулицю побіч Федоркового „касна“, аж росте в гору, такі обривки кожного вечера.

IV.

Прибувають щораз нові гості до Федорка, все йде в суміш: пани, ремісники, ямарі.

Сядять цехові братя вечером при склянці пива, ждуть на товариша Мацюру.

При инших столах аж загухло від панів, а поміж ними секретар повітовий розправляє про наукову тему, про значене пари й електричності.

— Розум людський, панове, розум доско-
налить усе! — мовить секретар. — Я нині
рано лежу в ліжку і кажу телеграфувати о ось-
мій годині з Дрогобича, аби на десяту в Стрию
привголовили для мене волову печеню. Деж я за-
їду кіньми на час? А парою, машиною за го-
дину я на місці і нюхаю носом, як бухтять
запах соковитої печені.

— Сьогодні Мацюра зіпріє з челядниками,
— каже коминар Ковальчук до своїх двох това-
ришів. — Той пан секретар як зачне так ви-
кладати про парову машину своїм при шампані,
то певно не зайдуть усі і на почтарський гній.

— Сьогодні Мацюра дістане дулю з мак-
ком, — відзиває ся шлюсар Грубич. — Де по-
вітовий секретар начиняє своїх воловою пече-
нею і шампанським вином, там у кориті Му-
шинського нікого не понесуть: він сам усіх
позавозить над раном до дому...

— Але, але панове! — заговорив пів-
голосом Ковальчук. — Граф Шмулько Блюх
їхав колись з Трускавця і перегонив своїми
кіньми Рихліцького з Брониці. Чотири рази ра-
туш докола обїхав і в саму глуху північ на-
сипом залїзничим чотври милї їхав по шинах до
дому!...

— То вже нераз таке бувало! Вчора про-
грав чотири тисячі „під Дубом...“

— А Гуляй коло Святої Тройці в Дро-
гобичи в понедїлок усі ковбаси закупив від
„баксалїрок“ та розмітував по дорозї аж до
самого дому...

— Але вїйт Микола вже село хоче ку-
пити...

— Не може бути!

— Не „не може бути“, але так уже й є на правду.

— Панове, берім ся до діла! Купуймо закіп і пробуймо щастя!

— Пробуймо щастя! — повторили товариші і випили душком своєї гальби на щасливий успіх інтересу.

— От прийшов і наш проводир Мацюра! — звістив утішно муляр Диманський, — його зробимо головою нашої спілки!

Почала ся нарада. Розважали туди й сюди; по довгім намислі ухвалили закупити кілька дучок і копати за нафтою. Мацюра став головним підприємцем.

V.

Купив Дмитро Мацюра під вісім закосів на Мочарах від Микити Рила, заплатив по-над чотири сотки, — контракт писав Запливистий, самої інтабуляції в уряді податковим заплатив щось кількадесят ренських.

Став копати. Спільники дають що треба, кожній свою частину. З початку йшло весело, тішили один другого, туманили себе, а далі почали сумніватись про своє щастя.

— В недобрім місці копаємо, Дмитре, — говорили спільники Мацюрі, — треба було купувати на Новім світі, а тут шкода й заходу...

Ба й Жиди стали кивати головами: що котрий прийде, глипне до ями, спитає, кілька сажнів, стисне раменами і йде дальше.

Закопав Мацюра свою і спільників готівку, каже їм:

— Ходімо до банку зичити... Пан начальник рустикального банку знає мене дуже добре.

— А твої дома ще ліпше, — відповідає шлюсар Грубич. — Ні, не будемо зичити. Ліпше спродаймо Жидам за що-то... Або, як хочеш, то ми тобі відступавмо і даруємо все. Добудеш нафту, — щастя твоє... може й нам колись від нехочу щось кинеш.

— Нехай буде й так... Зрештеш ся на письмі, я візьму на свою руку.

Зрекли ся. Мацюра Дмитро став властителем кількох шибів, покинув шевство, затагнув позичку, копле. Та якось небавом не стало грошей, затагнув і другий раз довг у банку, дібрав ся в двох ямах щось до сорок чотирох, у інших двох до трийцять сімох сяжнів, — не видно нічого: ні воску, ні нафти, тільки заморока бє та й бє... Швець не тратить надії... з остатнього тягне ся, день і ніч коло робітників пильнує, ходить.

Лейба Скойлер також заглядає кожного дня, нюхає землю, розпитує хлопів: як там на споді? Раз побачив, як витягли примороченого хлопа з ями, каже до Мацюри:

— Не маєте добрих ямарів... Я вам пришлю від себе двох старих, досвідних хлопів, вони скажуть, чи буде що, чи не буде.

— Пришліть! — просить Дмитро, — заплачу, що схотять від шихти.

За пів години прибули два рудники, Ілько Вутавець і Іван Дрімба, оглянули ями, кажуть:

— Пане, буде гаразд! Можете на безпечно велике копито пустити з водою... Буде кипячка, тільки ми своїх робітників візьмемо... сї нам не під руку.

— Кого хочете, беріть, мені однако, кому платити.

Вутавець і Дрімба взяли ся до роботи: скасували ковальські мішки, поставили два млинки, привели чотирох Жидів до корби, дві баби. Мацюрі з тим новим товариством якось невпрасно: хоче платити за млинки Скойлерови, а той не бере грошей, мовить: я тільки так энчу на два-три дні... колись ви мені вигоду зробите.

— Добрий Жид Скойлер! — думає швець, і не заплатив.

На другий день ударила в двох ямах кипячка так — страх! аж булькотить зі споду, як у велпчезнім кітлі. Вутавець з Дрімбою мало що й копали.

Збігли ся зараз рови Жида, обступили ями, не дають Мацюрі і приступити до його праці.. Кождий заглядає до середини, а Скойлер шваркотить з Дрімбою так, як би й з родовитим нехристом.

— Слушайте, Дмитруню! — заговорив наконець Скойлер до Мацюри. — Хвала Богу, щастє нам трафило ся: будемо мати всі подостатком. Вам з тих ям прийде четверта частка цілого зиску: ми купили, а властиво я заплатив перед вісьмома роками за сю парцелю готівкою покійному Микиті Рилови...

Мацюра в сьміх! Ба, та бо Жида не жартують: не питають ся навіть його, поставили вже й новий варстат, і бочки привезли, зачинають тягнути кипячку...

Така зухвалість привела Дмитра до крайности. Він у своїй шевській лютости хопив за джаган, кинув ся між блюдолизів, — повтїкали, мов вітром замело.

— Айо, айо, айо! погана віра! — вередував швець-продуцент. — Багрій один з другим хоче мені на носі грати! Пожди!... Шукрай дурного хлопа дурити, не мене міщуха!

Скликав Мацюра робітників до хати, дав кожному потрійну платню, а Вутавцеви і Дрімбі обіцяв осібно по пятці за ніч, аби йшли сторожити при ямах.

— Зловите злодіїв-кучинїрів, ведіть зараз до мене, я їх набю на правило! А тільки відважно хлопи, не бійтеся!

— Ми не боїмося, і до пекла підемо! — сказав Дрімба. — Як зловимо котрого, попамятає наші руки!

Пішли сторожити.

Мацюра лишився в кімнаті сам, згасив лампу, курить по-потемки люльку, числить тисячі, купує каменіці, села... будує воздушні палати, лелєє золоті надії. Уже й навірилося йому ходити по хаті, сів під вікном, заглядає на двір... нічого не видати, темно, око вийми.

Сидить, сидить, думає, навпослід здримався.

Застукав хтось у вікно, аж задзеленькотіли шиби.

— Хто там? — спитав Мацюра, зірвавшися з просоня.

— Я... Ходіть, бо хлопи ваші зловили злодіїв при шибях... не знають що з ними зробити...

Мацюра вибіг на двір, іде мимохіть за знайомим, а сей усе: борше, борше... Відійшов гідний кусень від своєї хати... завважив, що провідник іде не до ями, а до ліса.

— Гов! куди ти ведеш мене, чоловіче?

— Зараз побачиш.

— Я сего не розумію...

— То зрозумієш, — каже провідник Мацюрі і... гоп!... колом його в голову.

Мацюрі стали свічки між очима, вдержав перший удар, дав ногам знати... в кількох мінутах був при своїм домі.

Влетів до кімнати, а тут повнісінько кучинців. Дрімба з Вулавцем на печі, а Лейба Скойлєр при столі, числить гроші, обраховуєсь, а Мацюри ніби й не бачить.

— Розбійники! злодії! — закричав Мацюра. — То ви на мене наслали цигана Валька, аби мене забив, а самі прийшли на розбій до мого дому? Я вас усіх сокирою порубаю!

Зробив ся сьміх, регіт загальний, Вулавець і Дрімба вторували... Таке поведене могло і найтвердшого подразнити. Дмитро прискочив до Скойлєра, хопив за халат... Кучинці хопили Дмитра на коркоші, внесли на двір і щезли з ним у нічній пітьмі.

Вже сонце було високо, як Дмитро Мацюра опам'ятав ся в рові під громадським лісом, а верховинці з Сопота чутили його по свому і кріпили горівкою. Встав, зволік ся, приходить до своїх шибів — де, де, де!.. не пізнає їх! Нові кошари, нові варстаги, нові робітники, а Жидів тьма-тьменна... наливають раз-у-раз у бочки нафту і співають „маюфес“.

Висьміяли Мацюру, викпили та й тільки всього.

Пішов Мацюра з жалобою до місцевих властей, а ті порадили йому, аби собі пошукав адвоката, і то доброго, та... запізвав Скойлєра Лейбу з спільниками до суду.

VI.

Дмитро Мацюра був чоловік не без практичного змислу і не в однім дорівнював Жидови, але все ще в деяких напрямках далеко не дорівнював жидівській проворности, а в ділах процесових був цілком недотепний і недосвідний. Він не знаючи, що то значить засланяти ся формою закона против самого закона, — а се власне й є головна річ процесової практики, — запізнав Скойлера Лейбу за напад публичний і думав, що зараз виграв. Ба, та не так пішло.

Настав перший термін, — поставали. Мацюра наговорив ся до сита, показав свої контракти з виказами платничими і аж росте... жде, яку прочуханку обірве нехрист за своє злодійство...

Прийшла черга на Скойлера, а сей показує — свій контракт нотаріяльний виповнений після всяких формальностей... стоїть чорне на білім, що ті самі парцелі перед вісьмома роками купив від покійного Микити Рила... Ба ще свідки Вутавець Ілько і Іван Дрімба зізнали, що Мацюра напав вечером у хаті на Скойлера і хотів його разом з робітниками порубати сокирою...

Програв Дмитро Мацюра справу на першій терміні, — кричить: ївавт!... волосє микає з голови, грозить, що Жидови смерть зробить за свою кривду... Кричав, кляв, гороїжив ся, аж його судня велів випровадити за двері...

Як біда, то біда... Стратив Дмитро відвагу, здурів хлопище на правду. Кого здивав, усе розказував свою біду, показував плітки паперів записаних... а люди слухали й не слу-

хали, але все признавали йому правду, все казали брати ся до Жида...

Було ще кілька термінів, а справа шевцева замість в'яснювати ся, що-раз більше замотувала ся, а навпослід стала цілком неясна...

Адвокати потішали, робили надію... Десять літ правував ся швець Мацюра, загирив доми, ґрунт, і сам згинув марно під плотом.

VII.

Колись то над вечір недалеко мого мешканя стало бовдурити ся, чорний дим бухнув величезним, страшним потвором над домами.

— Горить! горить! — кричали люди і бігли. — На Мочарах заняло ся в шибax у Лейби Скойлера!

— Рідка пригода, — подумав я, — за тринадцять літ я не бачив чогось такого... Хотів побігти, подивитись, та страх, що тутешні горожани могли би косо глядіти на мене, здержав мене.

На другий день рано приходжу на місце пригоди. Дивлюсь: одна кошара розвалена, три шибки засипані, тільки крізь шпари добуває ся ще густий, смердючий дим.

Дві невісти оплакували погибших, а діти, щось аж осьміро, пищали проймаючим голосом: „Татуню!... татуню!“...

Жінки не зробили на мене ніякого вражіння своїм п'яним плачем, але діти... діти!... Я на силу вдержував ся, щоб не заявити тій бідноті свого співчуття та не дати п'яним бабам нагоди до більшого заводу. Я з охотою був би взяв хоч одно, та не було як...

— Що тут стало ся? — спитав я сторожа.

— Клопіт! шість хлопів усмажило ся в кипячці. Ями казали заметати, аби огонь не вийшов на верх...

— Ви може були також на споді?

— Був. І нас дим почав дусити з сусідної ями, та інспектор Летанш ще в пору нас виратував.

Баби заводили, діти плакали. Діти знать прочували свою крайну нужду, що від нивї остають ся на ласці цілого сьвіта... Їх батьки-матери сиділи до сеї пори невінчані... їм нічого не прийде з сего, що вітці їх погibli...

Жидів не було: одні молили ся, другі ще спали. Хлоп-сторож глядів на мене, усьміхав ся з якимось довірєм, — зрозумів, що нещасте се мене зворушило.

— Я вас знаю, — промовив, — ви часто ходите з синами до ліса на верх. Ми раз говорили за нашого славного шевця Мацюру Дмитра...

— Тямлю, тямлю!... Як ся маєте, Боринський?

— Дякувати... Отже бачите, допуст божий, паноньку!... Говорім як хочемо, то все Бог жде до якогось часу... В сїм місці вже пятий раз такий випадок... то ями Дмитра Мацюри! Лячно мені, коли погадаю, що сей випадок найстрашнійший, бо сим разом по стілько літах згинули отут Вутавець Ілько і Іван Дрімба такою страшною смертю!... Чотири години кричали ратунку, та годі було ратувати. Сї, що галайкочуть, то ніби їх жінки... Комісар мовив, що нічого не дістануть ані вони, ані їх діти...

звичайно, невінчані.. Он сей дім, то також покійного шевця Мацюри..

Я глянув довкола на ті шиби, з котрих вибрано тисячі і тисячі через Вулавця і Дрімбу, глянув на той дім, де колись покійний швець Мацюра стільки золотих надій вилелівав і з котрого брутальною силою викинено його. А Боринський судів на купі лецу, цакав люльку та похитуючи головою все повторяв: „Так, так, любоньки, Бог жде до часу, але свого не дарує“.

Котюзі по заслужі.

I.

Яць Темницький у великій тарапаті: вернув жінчин брат, Павло Сучок, з жовнярів, а то всі твердили: „Умер, пропав, загиб десь, у Босні зі скали впав, а Турки зловили і втопили...“

А Яцуненько се підхопив, та й зараз розгосподарував ся на швагровім, як би й на своїм власнім. Найперше продав Павлову гуню святачну, ремінь широкий, кожух стрийський, аби, уважаєте, не валяло ся тото по хаті, не пригадувало покійного і не завдавало туги-жалю серцю; а за се справив собі ладну польську чемерку і капелюх кайстровий. Уже взяв завдаток на ті пять загінчат пустаряку над рікою, — аж тут сам Павло як дід за прошенням — штильгук! штильгук! На кули та й просто на піч, — дійсний адекуційник! Ба, тай Орина, його суджена, що день добрий день! По кільканацять раз на день хату вирипала, носить що може бідному опущеному інвалідови, зносить докори від Яця, не вважає на зневажливі слова, що нарушують її честь дівочу. Иньша така гожа, здорова, вродлива сказала би: тьфу!

а мені на що діда? та мені ще сьвіт не обрид, знайду і за кількадесять літ таке діленько! — а вона ні: яка вірна-щира була Павлови, як ішов до війська, тақа й тепер, а навіть ще більше коло каліки падеув.

Сидить Павло Сучок у хаті через зиму, нема в нього хісна і за маленьку дитину; хлоп велитень, та щось у ногу стало ся, діри поробило, за поріг не вийде. Тут уже й мушня забреніла з віконця, ластівки на поді цьвірінькочуть, уже худоба пішла на зелене, а той як Лазар під хатою сидить, каже дітям за бабкою, за деревником*) попід плоти шукати; все сухе листя віддирає, а сьвіже прикладає до рани.

А Темницький Яць своїм дітям жалувє сербавки, — такий скупар! — домашнім о голоді велить робити, хорому годі ложкою молока занести ся, а на жінку свою бий-забий! Кожного дня образа Божа, пекло в хаті.

— Або візьми де сего гниляка, — каже з погрозою, — або й тобі скручу голову, як воробцеви! Сьвіт собі завязав, гарук, вбиваю ся, а тото нічого, тільки жре та й жре... Ще й того голопятника принесло, не могло йому де там голову вертити!...

— Де-ж йому діти ся? — питає жінка Паранька. — Живцем не полїзе під землю, коли Бог душі не бере...

— Іди з твоею душею!... Мавш душу, як зігнулу групу. Двоє вас таких на мою біду!

— Вже тобі не заваджає! Чого від нього хочеш? Від двох неділь до хати не йде, страви

*) Такі віля.

твої не хоче, під шопою днує-ночує, мавш спокій... А оженить ся, піде десь у комірство, заким у шопі вікна поробить, опорядкує ся...

— Ти на правду задумала їх обоє звести? Потягай за ними, потягай, то колись я тебе потягну так, що й не стямаш ся!

— Чоловіче добрий, спамятай ся! Ти невинно мене чіпавш ся. Я за Ориною не ходила, гроший від неї не зичила, корови також не казала тобі брати, а ти все робив без моєї поради та й слівцем не спитав, чи добре! Ти сам його почав женити, заким ішов до війська, а нині иньшої співавш... Віддай гроші, корову, що належить ся, нехай дорабляють ся...

Темницький страшенно розлютив ся, хопив миску з полиці, шпурив нею в роботящу невісту... якось не поцілів... Тров дітий спискотіло на запічку... В порозі з'явив ся добрий знайомий самого господаря, циган Базьо Заграй.

Невіста зацитькала діти, взяла з нецятками якусь сумішку вики з бобом, вийшла до сінній молоти. За хвилю сильний гуркіт жореи, як тягарового воза по замералім грудю, став трясти цїлим домом. Оба хлопи остали самі в хатї.

II.

Базьо Заграй приїхав одного дня разом з Зельманом Блюмом і угорськими Циганами сюди кітли направляти. Цигани побули тут щось три тижні, полазили по селї, забрали ся на Угри, а Заграй з Блюмом у коршмі надскакують то коло вїйта Микити Дучки, то коло радних, — просять, аби їх прийняли за своїх горожан.

— Добре, нехай і так буде! — каже вкінці Микита Дучка в імени цілої громадської ради до Базя Заграя, діставши від обох порядну „куку в руку“, — ми по християнськи, приймаємо вас до нашої громади. Ти Зельмане можеш пявки, баньки ставити, кров пускати та зуби рвати і контракти писати кілько хочеш, — а тобі Заграю віддаємо кузню небіщика коваля Ганспідра разом з начинем... Можеш собі кленцати, кілько хочеш. Тям собі одно: ся кузня належить нїби до п'ятох недолїтків-Швабенят, але то так, як би була й моя власна, бо я тих дїтий опікун. Чи добре я, панове радні, кажу?

— Дуже добре, бігме-ж то добре! — відповідають радні.

— Може що й зблудив, то поправте!

— О, Господи! а де ж би ми важали ся ваш розум касувати?...

Так став Заграй сусїдом Яця Темницького і кожного дня приходив до нього з кузнї на звїди і по кілько разів.

— Чого заєдно сварите на жінку? — питає Заграй Темницького.

— Мара на неї сварить! Сама чїпає ся чоловіка, не знати чого. От таке все, годї з дїдами скоротати...

— Я би вам щось поворожив, а було би добре. То хатище нечиста... Той, що її ставив, зарубав на сварню, на клопїт.

— А є на того яка рада?

— Чому нема? Бїди можете позбути ся і дістати тисячі без гризоти.

Слово тисячі з'електризувало Темницького Яця, розтворило йому рот на ростїж. Гріш для

нього був усім. Як птаха зерно, збирав його і ховав у землю, аби божого сьвіта не бачив.

— Радьте! — каже по хвили Яць, — з тим дідом мушу якийсь лад зробити, коли до хати притїк ся...

— А що мені буде за се, як візьмете тисячі? Пята частка — добре?

— Нехай буде й так, аби тільки були гроші.

— Отже слухайте! Дайте хату Сучковї Павлови, а собі візьміть його кусники над рікою.

— А я-ж що зроблю з рудавицею? Ви-сію корець вівса, та Жиди за годину зібють, — а тут яке-таке пристановище...

— Сїяти не треба, гризти ся також ні, лише гроші брати. Під самим берегом показала ся кипячка... колись я приготив на жарт і назбирало ся з пів кибля.

— Де? на Сучковій рудавици?

— А може би можна, знаєте... так якось закрутити?...

— Ні, не можна ніяк закрутити. Жидки вже знають, чий ґрунт... З Павлом хотять угоду зробити. Зельман Блюм розповідав.

Темницький не розважаючи багато піддав гадку, чи би Павла вечером не кинути до якої ями.

Заграй не годив ся на таке... Він хотїв ужити підступу, але такого, аби все показало ся законним і справедливим.

— Я жінку візьму в карби, — говорив Темницький — вона його сестра, нехай з ним годить ся на заміну, а ні, то не печений ї сьвіт у хаті!

— Стримайте ся, що повість Зельман... Він як сновида з тими п'явками, баньками, з тим спушадлом і кліщами всюди веруть

ся, цілий доктор з нього, навіть і ліки на папери до аптики записує... Він буде найліпше знати.

І пішли оба на пораду до Зельмана Блюма.

III.

Підняв ся Павло Сучок, став знов на своїх ногах ходити.. Десь невидимо виадоровів від якогось листя, що росте по ставах чи по мочарах, відмолоднів хлоп, наче на ново на світ народив ся. Повінчав ся з Ориною без усякого стуку-гуку, навіть Шемеляків не просив у старости, хоч старі бездітники наперед обіцяли справити обоім гучне весіле з жидівськими музиками тай ще де-що на нове господарство дарувати... Їм бажалось, аби яко староста і старостиха обов їхали четвернею аж під саму церков, — а Павло покінчив тихо, мирно...

По вінчаню новоженці перенеслись зараз до шопи, поставили піч з коминном, зробили вікно, вимастили, вибілили — цїла сьвітлиця, — сонїчко боже озирнуло ся в нїй, як би в якїй княжїй палатї.

— Тимчасом буде з нас, — мовить Павло жінцї Оринї, — небавком побудуємо ліпшу, хоч-би й таку, як колись була у твого небіщика тата... Маю в Бозї надїю, що мое слово сповнить ся...

— Добре, що ти здоров, не калїка, — відзиваєсь Орина, — буде з нас і тої, а як схочеш, то заміняй ся з Темницьким, коли так наглить на тебе... Дай йому ті загінцї над рікою, а собі візьми вітцївську хату.

— Зараз я зладив ся на його слово! Перше не хотів за ті загони навіть і на осідок мені за стодолю дати, а нині зробив ся такий щирий, зичливий... Знаю й я, що його коле в очи! Там кипячка показала ся, то хотів би мене обдурити. Не змудрує мене з тим Блюмом цируликом і з тим другим Циганом! Я та кож свій розум маю...

— Я-ж раджу, аби ти поміняв ся... Не хай копає! Послужить йому щастє, то й сестра твоя віджиє, перестане так тяжко гарувати... А тих пятеро дітей — тільки снасть, заголо дували ся цілком...

— Кожда рука собі крива... Кидати ща стєм, коли само в руки пхає ся, не думаю; я пізнав ся на його зичливости... Серед зими з хати мене виганяв... З цируликом Блюмом мали мене строїти якоюсь бідою... Ні, не зго джу ся... Буду сам копати!

Орина змовчала, не хотіла дальше наля гати. Одначе Павло не довго обставав при своїм. Прийшла сестра, стала заводити, просити, аби мав милосерде хоч над її бідними дітьми, бо вона довго не подихає... А тут і дивити ся жаль: невіста за кожним словом затягає ся... Дійсний кістяк шкірою окритий.

Поглядів Павло на страдальницю, послу хав Орини, згодив ся на заміну: відступив Темницькому свій пустарик над рікою, а сей йому хату з огородом. При угоді не хотів Тем ниський дати Сучкови навіть на стілько, аби мав хоч під один закіп, так його той Заграй і Блюм цирулик добре настроїли...

IV.

Взяв ся Яць Темницький зі своїми обома товаришами копати на спілку за нафтою. Угодили ся: йому девять частий, а їм десята. Без великого заходу добули в кількох місцях таку благодать, таки під верхом, — аж булькотить кипячка, не можуть перебрати. Люди збігають ся глядѣти мов на яке чудо.

Темницький лиш числить гроші, ховає, а з шваґра Павла сьміє ся, що такий глупий, не знав вартости своєї батьківщини і проміняв, як то кажуть, голову за дурницю, дав ся змудрувати. На Ганспідровім коло кузнї поставив собі хату і з Циганом Заграєм лїпше нїж рідні брати, всюди оба не попускають ся, а за ними і Блюм доктор з пуцадлом і кліщами також їх пантрує.

По якімсь часї каже Яць Темницький:

— Зле так вічно при ямах стояти, киблі числити... Коби так трафив ся купець і заплатив гуртом за все від разу...

— Мудро кажете, — відповідає Заграєви, — день і ніч сторожити не оплатить ся... Лїпше попросити Блюма, нехай знайде купців і продамо.

Знайшли ся зараз купці, дали круглих вісім тисяч. Страх! Такої суми Темницький як живе навіть і в сні не бачив.. Не знає, де дѣти ся з ними. Зараз погадав собі на Сучка, що готов колісь на нього напасти і зрабувати його...

Розказує свій страх Заграєви, а той.. та-кож має страх, так само... тремтить за свої

три тисячі, хотів би їх десь у безпечне місце сховати.

— Пождіть, панове, не журіть ся, — мовить на се цидулик Блюм, — в способи на різні хороби, знайдесь і на ваш клопіт... Я їду до Самбора довідати ся, коли там прибуде з Відня той міністер, що гроші робить... Йому найліпше яку-будь суму повірити: капітал безпечний, не пропаде, як то дів ся по пньших банках... А провізія яка! За два-три літа з одної тисячки можна мати десять і стати таким Ротшільдом, що навіть цісарям гроші зичить.

— Коби так можна, то але! — повідає Темницький, — бо до тих банків я якось не маю ніякої віри: заберуть людські гроші, розкрадуть, а ти шукай потому вітра по поли.

— То правда, — признавав Циган Заграй свому товаришеви, — в такі руки найліпше повірити свою працю... Наш Блюм Зельман має за всіх людей розуму в своїй голові, нехай же їде до Самбора довідати ся за того міністра...

— Добре, нехай їде, та ми йому й заплатимо за дорогу.

Поїхав Блюм у тій справі раз на кілька днів, другий раз... За третим разом приїхав повозом, забрав Темницького і Заграя, заїхав з ними аж до сіний у Самборі, перед двері самого міністра!..

Стали перед дверми всі три, почали порядкувати на собі ліберію, аби якось представити ся красно перед тим достойником, що то за нього Блюм усю дорогу стілько нарозповідав чуда, аж страхом проймає. Темницький для ліпшого шику виставив з кишені до половини

товальню і пів цибуха кишкового... Війшли до середини.

Входять, а там по стінах самі тільки люстра, як двері, всюди себе видиш на всі боки. Темницький зараз догадав ся, що той на троні, в позолоченім кабаті — то мусить бути сам міністер: сидить, розпер ся, а коло нього стільки тої бранжі з золотими ковнірами, що несміливого зараз би в животі заболіло, зараз би йому під грудьми зробило ся слабо і мову відоймило. Та ще й того посіпацтво в тих зеркалах виднієсь і з сего і з того боку, таке поважне, нагороїжене, шаблюками побренькує. Але Темницький нічого не боїть ся, йде просто до міністра, а Заграй шепче йому до вуха, що такому панови нічого до рук не прилипне... Можна би йому, видиш, і не знати що повірити...

Міністер розпитав, чи з далеких сторін, кільки має гроший зложених — і якось скривив ся.

— Мало, — говорить, — дуже мало... Наша каса такими дрібними грішми не орудує... Треба найменше двацять тисяч разом, аби дістати міністерське поквітовань...

— Ми додамо ще чотири тисячі, — каже Блюм, — і нехай усе буде записане на імя пана Яця Темницького...

— То тільки шляхтичеви можна зробити таку ввімку, негербованим не вільно!

— Власне я шляхтич з діда прадіда, — відзиває ся Темницький, — мій стрик префектом і має дипломи шляхотські цілої нашої родини поховані на поді, в сусіці...

— Коли так, то що иньшого, — мовить дальше міністер, — давайте-ж гроші, бо я ще нині мушу їхати до Львова...

Взяв міністер гроші, перечеислив кілька раз, сховав до калитки, а Темницькому видав письмо опечатане старанно і повідає:

— Тут документи важні. Шануйте їх, як око в голові. За три місяці прийде вам самої провізії шість тисяч. Коли запотребуйте гроший, підете по трох місяцях до уряду громадського, — там начальник ваш при радних розпечатав се письмо; перечитає всім, що тут написано, і прибе свою печатку. Тільки як буде писати за грішми, нехай пише просто до віденської каси, до бургу! Слухайте, до самого бургу! Будете тямити?

— Та чому не буду?... Або-ж то так тяжко стямити?...

— То йдіть з Богом! А документи не пимніть за пазухою!

Так попрощав ся Темницький зі своїм паном міністром. Не ждав навіть на своїх товаришів, тільки пішки аж до дому придралував, і тішив ся дуже, що тепер Заграй і Блюм мусять убігати ся о його ласку, наколи схотять узяти гроші з міністрової каси. Дома сховав письмо до скрині, замкнув на ключ, та й просто до священика, хоче й його випробувати, що піп скаже.

— Єтомосць, — повідає до старенького духовника, — маю кілька соток, не знаю, де діти? Може би ви мені порадили в тім що?

— А що-ж я вам маю радити, коли ви мене не послухате, так само як сотки ваших братів? Ідете перше до Жида, до якого Цигана

і там звірюєте ся їм, а коли вже всі кути облазите та виобертаєте того попа на всі боки, тоді навпослід і до нього за порадою. Нарід чесний так не поступає... Моя рада для вас така: купіть за тих кілька тисяч ґрунт красний, де в добрім положеню, хороші забудованя і господаруйте! То для вас ще найзисковнійший інтерес...

— Я ще піжду якийсь час, аж більше дрібних призираю, — каже Темницький, а в душі тїшить ся, що навіть попа змудрував, бо що вньшого говорить, а що иньшого думає...

— Добре, збирайте, збирайте!... Тільки, аби ви не перезбирали... Аби вас Жидки не викивали по свому...

— Мене? Шляхтича?... Ніколи в світі! Го, го, го! Я їх так знаю, як злий шелюг...

— То можете ще й других остерігати... Бувайте здорові!...

На тім скінчила ся нарада.

V.

Щось стало товчи Жидами уже й на „Потоці“. То тут то там против кожного дому на вулиці стають купами, соймають. Доси був сьвятий спокій у тій частині, тільки на кінці села, де стояла інспекция, міг був і здрячий добачити, що тут хлоп упаде і поляже в нерівній борбі з потомками врихонського героїства... Що тут свої своїх живцем пхакють у яму і то без відома, не хотячи. Чого-ж вони шикють ся? Чого так цікаво оглядають кождісіньку кучку? Дурно вони збавляти часу не люблять,

ні. Навіть та забава, та радість, якими хвилино унесуть ся, навіть то обчислене на хосев.

— Що ви туди так снуєте ся, Жидики? — питає Павло Сучок одного, що заліз аж до його огорода і став просити кілька натин цибулі і одну редьківцю.

— Ми так маємо своє, жидівське... Два хлопц-ямарі вкрали касірови п'ять соток і тут десь між хатами скрили ся...

— А може ви шукаєте чого иньшого?

— Бігме-ж то, що того! — клине ся Жид, а тут не натини, тільки ціле наруче цибулі намикав і посадив знов до громади на вулицю, аби поділити ся добичею.

Ходить Сучок Павло по-за пліт, надслушує, — а вже розумів добре тоту циганську мову, — доглунав ся в кінці, що тут не о злодїїв ходило, але таки о важнійшій справі. Стала догадувати ся, що в тїм місці, де стоять хати, мусить бути віск, і то в великих покладах, так само, як на „Новім сьвітї“. Знавці, правда, перечили сему рішучо, але Жиди мали иньших знавців, неписьменних хлопів, що стали приповідати, як Ройтові ямарі пішли штольнями аж за гостинець під господарські загороди і звідтам такі воски беруть! Жиди як се підхопили, стали наперед уже лазити до господарів з різними орудками, примилювати ся на всілякі способи, питати: чи не треба грошей на податок, на яку дачку, на чоботи?

Дві неділі велась ота розцибанка по вулиці, ота нерішучість, оте соймоване цілими днями, — аж зачали й купувати: сей кату, той хлівець, той стоділчину, і зараз завдаток: то п'ять шісток, то реньський, то п'ятку... Один сліпший від другого, а все то ведуть жартом,

сміхом... Глупіє мужик, не знає, що й думати. А тут один прийде, зложить ся як божечка, хоч і за рамки вкладає, а тут другий прийде, і тамтого ганить, а себе залицяє. Сей добрий, сей ще ліпший, — маєш недосвідна голово мужицька до вибору приятелів і дорадників!...

Ходили Жиди, тягали ся, нічого рішучого не казали, тільки все сміхом-жартом купують і не купують, хоч ніби гроші в руки пхають. Як же закроїв ся гостинець повітовий на кілька сяжнів перед самою інспекцією гірничою, приватною, аж пани урядники почали тремтіти за своє житє, аби не провалити ся в бездонну пропасть, — тоді всі пейсачі як оси на Срулейбу і Мойшеїцка:

— Ганеф Срулейба! Ганеф Мойшеїцко!
Вони беруть віск з під тойових хат, а нам нічого не кажуть!...

А одноокий Гершко Дуна, що тримав шинок на другім боці інспекції, такий панськоватий, зараз усі баривята з розольками, бочки з пивом, горівкою винїс на мужицькі ґрунти, розложив ся, як міг широко і таке кричить-заводить, аж бідним хлопам маркітно.

— Шварце юр їм! Капойрец тим тrefнякам! Вони мене на біду привели! Вони мене хотіли живцем закопати за то, що я в сабаш шинкую! — горлав Дуна і просив господарів, аби дозволили йому якийсь час з бочками розмістити ся на їх полі, заким знайде собі прикмету. Розуміє ся, що кільки Дуна Герш заложив і посїв мужицького ґрунту, стілько на другий день було вже його власне: вже на тім місці стояла хата драницями накрита, в середині залїзна піч, а Дуна на печи лежав хорий, постогнував з болю так, що на сей голос був

би зрушив ся камінь, не то м'яжке хлопське серце.

Не так щасливо повело ся Гершковим братам: ті стали купувати під закопи доми, осідки, навіть переплачувати декотрим, коли їх зміркували, що не дадуть ся чим-будь спекати, Купили дім у Шкварка — дали двацять тисяч, купили у Хатківського — дали трицять п'ять тисяч... А Павла Сучка хатина стоїть у самій середині, а Павло собі тихо в ній сидить і стоїлку доставляє. Вже дають йому п'ятнацять тисяч за все, а він каже:

— Ні, дайте двацять, стільки, що панови Шкваркови!

Яць Темницький не знає, що з собою зробити: лазить за Павлом, просить його, закликає, аби ще стримав ся тиждень, заким промине тримісячний речинець, а він буде міг узяти гроші з міністерської каси.

— Не продавай шваґре Жидам, — просить Темницький Павла Сучка, — я сам куплю від тебе, буду копати віск на свою руку...

— Пристаю! — відповідає Павло Сучок, — ти стільки взяв грошей за тамтой ґрунт, то плати! Для тебе відступлю і за п'ятнацять тисяч. Продати мушу, бо поміж тими мучителями Христовими не сиджена година... Вони би мене тут запропастили разом з жінкою і з дітьми...

Жде Павло Сучок до умовленого речинця з шваґром Темницьким, а тут Жида не дають йому в хаті спокою... Стільки купців, що навіть не можуть помістити ся на тім куснику землиці, котру купують. Щастє для Павла, що з одного боку повітова дорога, з другого потік з високими берегами, — инакше засипали би його „лепом“, землею, мусів би вті-

кати з душею без нічого. Та й так уже з потоку вода стала підбирати беріг туди д' хаті, бо по другім боці навезли землі цілу гору і на самім верху виставили якусь буду, нїби для топлєня воску. Сум бере чоловіка, коли дивить ся на сю незичливість і захланність людську...

Павло став побоювати ся, почав наглити на Темницького, аби купував, бо він не вдержить у хаті...

VI.

Минув тримісячний речинець... Яць Темницький узяв свої важні документи зі скрині, посунув з ними просто до уряду громадського. Війт ще був той сам — Микита Дучка, радні також ті самі... Вони всі дали право принадлежности Загравні і Блюмови та дозволили їм мешкати в кузьні Ганспідрових сиріт.

Темницький вручив секретареві громадському, покійному Сохарді, опечатане письмо і зажадав, аби написав зараз до Відня, до бургу по гроші, бо він хоче відкупити хату з огородом від свого шваґра Павла Сучка.

Сохарда, гідна людина, досить знав Темницького яко лукавого чоловіка, знав, як він поступив не по людськи зі своїм шваґром, засївши на його батьківщині... Він з увагою слухав захланника, аж надхилював ся кілька разів над ним, думаючи, що може де голову заґрів і плете нїсенїтницї по нетверезому... Вислухав терпеливо всього, похитав головою. Йому доводило ся бачити різні надужитя ріжних „королїв та міністрів калїфорнійських“,

що видурювали у хлопа кровавицю, вихіснували його незнане закона і властий, але отся комедия, що стала ся в Темницьким, шляхтичем, так його розцікавила, що й цигаро погасло йому в роті.

— З ким же ви їздили до того міністра до Самбора? — питає Сохарда.

— Та з сусідом Заграєм і з Зельманом Блюмом.

— А ви-ж не знаєте, що їх від трох місяців нема тут і за ними жандармерія шукає скрізь, а на дармо?

— Та вони також зложили чотири тисячі тому міністрови!... Я маю їх квіт!

— Коли так, то пождіть, аж посядуться радні з начальником... Мені самому такі важні документи розпечатувати не годить ся...

Посходили ся радні, засіли на лавах. Начальник Микита Дучка отворив засідане. Сохарда перший забрав слово:

— Панове радні! — почав поважним голосом, — пан Яць Темницький, наш горожанин, як вам відомо, продав жінчину батьківщину Жидам під закопи, а гроші віддав, як от зізнав, в руки якомусь панови міністрови в Самборі — готівкою дванацять тисяч. Сьвідками при тім були цидулик Зельман Блюм і Циган Базьо Заграй, котрих я не радив приймати до громади, а за котрими жандармерія парцує. Тепер пан Яць Темницький повідає, аби уряд громадський писав до Відня, до якоїсь там каси в бургу, а вона виплатить йому капітал з тримісячними відсотками в круглій сумі вісімнадцять тисяч. Ваша річ рішати: чи письмо се розпечатати, чи може пана Яця Темницького відправити, нехай собі сам розпе-

чатує свої важні документи... і шукає за товаришами?

— А, розпечатати! Чому не розпечатати? — признали всі радні одногосно. — Кум начальник нехай то возьмуть на свою голову...

Взяв кум начальник на свою голову, розпечатав, став обережно розгортати... Єсть один виказ на льос якоїсь фірми банкової в Гамбурзі... Єсть і другий такий сам і третій і четвертий, єсть аж сім. Вкінці з самої середини випадає якась карточка, старанно звинена... Розвинули: в середині шістка срібна, а на карточці написано:

„Маєш дурний Яцю Темницький шітку
„на стричок, аби-сь повісив ся... Війт Микита
„Дучка з радними нехай собі покупують стрички
„з того, що взяли від нас за Ганспідрову кузню...
„А гіт юр! Знайомі.“

Пригістник з Борислава.

Стало на тім, що я по довгій розвазі поїхав до мого шкільного товариша в гори, а по дорозі постановив звидіти славні копальні Бориславські, про які чимало дива наслухався від повертаючих звідтам робітників. На двірці залізничнім у Дрогобичи подибав я несподівано того, до кого їхав: мій шкільний товариш відвозив до Львова до школи свого годованця, що його професори одної підкарпатської гімназії признали небезпечним для людської суспільности і поручили одному п. професорови, аби чесним способом знеохотив його зовсім до школи. Пан професор прийняв на себе ролю хлопоїда — сам він попович — і дав одному з найлучших учеників у семій класі „двійку“ з греки в надії, що хоч би ходив ще один рік до семої, то асентерункова комісія покінчить зачатє дїло і зробить кінець усьому...

По короткім але сердечнім привітаню всіля ми до вагону III-ої класи і поїхали в славний Борислав.

Поїзд їхав досить лїново, ба навіть на половині дороги зупинився раз на поли, аби лишити товарів вагони, бо стара попсована машина не могла дальше рушати ся. В вагоні

привязав ся до нас якийсь настирний Жидюга і нудив нас до обмерзіння своїми рекомендаційними письмами від різник князів і графів. Між тою купою помятої бібули були й білети Смольки та Земляковського!... Власне завдяки тому нахабі-патріотї замісь висїсти на головній бориславській стації, заїхали ми до якоїсь буди, котрої надпис „Proszę się mieć na ostrożności przed kieszonkowymi złodziejami“ давав менї дуже а дуже до мисленя. Такий самий напис був поміщений і в німецькїм язиці, тільки руського не можна було нїде побачити, чим я дуже був соблазнений; але мій друг, більше ознайомлений з тутешніми обставинами, інакше менї сю річ пояснив: сказав, що для того нема руського напису, бо Русини анї самі не вміють красти, анї у них нема вже що красти.

Сотки Жидів різного полу, віку і росту, приїхавши з Дрогобича пустили ся через поля кількома шляхами до міста. По нас коний не вислали, фіякра на лік не знайдеш, а кілька возів, що стояли кодо магазину, були наповнені стервятиною, аж розвори гнуть ся. Що тут робити? Іншої ради нема, як іти пішки до тої галицької Каліфорнії і там шукати фіри. Пустили ся ми полем двигаючи в руках куферки, і залїзли під жидівське окописко. Я побачив з далека лису голову поталапану чорним „зацом“ поміж корчами, і крикнув:

— Свату, ходїть ближше, маю вас щось запитати!

— Не можу, паноньку — вибачте, бо не маю чим грїшні кости накрити, — відізвав ся властитель обропленої лисини.

Ми приступили ближше з цікавості і побачили копицю костий, зложених на подобу

чоловіка, окритого шкірою глинкватої краски. Нужденний сей велитень сидів у трое скулений і поглядав байдужно на своїх кількох товаришів, котрим мабуть солодко спало ся на вохкій землі, бо не вважаючи на нашу голосну розмову жаден ані не рушив ся. На корчи висів кусень старої кабатини без рукавів, пересяклий кипячкою, якої стрід і задуха вже в Дрогобичи коло „великої фабрики“ давала ся чути.

— Що ви чоловіче робите? — запитав я нужденного.

— Чекаю вечера, паноньку, — була відповідь.

— А щож зробите в вечір?

— Те що й інші люди: полїзу в яму каміне копати тай до кибля кидати.

— Може-б ви занесли до міста два куферки — заплачу вам добре.

— Та чому нї, і на край сьвіта, але бачите, не маю латочки на собі... Пождїть троха! Ось незадовго принесе Шмілюс холошні і рубатище, то піду з вами, як менї позволить.

— А хтож то такий той Шмілюс?

— Або пан не знають? Таж то швагер і оберкасір бідного Сруля, що колись, перед десятима роками сидів за Стецикові конї „під млином“ у Самборі. Я вже в нього роблю три роки, а від року не вилажу з кошари. Нинї перший раз скортіло мене вийти на сьвіт божий, тай то не вдало ся; злюдюга Шмілюс — не красше йому рікши — зтягнув з мене все, аби я не пішов де инде на роботу, і пустив мене голісїнького між людей... Нехрещений ково-вода доробив ся на людській кривдї, накупив сел і нинї не має чоловіка і за Боже сотворив

та ще й збиткує ся над бідним. От тамтому Боснякови дав колись тут динамітову капзлю і казав стрілити на віват, як бідний Сруль, пан дідич прийде до кошари. Дурний хрунь послухав Шмілюса, положив динамітову капзлю на камінь, а другим каміньом як гукне зверху, аж йому око вискочило і три пальці з правої руки зірвало. Не досить, що в Босні окривів і оглух, то ще прийшов до Борислава осліпнути і на руку окалічити!...

Хотів я ближше познайомитись з тим костовищем і з його сусідом стрільцем динамітовим, але товариш мій показав рукою на сонце, що вже хилило ся над Ділом. Ми рушили дальше з'їждженою толокою, оминаючи що крок купи змізерованих робітників, що вкривши цілу площу, доси ще не пориту, виглядали мов діди богомольці коло сьв. Рафаїла на Пацлаві*). Хлопи, повбيرانі по найновійшій моді невільників Шмілюса, переважно спали; тільки декотрі вівкали; жінки й дівчата зашивали лати свого одїня і придивляли ся, як божевільний Лесько Гула, колишній кміть і богатир бориславський, витинав присюди по калужах. Він заступив нам дорогу, обіцяв кілька дучок на „Новім Сьвітї“, коли віддамо йому вкрадені тисячі і приведемо до нього завтра цїсаря з міністрами на комашню. Вже хотів провадити нас до „свого палацу“, але побачивши гурму Жидиків, що зближали ся до нього, кннув на них „берликом“ з голови, а сам утік поміж робітників.

*) Коло села Пацлави, добромильського пов., в тзв. Кальварія Пацлавська, славне на все Підгірє відпустове місце.

Вступили ми в Борислав. Головною вулицею трудно кроком на перед: глота, стиск, Жидова скрізь, а обсмакований мазею „кучинір“ не вступить ся з дороги, хоч і батьком його зва. Треба було бічними стежками добирати ся в середину міста. Майже цілу годину лазили ми поміж море жидівських хат, аж вкінці зблудили. Зробок людський вивів нас вправді на якийсь горбок, що стирчав над цілим Бориславом, щож, коли трудно було з'орієнтувати ся. Ми оглянулись довкола. Кілька величезних кадок наповнених рідким і неприємно вонючим болотом, порозмітувані лопати, коцюби, дротяні рейтаки вказували, що тут відбувала ся якась фабрикація в великім розмірі. Була то — як я пізніше довідав ся — прачкарня позадного воску. Ділом тим займає ся Жидова позбавлена всякого способу до життя. Вид з горбка, усипаного на честь якомусь там бувшому маляреви димок, а нинішньому властителеви чотирох камениць в однім столичнім місті, не мав у собі нічого привабного. Сотки копців, усипаних з викопаного каменя, представлялись мені яко-би сотки могил, під котрими спочивали тисячі народа, що погибли на морову заразу; безчисленні шатра, чи кошари з плоскими дахами поміж тими могилами, то трупарні, в котрих перебувають духи, засуджені на „вічний плач і скрежет зубів“.

Шум, туркіт, свист машин, скрипіт дрюків, проразливий голос сигналових дзвінків глушили дикий спів готових на смерть гірняків, що спускали ся до ям, плач і проклони покривджених робітників, регіт виродків сьвіта.

Наш провідник стояв над калужею, булькотів про якогось там покійного брата Петра,

замороженого в ямі, і хоч як ми налягали, аби йшов даліше, не рушав ся. Похитавшись кілька хвиль, упав нарешті в калужу і захрапів, як стара машина, що з місця рушити ся не може. Притих... По хвили отворив очи, поглянув на нас, згадав про якусь там сестру Добльову, свої діти сироти, покійну жінку Катерину, бовтнув іще мушкулістими руками по гноївці, захаркотів, мов на глум цілому сьвітови і розстав ся на віки зі своєю нуждою!

— Що то може ковальська манорія: ще й перед смертю мусів бодай руками талапнути по болоті...

— Абож ви його знаєте? — спитав я сорокалітнього мізераку в обропленій свитині, якого крикливий голос придав ся-б неодному підфіцерови при вправах рекрутів.

— От то й рація! — мовив крикливий тенор в обропленій свитині — таж то Юзько Файзета, коваль з Бараниці. Рік тому жінку поховав, що не вставала щось три літа з постелі. Лишив ся сам з малими дітьми в хаті, без корови, та й якось не сходили ся йому оба кінці до купи. Ценькав молотком, ценькав по бабі*) від сьвіта до ночі — а в нашій громаді є що робити ковалеві — а діти тимчасом ценькали зубами тай з голоду кичеренки гризли. Увидів, що молоток не годує, а війт хоче заграбити дувало і начине за податок, спродав усе з кузнею арендарови за 30 корон — тай тих не побачив, як сліпий плота, — а сам пішов до багаті сестри Добльової в Бориславі шукати порадоньки. Сестра, звичайно, велика пані, казала заволоку викинути на вулицю.

*) Баба — ковало.

Бідненький з гризоти чепив ся корби — а в ручищах був сильний — як став крутити, як став крутити, аж перекрутив. Уввора передав мені до дому шість шусток дітям на кукуру, дзянку, а нині надходжу, дивлюсь, панове призирають ся тим шибеницям, що Жиди повиставлявали на хлопську згубу, а мій кум ковалище колише ся на боки, як стара дзвіниця на Великдень. Погадав я собі: „Ого! буде тобі небоже незадовго аміні!“ І так стало ся: забрав ся і без мельдунку, звичайно як у Бориславі. Панове нехай також відси забирають ся без біди, бо тут недалеко жидівський банк, то дуже небезпечно... Либаки*) могли би вас не лишень добре облибати, але і в кипящі скупати! Тамтого року впакували якогось однорала разом з донькою до такої, як тут бачите, кадки, викошерували їх обоє в болоті, взяли собі за фатигу золотий годинник і пулярес з грішми, тай пропало по нинішній день. Я гадав, що багріям буде печена година, як увидів такого великого старшого з поломаною шаблею і обропленим мундуром, а про те, бачите, і палець одного не засвербів; де би їм котрому що стало ся? Мене дивує, що їх доси тут нема. Певне пішли на „Потік“ з сировиці сіль виварювати.

— Але кудиж нам іти? Тут усе попереминюване, тамтого тижня я сего не бачив — відізвав ся мій товариш занепокоєний справою генерала.

— А дивіть ся — величне сьвято! От туди зайдете до паркану Добльового, тільки уважайте, бо там яма на ямі, жадна не на-

*) Либаки -- малярі, що черпають мазь.

крита, а глибинь найменьша 80 сяжнів. От туди вийдете до Попелів, тільки уважайте, бо там така пропасть, що й сам антипо доси не змірив. От туди простісінько попри кошару безносої Дувидухи, що фляки продає, трафите на Дрогобицький тракт, а ним на ринок, тільки уважайте, бо там під самими вікнами Мойше-Герша і уряду громадського також кілька ям ненакритих; не один там потах так, що крім самого Бога ніхто більше не знає!...

Сонце вже давно скрило ся було за гори, далеко під лісом показали ся в кільканацятьох місцях огні нічлужників без стріхи. Поміж кошарами вештали ся нічні касієри з лампами Девія, блудячи в темноті як блудні огники по цілім шибовім терені.

Гадка, що чоловік може бути силоміць скупаний у нафтовім дегтю, занепокоїла нас. Стали ми просити хлопа, щоб вивів нас із того страшного лабіринту, і запровадив до порядної гостинниці. Готовість услуги, яку заявив нам в сей час без звичайного „Що даєте?“ здивувала мене трохи. Я постановив по дорозі довідати ся від нього чогось більше.

Новий наш проводир приступив до покійного товариша, станув йому над головою, задумав ся. Оба вони зросли в суєдстві, виховали ся, поженили ся і разом аж до тепер бідували. Нині коваль, що працював для цілої громади, зложеної з триста осад, згинув бідний у болоті, може й на тім самім місці, де перед кількома літами засипало і живцем погребало його брата Петра, також доброго коваля. Так подумавши хвильку, схилив ся над трупом, виймив йому з під голови мій куферочок, а підложив його власний циліндер, мовлячи:

— Віддай, небоже ковалю... Скриньочок панських тобі не треба.. За життя не кривдив ти нікого, будь же й по смерті чесним. Видиш, як то добре, — тут почав поправляти на нїм реверенду — що панї Каплуниха дала тобі за тоту нову бричку, що ти обкував, з єгомосця кусень реверенди... Гм, ти плакав тоді, що не бараболї... Бог знає, що робить; чвертку бульби були би діти за годину схарїли, а так у сїй святачній ризї може тебе до неба скорше пу-стять. Що захляпана, тим не гризи ся... Всї вони лїзуть там, ще не в таких обчужених одежах, хоч і золото з них капає... Спи, солодкий брате! Тебе звідти ніхто не вкраде, хиба би ти в віск або кипячку переминив ся! А що найважнїше, заасекурував ся ти так, що імя твоє „від рода в рід“ не загине; семеро дробу лишив, буде чим жидівські кути витирати. Добра ніч!... Я тут незабавки верну. Як скажу панови Хатківському, що ти на його ґрунті клапнув, то аж за голову вхопить ся. Готов віддати і десятку попареному в його ямі Нижникови, аби тільки кинув тебе де до за-копу. Але так але не буде... По християнськи тобі стипу справлю і поховую...

По такім прощаню з покійним побратимом узяв куферки на плечі і завідомив нас, що по дорозї мусить вступити на свою станцію, взяти від Мушина лампу, бо тут на потемки слїпати навіть найвідважнїший „кучинїр“ не поважить ся.

На згадку про пана Хатківського в менї серденько сильно закалатало, я підскочив з радости і штуркнув мого товариша в бік. Скортіло мене запитати, як ведуть ся дїточки пана Хатківського, а особливо доня, чи красна і чи

богато має обожателів, але присутність товариша спинила мене.

Дорога випала нам через кладку по надненакритим каналом, що обмежував з одного боку шибовий терен якогось там товариства, де панове Сапоги на ласкавім хлібі удержують своїх заслужених лизунів, печенярів, комедиянтів, що вдають із себе мучеників вітчизни. По ховзкім кругляку переходити і злетіти до перекопу незнаной глубокости ми не мали великої охоти; вибрали проте хоч гіршу, але практичнійшу дорогу, злізли без намислу на всіх чотирох по противнім боці насипу, високого на сорок метрів, і застрягли по коліна в болоті. Провідник підняв дощане віко, що покривало якусь ніби пивницю, і просив нас до середини, запевняючи, що туди дістанемо ся найборше на головну вулицю. Нам не було вибору: або драпатись на споховастий кінець і вертати небезпечними ярами на місце, де по свідощтву провідника навіть генерала з дочкою можна було викоширувати, або лізти за нашим крикуном до печери, звідки пробивало ся щось в роді слабенького світла крізь щілину. Ми й зважились на послідне: спустили ся ще низше о п'ять ступнів і станули в старій кошарі. Дим сірководневого запаху тамував нам віддих. Плюск по калужах невидимих животин, спадаюча з гори грубими краплями мазь кипячкова робили з сеї нори страшну вязницю. Пообтиравши з очий паутину, я й товариш трібували позбутись болота, в яким ноги як угіпсовані по коліна тяжили. Провідник догадав ся, о що нам ходило, відімкнув двері ще одной пивниці в пивниця мовлячи:

— То на ніщо не здало ся, панове... Фицкайте не фицкайте, болото з чобіт не пустить. Вступіть ось на хвильку до тої обитациї, а я вас обшкребчу чепеликом.

На слово чепелик я цофнув ся в зад. Мимохіть пригадав собі схований у куферку пістолет з попсованим замком...

— Трохи сьмілїйше, панове, наперед! — заохочував нас господар дивної обитациї, завваживши нашу нерішучість і сьмішну обаву. — Всї ми тут правовірні християни, тільки Богу душу винні... Красних комірників маю: жаден і воробцеви голови не скрутив би... Більше вони на тамтім, як на тім сьвітї.

Ми вступили до слабо осьвітленої норя. На землі стояв великий череп, а в нїм коптів рідкий „киндибаль“ жовто-зеленковатим сьвітлом. З одного боку сеї практичної лампи сидїв на купї мокрого сьмітя і сичав з болю якийсь ранами окритий чоловік; очи мав цілком зарівнані, ніс розплесканий, голову обпалену, а весь був спухлий, що аж страшно дивити ся. По другім боці против першого свистав грудьми шпаковатий без заросту, на лицї сухонький як скипочка хлоп, попиваючи часами з заржавілої бляшанки щось ніби лікарство. Під стїною сидїла невіста в чорній як головня сорочці і гойдала на колїнах дитину, закотурману в лахах. Дальше за нею спали ще якісь діточки божі, котрих задля недостаточного сьвітла трудно було розпізнати.

— То ви, татусю Фасолько? — запитав з легкого сну пробуджений хлопчина, сївши собі на старий бляшаний кибель.

— Я — або що?

— Бо мені причуло ся, що Мушин з Циганом Вальвом несуть знов печеного щура нашому Гринькови!...

На ті слова темний каліка, що сидів при огни, перестав сичати, перехилив голову і надслухував, що хлопець дальше скаже — видно був цікавий.

— Що ти плетеш? — питав Фасолька поглядаючи турботним зором на невісту.

— Що чуєте... От тільки що вийшли звіден; Мушин і Циган Валько принесли щура в лапці, обіляли нафтою, запалили, спекли і дали йому, аби поживив ся!

Темний каліка заверещав люто, здер підв'язку з під бороди, микав позісталі космики волося з шкірою, скрегочучи зубами.

На сей крик невіста з дитиною здрогнула перестрашена, а потому запищала. Троє діточок, схопившись з берлога, також пищали; а в самім куті муркотіло щось охриплим голосом: „Ненавидящія, обидящія нас прости Господи...“

Фасолька виймив їнип з торбини, глянув на нещасливого, потому на нас, сплюнув, усьміхнув ся і сказав:

— Цить, дурний, не рви клаки, бо вони й без того самі облїають. Прикро, що ти змастив ся? Не бій ся! Бог гріха відпустить... То ще питане, чи був то щур? Мушин добрий чоловік, але печені нікому за дармо не дав, хіба тому комісареві, сліпому на одно око, що його називають доктором... Байдужить бойчук, як на муках...“

— Ні, татусю, Мушин сам сказав Гринькови, що то молодий печений заяць... То ти

провинив, що змастив ся... Було казати, що позавтра Матки божої, то гріх сквернити ся.

— Ба, коли Валько запхав мене в кібель.

— Ет, плетеш небоже ні в сїм, ні в чотирьох... Не клеїть ся... Видно, що ти не хрещений у Бориславі... Але що до тебе говорити... Ставте, панове, ногу котрий сюди на кібель, нехай шкребчу. Колись чоловік знав також коло таких чобіт ходити — тут почав відвалювати кусні болота з чобіт мого товариша — льокаєм був у небіщика каноніка Ляврецького, що людей лічав... Нині жидівські патинки треба харити... Гм... що робити? Тепер Жиди більші пани, ніж самі пани. Чоловік також мав колись хатину, stodілчину, хлївець, оборожок, та все то коби здоров пан Хапко, начальник банку, за 80 ринських затащив, а мені з четверома діточками і з калікою бабою дозволили на сьвятім сонїчку кісточка парити. І то дїше, як нічого. Добре, що зубів не витовкли. Вони мені казали, що то не вони, а банк бере, а Срулькови дав! На щастє ще тоді хати дурної Теклі були не забрали, та я там з небіщиком Файзетом три роки душив ся; жаль було чоловікови з села забиратись. Дїтища пищали їсти, а я вхопив ся направляти капці, ба далі й підшивати, і все заробив стїлько, що голод у хаті зацїтькав. Здавало ся, що втер бідї роги, аж тут одного ранка входить начальник з асесорами і каже: „Фасоленько! За копита маєш податок платити і то за три роки!...“ Я копитами шусть у сьвятий огонь, а сам плюнув на тото дурне місце, що так до нього привязав ся і фють до Борислава, навіть бабі не сказав: будь здорова! — В чужім селі і тріски бють. Але мов трохи инакше було:

прийшов я перший раз до того пекла, стаю на ринку, кабужаю ногами рідку гноївку, чекаю, чи не вольме хто до корби. І дочекав ся. Надходить Жид, питає: „Ти де робиш?“ Я кажу: „Нїде“. А він мене в писок гої — і під ноги! Хлопи один через другого в ноги... Жид толочить мене в болоті, другі Жиди помагають, а хлопи сьміють ся, аж рачкують по болоті та кричать: „Хрести, Берку, хрести, нехай знає, що Борислав!“ Я кричу: „Івавт! івавт! за що безвічиш?“... а фірер від полїцвї тягне мене до арешту за те, що наробив крику і Жидівцї якись яйцї потовк. Може були би й вихрестили мене на другий бік, але надійшов Мушин, той сам, що колись з онучами до мене на ніч заїздив. Мав, видите, тоді на фірера храп, вичесав його по мухоїді, казав двом полїцаям, аби свого пана замкнули на 24 години до цюпи, а мене завів до себе.

— Тут довідав ся, що я вмю чоботи підшивати, дав менї отсю капелянїю, де від сїмох лїт шкіру правлю; шию, латаю для всїх робітників Мушина і Хатківського. За пару підшита маю три шістки, за пару ходаків 2 нові, а за направку, велика чи мала, новий крайцар. За підшите здало би ся більше, але деж дістану? Піду відти, то ще скажуть платити податок. Не заглачу, замкнуть у Самборі до клітки!... А я того бою ся, як огню! Пробував я й там хлїба: ще малим хлопцем сидїв „під млином“ закований в дїбах за те, що два рази баламкнув дзвонами, як жовнярі прийшли до села забирати худобу за податок. Тільки пів року сидїв, але коноводи так мене вимуштрували, що як вернув до дому, нїхто мене не пізнав: товстий, як пампушок, тїло як дриглї;

де протичкою штуркнув у тіло, то водиця як слеза чистенька плила. Нині вже того не витримав би! Ваші, паночку черевики завгодно делкатні, не навчені плавати по таким болоті — тут забрав ся до мого обува — то достоту мій пан Вибийзуб — дуже мудрий чоловік, три роки реверенду носив на собі; як спить, то молить ся, казане говорить, а як устане, зараз іде до роботи. Цілий рік якомсь не міг привикнути до корби, а нині й до ями лїзе і дві шахти зробить, а прийде сюди спати, дві пари ходаків ушве, як на машині.

— Татусю! — крикнув хлопчик званий бойчуком — маєте ще нині зробити постолн Валькови. Так сказав Мушин, а ні, то вижене вашу Марисю з-з-ну, геть вижене!...

— А деж ваші діти? — запитав я несьміло.

— А ось де, паночку... Сидить з лялюнею!... З поміж п'ятох одна голубочка лишилася, та й сю Бог не позволив під зеленій вінчик поблагословити!... Тамтого року прийшли з бабою до мене в гостину, і якийсь дзіндзінер Кільометер причепив ся до них та й обі подуріли. Тримав лепський панцьо молоду цілий рік, а нині от де гине з голоду! Хотів я раз іти до нього, але погадав: чого піду? по другу голову, коли мені й тої вже не потреба! Що я зроблю такому панови, що Москалеви вже нераз накивав п'ятами, а жіночці своїй десь там у Франції шестеро діточок лишив!... Тут панує. Ха-ха-ха! Казав моїй жінці, що зробить з її доньки паню і додержав слова по панськи, нема що казати: от бачите, яка пані з неї! Сей попарений — Гринько Нижник зве ся — мав бути моїм зятем, але видко пан

більше щастя мав до дівки: гладкий як лін, ситенький як богун поросячий, не дурно у панів Сапогів хліб їсть. А сей старий купець мазурський — чи як пан Вибийзуб каже, проказаний, то вічний крутикорба з одним пеньком, слабий від неділі; праця панська чи жидівська груди йому розпирає.. Прийшов до мене за ліками, а я йому нарадив пити рано нафту натще серця і вечером. Я сам уже від двох літ заживаю. Вибачте, коли потягнеш кватирку, то не треба й хрущів у пригорщи, такий шипіт.

Фасолька сховав гіпник до міщати, виймив дві бульби з за пазухи, і давши їх бойчукowi, шептав щось йому до вуха. Невіста з дитиною гляділа на попареного і хлипала, дихавичний Мазур запхав ніс у бляшанку, а пан Вибийзуб з малymi перестанками повторяв своє „Ненавидящі“ крізь сон.

Мене огорнула розпука; я мимохіть засичав в дует з попареним.

— Вам, паночку, далі би й на плач зібрало ся — заговорив Фасолька. — Гм, я тільки глипну, так зараз угадаю: панське серденько, то бориславське болото: покропить дощик — ого — рідке як поливка; пригріє сонце, то знов каміне жорнове можна з нього робити!... Хто би там хлопської шкіри жалував?! Ходіть! Заведу вас до пана Яблонського. Там усі пани з цілого Борислава і Волянки в вечір напивають.

Я глянув іще раз по живих групах, освічених дивним, разячим сьвітлом і покинув печеру неоподаткованого шевця та його комірників, якими лиш Борислав може почванити ся.

Як я вийшов із сього підземного льоху, доси не тямлю. Я опамятав ся поміж дошками

зрадливого тротуару в рові, звідки виїз при помочи товариша. Була се вулиця „Панська“, якої дівавий хідник по словам Фасольки, то календар для обох обрядів бориславського християнства: в кожду неділю бачиш тут і хлопа Русина і хлопа Мазура, як мотав з тертиць, піднесених місцями і на два метри по над поверхню возової дороги, стрімголов у баюру; в сьвято польське більше Мазурів, у руське переважно наших хлопів спихають кучиніри в болото.

Фасолька ступав на перед, горлаючи раз у раз: „Не трукте нас трох, бо ми від Мушина“. Слово „Мушин“ проклало нам дорогу поміж купами вільнодумної Жидови і хоронило нас від так званої кучинірської пятки, яку дістає ся даром, особливо в нічній порі тим способом, що перший ліпший тікач Фараона витискає тобі на лиці або на одежі в мазі омоченою рукою свою долоню з п'ятьма пальцями на доказ бориславського привитаня.

Ми станули вкінці під замкненими дверми пожаданої гостинниці. Якась п'яна баба валила коромислом о стовп збитої ліхтарні, призначеної для освітленя цілого Борислава, твердячи, що Яблонський мусить з нею на другий рік робити контракт, не з без'язиким Мушином, коли хоче дальше тримати для панів шинк в домі виставленім на її батьківщині. Дванацятьлітний хлопчина завідомлював приходячих гостей, що sklep завтра рано о осьмій годині буде отворений, а нині ні, бо його пан пішов до Майлеха Равбера грати в карти. Инакше не випадало, як піти й собі за приміром купця однісенського християнського skleпу — до жидівського шинку.

Дім Майлеха Равбера відмежений від склепу Яблонського купою обірнику, а збудований як усі тут на те лише, аби було до чого причепити шильд з фляшками. Сим разом він був оточений довкола Жидами, освіченими лямпіонами з червоного і жовтого паперу. В однім вікні яснів транспарент роботи секретаря громадського Берка Фомфера з золотим написом: „Witajcze Towarzycze“.

Вступивши до сеї пристані со страхом і трепетом, заплатили ми провідникови і сіли в другій кімнаті в кутику, аби не звертати на себе цікавих очей. Та се марний страх, бо тут люди знають себе виключно тільки з гешетів. Я розглянув ся. Серед просторої кімнати стояли столи, позаставлювані мисками ріжного м'ясива, а довкола сиділа вся інтелігенція бориславська і ті дрогобицькі панове, котрим до земного щастя Борислав так потрібний, як голодним собакам стерво.

Зібрав гостий на прощальний вечір доктора прав і комісаря, пана Людера, було численне. Почесне місце однакж займав не доктор, а хто иньший, якийсь на позір глупкватий, ситенький Жидок у старій сабашівці, що лівою рукою дотикав ся бережно спіральню скручених пейсів, а правою бавив ся золотим хрестом, що телїмбав ся на його кругленькім животиву.

При декорованім ортодоксі з правого боку сидів другий Жид у берлику і поглядав немирно на одноокого доктора прав, що всміхав ся до хорошої Жидівочки, яка з ванк-рика вишкіряла зубки і писала загадкові знаки в повітрі.

Ліворуч до Абрамка в сабашівці лестив ся пан судия Кравецький, тоніський як тика, симпатичної подоби, з паном нотарем Бурачинським; першому хотілось розлабудати кільканацять папушок шварцованого з Росії дрібненького тютюну, а другому проволоку векселевої справи, що віддавала гарну, за хлопські гроші побудовану каменичку в лихварські руки.

Коло нотаря з потрібною бородою сидів Бухонек з мипачими вухами, репрезентант власти гірничої, або як кажуть ямарі, найстарший з решпекції, і слухав жалів свого невідступного товариша з мопсоватим складом уст і червоними очима, Яна Скоролупія, що терпів нечувану нестравність. Скоролупій, з професії різничої і асистент власти гірничої тут в місці, впевняв свого настоятеля Бухонка, колишнього римаря, що сьогодні крім телячого послідка, одного волового язика, 6 огірків, 5 кваргліїв, 7 літрів пива більше нічого не їв, ні пив; при тім змахав ся при роботі на диво: вивалив дурній бабі, що заводила за засипаним одиноким сином, три зуби, сконстатував, що дурний хрунь заморочений у ямі сам собі ребра поломав, і що погребаних пятеро людей у шибі під числом 5604 ще відзвває ся, просить о ратунок, а буде можна їх з відтам по трьох місяцях певно видобути; за все те зібрав від касірів огляданих шибів лише пятьдесятку... Мізерна даровизна, кождий мусить признати

Дальші панове іменували себе взаїмно директорами; се були переважно „німецькі“ Жиди з заграниці, числом коло трийцять штук, разом з управителем жидівської школи і кантором біжниць. Вони пили пиво і прислухували ся своему родимцеві Шульцови, що розповідав,

скільки то він через 10 літ дізнав пригод, за-
ким доробив ся стотисячної фортуни і навчив
ся в Bärenland-і неокресаним жителям ба-
жати добра двома чисто славянськими словами :
„шлака графа“.

Поки я розглядав ся по товаристві, до
кімнати ввійшла нова фігура. Се був на вид
якийсь ямар в обропленій подягачці. Але на
диво він не виявив ніякісінького респекту до
добірного товариства за столом, але вхопивши
першу з краю склянку з пивом, підніс тост,
у якому висловив бажання, аби Скоролюбій до-
ночував з розчерепленою лисиною на жидів-
вськїм сьмітїю побіч Бухонка, а пан Людер
аби пішли на нову посаду комісарську без
другого ока. По тім переходячи від бажань до
діла вхопив Доставера за обшивку, занурив
його в Равберишиних перинах і визвав Бондля,
Мушера й інших до борби на п'ястуки.

Добрій його волї й охотї перешкодила
наша присутність : ворохобний ямар, розглянув-
шись по кімнатї, змінив в миг ока визиваючу
поставу, прискочив до мене і нуж зі мною ці-
лувати ся. Була се для мене велика несподї-
ванка; увільнений з обійм і масних поцілуїв
засмарованої тарапати, побачив я перед собою
Федька Ямсовича, з яким я був познайомив ся
при війську в тій порі, коли майор Добушев-
ський постановив по двох літах намислу зро-
бити мене віцефрайтром. Федько Ямсович за
непатріотичні погляди мусїв на четвертім році
кадетської школи піти до „компанї“ і тут я
пізнав у нїм талановитого молодця, а наколи-б
не щвря його отвертість і правдомовність, якою
кожного колов в очи, служив би напевно і доси
в війську і сягав по золоті хрести... Тяжасом

за висловлювану сьвяту правду панови комендантови, наварив і мені саламахи, так що я яко його товариш і Фрайтром не зістав і в додатку під дозором Фрайтра Іцка Гольдензільбера мусів ходити з мітлою і коновлою кожного ранку на так звану „kleine Tour“, аж на щастє окупація Босняцка увільнила мене від сеї неблагогородньої праці.

Я скорше був би припустив, що Ямсович буде здекуційником або народним учителем, ніж укінченим „академіком“ гірничої школи в Лубні, а тепер асистентом пана Бухонка. Він власне мешкав у сего славного доробкевича Хатківського, у котрого я мав знайти свою долю. Ямсович утішив ся мною тим більше, що не я його, але він був моїм вірителем... Попрощавши доборове товариство недоборовими словами, стріпав кипячку з шапки Равберови на бороду і повів мене і мого товариша до себе на нічліг.

— Так ти не знавш сього галапаса — говорив Ямсович до мене — сеї гниди людської? То сумно... Слухай, але уважно слухай, бо се цікава історія!

— Пан Хатківський, мій господар, належить до сеї громади годованців, котрим судьба призначила на сьвіті панувати, хоч би вони були з якого хочеш ложа: злодійського, хлопського, княжого, чи з якого иньшого. Зі спокійним сумлінням вони продають батька, матір, вирікають ся віри, словом усього, аби їм тільки добре жило ся. До Борислава зайшло було їх щось аж девять штук братчиків і ті помогли Жидові легковірного хлопа отуманити, пустити з торбами, за що в надгороду позіставали пізнійше провізоричними дідичами. Кажу тобі,

провізоричними, бо один із них, Іваньо Красний Чіченька, крім живота як кірцеві нецки і кількоро дівчат як ступернаків, що не знають слівця по руськи прочитати, більше нічого не має і може нині, швендаючись по улицах львівських, сьміло сказати, що й хлоп потрафить доти держати гувернантку до французького язика, поки ціле село не прогайнує! Другий із тих провізоричних дідичів дожидає лише часу, коли лихварі викинуть його на вулицю; третій знов, прозваний Кропочка, чи Крисочка — не тямлю — хоть каже, що він пан „dziedzic“, та знущає ся над бідним народом, користаючи з його бідноти, а таки з того всього має одну велику дулю на вербі, бо цілий його маєток в руках Бульби, котра тобі хотіла, як собі пригадуєш, колись за крайцар живіт розпороти! Бульба каже нині Кропочці, що дідич не повинен по руськи ні говорити, ні підписувати ся, бо се мова „dziadowska!“... А мусиш знати, що Кропочка як заговорить по польськи, то зараз ціла служба двірська в сьміх і шепче собі на вухо: „Ей, пан нині знов багу їсть!“...

— Колись при нагоді розкажу тобі щось цікавого і про Кропочку та його коханого Бульбу, але перше про самого Хатківського. Хатківський Гаврило, не вважаючи на нациганені тисячі, не виніс ся з Борислава; так привик вічно ссати сьвіжі соки з бідного безбоборонного люду разом з Мушином, як хижак теплу кров зі своєї жертви. Отець Хатківського, шляхтич з Котовані, до трицятьох літ бігав тільки в рубатці по хатах і просив: „пане папу“. На трицятім першім році оженив ся з дочкою сліпого, а славного на цілу околицю лїрника з Підгородець. Так живлячись прошеним хлі-

бом, робив, що лекше: часом учив ся на лірі грати, часом бив свого тестя лїрника, коли той привіс йому мало питльованцїв, а в зимі — коли під'їв собі добре, то стріляв з пукавки, або розкладавав на печи огонь та припікав зачерствілі насущники, аби відсвіжити!

— Син його Гаврило йшов слїдами свого батька; з початку сидїв за селом з украденою довбанкою*), тирликав на трох струнах з кінської шерсти і поглядав нетерпливо туди, звідки звичайно вертав домів дїд з новими торбами. Пізнійше строїв на толоці моримухами пятеро дїтий за те, що не хотїли йому добровільно віддати своїх полуденків. Утїк із села, довго волочив ся поміж людьми, аж одного дня в недїлю з'явив ся в Бориславї з цимбалїстом у корчмі старого Мушина з тою самою довбанкою, що й до нинї висить у нього на стїні. Хатківський Гаврило зістав славним бориславським музикантом. Третої недїлі Гуляй, Проць, Сасик, найповажнійші господарі, спльовували до рана за коршмою, а дикий Петрик, котрого хиба на Рїздво і Великдень бачили люди в церкві, того дня обголивши під чуб голову, скупав ся в кипячїї, кинув десятку Хатківському, аби злегка грав, а Мушинови пятьдесятку, аби долгивав, і скакав без тям. Ще доси згадують старі ямарі: „Гей, гей, сьвятили би ся часи, коли дикий Петрик кобилу прогуляв за одну ніч“.

— Тут судьба Хатківського Гаврила рішила ся; сьвященник був дійсно в церкві тільки сьвящеником, а поза церквою волїв розмавляти з цвїтами в зїльнику, де майже дві третини

*) Прїмітивної роботи скрипка.

віку свого пережив, як уїдатись з народом, котрого сваволя, під'юджувана чаркою Мушина і довбанкою Хатківського, більшала з кожним днем. А проте тоді ще не було таких горшкодраїв, як приміром брат дідича Кропочки, що з Жидівкою сидить на віру, діти хрестить у рабіна і тішать ся, що пейсачі кличуть його татом і носять ключі від його комори!

— Судьба Хатківського Гаврила рішилась: зістав у Бориславі горожанином в тім часі, коли Шульц перший раз почав глибоше копати за кипячкою, а Гуляй, Проць, Терлюга забавляючись у кума Смереки на хрестинах, бідали на лихі часи, проклинали Шваба за се, що не будуть тепер могли смаровило носити в кіблях кожного понеділка до Дрогобича, не буде з чим іти на торг і кричати поміж фіри: „Мазв, мазв!“ Найбільше обходила кумів тоді „Крива Качка“, властителька доброї контушивки, і Дувидко, нинішній дідич і банкир, а колишній загорілий цирулик, що таки пальцями внимав здорові зуби, а кров пускав шилом!

— Хатківський з Мушином так збратали ся, мов одна мати їх родила. Не можучи всього проковтнути, їздили оба по селах, вабили нехристів і для них туманили від хлібороба ґрунт, уживаючи підступу, якого нині голова кучивірів не поважив би ся ужити. Щоб ти докладно пізнав хитрість Хатківського, наведу тобі лиш один приклад, а властиво випадок.

— Яць Федина, чоловік спокійний, привязаний до свого шматка землі так, що за жадні скарби в світі не дав би його, був переконаний, що на власній печі не витовче йому ніхто зубів; отже котрий Жид прийшов до

нього і сказав: „Пане Яцю, продайте кусень поля під закіп“, зараз Яць з Яцихою багрія кимаком аж на вулицю. Хатківський з Мушином дібрав ся до Яцевої шкіри: перебраний за цїсаря прийшов до нього з міністрами вечером на самого Гамана і завернув хлописькови так голову, що той цїлком здурів. Незадовго по тій цїсарській візиті Яць Федина, підхмелений на ринку в Дрогобичи, розмітував із воза ковбасами і тїшив ся, яз ремісницькі хлопці били ся за них, а музиканти тяли від вуха трамбалампольки!

Тут Ямсович закінчив своє оповідає страшним проклятем, зашпотавши ся на лежачого під воротами вепря. Товстїй підняв ся лїново, рохнув бундючно, а за ним цїла громада то варишок з просторого танку запротестувала против такого нарушеня нічного супкоюю. Ми станули під домом обведеним довкола валами каміня і кошарами. Була се посїлість Хатківського, куплена від Бориславської громади за два гарці горівки. Північ була вже минула, наше тіло домагало ся супочинку. Хатківський уже від чотирох годин спав; від часу, як його спільник цимбалїста, опришок яких мало, заломив у нїм різницький ніж по саму ручку, від тоді замикав ся зараз по заходї сонця в своїй коморі, з якої на другий день коло полудня виваблювало його соняшне тепло, мов люту гадину з під корча на сьвіт божий.

Федь Ямсович, званий у Бориславі поміж ямарями „сьмішний добрий панище“, ввродив нас по помості сплячих робітників до своєї кімнати умебльованої чотирма голїськими потрісканими стїнами і одним поломаним коротким ліжком, на якому положив мого товариша,

мене по давній знайомості повів до якоїсь
мадиби, що її доробкевич побудував для своїх
людей і назвав її своїм добірним польським
язиком „Cherłaca kozzara dla pospolitości!“ Була
вона широка, простора шопа, що виглядала в се-
редині дійсно так, мов два величезні ули Дзер-
жона з трьома кондиґнаціями, поставлені
затворами в певнім віддаленю против себе і на-
криті з верха діврим дахом. Кондиґнації ті
або „підри“, призначені для спаня „pospolitości“,
видумав сам Гаврило Хатківський, аж від нього
взяли собі примір жидівські касїри, подивля-
ючи чортівський вигад голя-шляхтича! Кожда
така підря містить иньшу касту робітників
і тут лише можна по розуму Гаврила оцінити
вартість моральну і матеріальну робучого люду:
на першій, найвишій підри ночують робітники,
які що дві недїлі ходять домів, приносять Хат-
ківському дарунки в покладках, а часом дехто
й качку або гуску прицупить; на другій і тре-
тій підри містить ся „pospolitość“, якою можна
не тільки орати, але в кожній хвили десятками
начиняти закопи, і певно й собака по них не
затрубить. Сим разом в „cherłacej kozzarze“
було мало нічлїжників, бо одні не вернули ще
були з Паславської Кальварії, другі побігли по
шукати за Іваном Горівкою, а зглядно
за його кількомісячним зарібком в сумі цілої
пятеп, — инші робили по ямах.

— Тут для мене найсолодше спанє, —
говорив півголосом Ямсович, підтрясаючи стухлу
нерву і четину під головою — я за се місце
прім станції плачу місячно пятку. Як бачиш
сам, не тісно, і се лїпше, як у Босняцькій
„кучі“ на „здекуцаї“... Алеж ти, хло, ще не
знаєш, з ким будеш мав щастє ночувати сеї

ночи так високо. От сей перший близько нас, що так завзято в карти дивить ся, то Рогузевич, прогнаний респіциєнт фінансовий; другий в жидівській бекеші, то Зиблик, покутний писар і секретар Бараницької громади; дальше третій голий Лазар, що витресає якусь погань із старої кучми, то пущений на губи по сороклітній ревній учительській службі задля недостаточної кваліфікації Андрій Чистогорський; четверта отся заплакана молодиця то його донька, а жінка Івана Горівки. Пятій, з тими товстими губами дорідний молодець, се денний касір у Мушина і зове ся Бантромії Тирлюга, син славного тисячника, що то хотів Борислав купувати, тільки пан дідич спротивив ся рішучо тому. Не знаю, скільки в тім покупі правди, але я переконаний, що як би Бантромії Тирлюга сказав свому опікунови Хатківському: „Віддай мені з моїх тисячів, що ти перевів, хоч на пачку тютюну турецького“, то за три дні мав би край о одного годованця більше на Кульпаркові... А тепер на добраніч іще одно скажу, тільки не зликай ся. Бачиш оту бабу, що там у куті так славно харкоче? То моя господиня, жінка Хатківського, мамуненька чорнобривої Льолі...

По тих словах Ямсович запіяв мов когут три рази, звинув ся в каблук і за хвилю буяв душею в підземних штольнях. Я глядів на моїх сусідів, слухав, що говорять, і не міг ні надивити ся ні наслухатись. Рогузевич штуркав костуром якогось бідака, занятого нагінкою галапасів на низшій підри і кричав, аби підняв йому з землі червову кралю. Зиблик знов просив того самого бідака, аби позичив йому на щастє чотири крайцарі.

— Карту подай, багоїде, полазники би тебе розточили! — кричав теребилюлька, — а ні, то шарому дьогтьови сьпівай вічная пам'ять: розфицкаю геть по цілім сальоні.

— Дай сюди, серденько, свої дві дудочки, дай, — лебедів Зиблик, — а як виграю від того щура ренський, то зараз завтра повезу шкіри з твоїх полазників до мого стрійка у Львові! За три дни привезу стілько дрібних, що Мушви скажуть ся, як побачить... Борислав закуплю, а „cherlęcę dla pospolitości“ таку побудую, що на осьмій підри будеш спати. Дай, біжечко, дай, бо не маю що поставити, хйба отсе око...

Взятий на насьмішки бідак подав одному карту крізь шпару плотяної перегороди, другому жадані чотири крайцарі і продовжав дальше свою ловлю на непрошених полазників. Чистогорський, ущаєливлений, що прецінь раз удало ся йому по сороклітнім бакалярстві і кількालітнім крученю корбою витарабанити ся на третю підрю, сьпівав дрожачым, охрилим голосом „О дивное чудо!“ Заплакана дочка вилуженого сьвітлодавця обіцяла Бантроміюви Тирлюзі вдоволити його благородним бажаням, аби тільки не струтив хоч нині її бідного батька в долину між безрога... Пані Хатківська хрпїла, і що хвиля кричала крізь сон: „Не бий, шляхтичу!... Не бий, макогоне!... Я за свою працю шю, не за твою, лїрваку...“ Мій найблизший сусїд копав мене неприлично ногами, а хрпїв безуपинно, вторуючи своїй газдини добродїйці, аж година свитала. Надививши ся до переситу на ті ріжнородні твори божі, втомлений положив ся я при Ямсовичу, аби відпочити.

На другий день по славнім нічлізї в „cher-
łacej kozarze“ я сидїв під вікном у Ямсови-
човім доробалї і читав карту слїдуючого змісту:

„Не гнївай ся, хло, що я лишив тебе без
прощаня. Ти залїз десь з тим „сьмішним па-
нищем“ до якоїсь там кучі, а люди з мого
села і тут мене знайшли, та дива розповідають:
тягниверета зайшов у село, людей зі шкіри
дре, а до віята коновками горівку-пиво носить.
Боюсь, щоб підхмелені не заблудили до церкви
та не заграбили з Пречистої коралї, а то му-
сиш знати, тільки свїчки й воску... Спішу...
Коли не пораджу, то хоч поболїю, а все легше
буде... Представ ся сам пану Хатківському
і його любій первісточці „Чорній Долї“. Блі-
дість чи білість її нехай тебе не разить, бо то
чистої крови еманципація: гречана чи рижова
мука з аптики часом осланяє її смагляє, тро-
шечки позбиране личко... Супірників також не
лякай ся. Ні сухотничий почтар Пропасниця,
ні розлїзла дзяма, карикатура бакалярська,
Мілько Цимбал не стануть тобі на дорозї;
остатній може вправді крови напсувати своїми
нісенїтницями, але ти клин клином вибивай:
скаже він, що по шлюбі так утовстїє й згру-
біє, що його власти будуть муєдї іменувати
коли не інспектором шкільним, то бодай комі-
сарем бориславської поліції за протекцією батька,
то ти знов плети, що зістанеш худим маршал-
ком повітовим і будеш кожного такого товстого
урядника при помочи фербля ссати до шпіку!...
Полагодиш усе, зателеґрафуй, а я Павла вишлю
з карою по тебе... Про все инше довідай ся від
Фасольки... Будь здоров. Ямсовичови кланяй
ся“ і т. д.

По прочитаню сеї грамоти я перший раз пошкробав ся в потилицю. Іти до чужого дому мені завсе́ди як з каменя приходить.. Здає ся мені, що в кочержнику стоїть готовий драбій, щоб викинути мене вікном на вулицю. Я в друге почухав ся в те саме місце, а Фасолька завваживши се усміхнув ся, як приміром отець з дитини, що скривить ся набравши в ротик квасної капусти, і мовив добродушно:

— Ви, паночку, не суютіть ся так дуже... Не загинете у пана Хатківського, бо то чоловік, хоч і до болячки прикладай. Той пан, що вчера був з вами, а нині рано від'їхав, казали вам повісти, аби ви як стій ішли там і важної справи не засипляли...

— Абож ви були при тім, як мій товариш від'їхав?

— Ще й на віз поміг висадити, коня з закопу витягнути, старий кашкет по покійнім Йойлику фірманови дарував, бо йому капелюх із голови вкрали!...

— Щож там сталось? Село згоріло, чи що?

— Дурниця, прошу пана. Якась баба скаржила ся їм, що здекуційник витягнув їй із загати пряслицю з кужівкою, а фірман знов бідкав за скринєю, яку віднесли разом з личаним путом і нашійником до коршми і пропили за чотири келішки кінського гайсу (Kirschengeist)... Біда на сьвітї... У нас також — казав покійний Файзета — в Бараниці вже від кількох лїт як би наймлені остатню латку з хребта днуть; часом, як двері замкнені, а вікно мале, то й стропом до хати залїзуть і повинаються такі несотворені річч, що й господар сам не знав, яке добро мав... Перед

грабіжниками і в німе дерево нічого не сховавш. Колись тут Федьо Деміянцьо, свояк Івана Горівки, вїйт чи начальник зайшов зі здекуційником до Данчихи. То бабище стара сидить собі в ліпянці, галайкоче „Всепітої“, а вїйт з тягнверетою галить, нипає по кутах — нема нічого, тільки сверцьки по стїнах хоч пригорїщами згортай. „Ходїм, вїйте, дальше, бо тут нас хиба блощиці з'їдять“ — каже ганчар. Ба, але вїйт письменний, податки бере, знає, що у кого в хатї. Глип на піч, а там на серединї слїпа Феська сидить на своїй скринці і шепче молитву за покійних. „Вставай, бабо, з пудла!“ кричить начальник. „Давай грабіж... Ти шарварку не робиш, фоси не чистиш, від двацятъох лїт калїкою по селу волочиш ся, а се заказано... Не вільно волочити ся... Підеш іще до криміналу сидїти!“

Вїйт горлає, баба не ворухне ся, така завзята, аж ясна вищиряла. Взяв здекуційник старе костовище легесенько з печи, захвав у якусь плетїнку в сїнях на дїл головою. Тимчасом вїйт розбив скринку, виняв з відтам у клубок звинене швабське рубатчище, в яким баба мала вирядити ся до гробу і пропив у Мортка за лїтру горівки!...

— Татусю Фасолько, ви таки по просту сказавши, брешете.

— Коли ви паночку так кажете, що я брешу, то видно ви не під нашою стрїхою перший раз свїт побачили, ані ваш батько не платив „ременентів“. Ви десь між добрими Швабськими мусїли зрости.

Мою розмову з Фасолькою перервав паннич Терлюга, завідомивши, що паньство Хатківські ждуть на мене. Пішов я з тяжким сер-

цем в незнані пороги. На команду Фасольки: „Тут, тут, вісьта попри бочку з капустою, перші двері“, я дістав ся напوماцки до кухні, а звідти до „rozgwajajęcego salonu...“ Признаюсь не без сорому, що перший раз було менї маркітно вступати з моїм гідким прозвищем до хати шановного шляхтича. Хатківський, нема що казати, висвободив мене з того клопоту, бо поглянувши на мене махнув поважно рукою і сказав: „А, witajcie, ranie bracie Kogutowski“. Я здумів ся від такої несподіванки, зіставши без представлення, без найменших заслуг горожанських з простого Когута „Kogutowski“. Пообаврав ся докола, рад дуже знати, в яким салонї і в яким товариствї здибало мене те щастє. Дивлюсь, кімната несоріше уряджена в смаку самого господаря старими меблями, закупленими гуртом з першої руки по покійній графинї Т. Т. З образів, придбаних на ліцитацї по покійнім шинкарю Мойсї Іцку, що втік до Америки, п'ятнацять штук за два ренські, заслугував на диво людське один, де було видно невісту, що купав ся в плиткім потїчку без ніякої ослони.

Я став у дверех, кланяв ся кождому з осібна, але всі були на мою велику гризоту зайняті дуже важною справою; і панна Хатківська, „Чорна Доля“, сидячи на софі побіч пискливої Львовянки „Куцої Маньки“, і Чічка і Пропасниця і Хатківський звернули були всю свою увагу на малого десятилітнього виростка, єдинака Хатківського, Бруня і його учителя Міська Цимбала, також одного з обожателів сороктисячного віна... В тій самій хвили, як Хатківський зробив мене рїттером без легїтимацїї, влетїв вікном многонадїйний молодий

Хатківський, панчик у подертім капелюсі, в капоті без рукавів і обшивки, з кабаносом у зубах, скочив просто до свого вчителя і за-смарував йому покровавленими руками лице і білу камізельку.

-- То за того, що ти мене ногами копав у школі під лавкою, -- говорив панч Хатківський дмухаючи своєму вчителеві димом між очі на причинок.

— Далібуґ, — ся камізолька косьтує три ринські — говорив Цимбал. — Далібуґ — отець мене забє — далібуґ — сьнюрами зь мене ськіру зьлючить — далібуґ — сцьоби мене сьля.. трафив!...

— Щоби тебе повісили, або яка мара трафила, то я мав би сьвятий спокій дома, бо вже не можу витримати від позаушників — різав Бруньо вчителеві, чуючи себе безпечним під оченьками своїх обожателів, батька й сестрички.

— De sien ty tak pokrzywawil i szantalszki porwau? Pewno w krzopywu zaliz, abo pies beścija na chodzącej drodze paraw? — питав дбайливий батько свої надії любо і добірною польською мовою.

— Нї пес, нї кропива, тільки я різав телята і качки у Яреми і його молодому псюкови пообтинав вуха і хвіст, аби були коротші.

— A którzy to Jarzema? — питав з повагою отець.

— То тато не знає? Той з Дрогобича, що живе в нашім домі на Дрогобицькім. Він менї завше дає різати чи свиню, чи теля, чи курку, а я різую по жидівськи, раз ножем так, як менї подобає ся: качці часом підцигикаю трошки шийку, а вона так і по вулиці бігає як жива, а кров із неї цюркотить, аж-ну!...

— Я давно казала віддати дитину в порядні руки, от приміром до Львова Єзуїтам або Змартвихстанцям на виховуванє, бо тут такий талант запропастить ся в тій поганій дїрі, — мовила „чорна Доля“, поглянувши на мене. — Що иньшого люди фахові, а що иньшого вчителї з провінції.

— Nie każe sien, dzecko, zmartwychstancam, tylko Zmartwychpowstancam, — поправив отець дочку.

Будучий годованець „Змартвихповстанців“ не вважав на гризоту свої сестрички, тільки витягнув з під стола голодного пса, поставив на задні ноги побіч свого вчителя, крикнув йому до вуха: „Кілький брисько, тільки Цимбал“ і вилетїв знов вікном, щоб придивляти ся, як на ринку коло уряду громадського Жиди ріжуть телята. Те лаженє вікном будущего наслідника роду Хатківських піддало тему до розмови про ріжні дитинячі дотепи, в якій Пропасниця яко урядова особа і вчена голова, при тім незгірший русоїд, узяв також участь і висловив ся дуже похвально в користь Бруня. Твердив, що хлопак має особливі дарованя до медицини і що князь Бісмарк бувши хлопцем також лазив вікнами до кнайпи. Обом відданицям сподобав ся концепт Пропасницї. Хатківська сьміялась і цілувала пристрасно свого кота, а чорна куца Манька пскливо сьміяла ся. Іван Чічечка радив почтареві, аби виняв з його кишенї грушку фунтівку і кинув панні Хатківській на подолок, бо се найлучший спосіб осьвідчити ся своїй любій і що він колись також прийшовши перший раз до своєї теперішньої жінки, а давньої лїсничівної, зараз на почеканю кинув до неї чотирма яблочками. Не-

дорослий педагог Мілько Цимбал бідкав над покровавленою камізелькою, Хатківський довбав щось пальцем у череннім дівравім зубі і прадумував, яким способом звабити до себе пана Калінковського і повірити йому на виховане свого одинака сина з порученем, аби Бруньо зістав коли не Бісмарком, то бодай міністром фінансів, або хоч би доктором медицини. Мене зболіли ноги стояти. Сів я без прошеня по заду господаря, коли нараз до салону влетів засапаний Фасолька і розповів, що в ямі під числом 12, де робить Подоляк, велика заморока; хлопцї рубають ся джаганями на смерть, а пан Ямсович жадає кусника шнура на щось там у ямі, бо рури попсували ся. Хатківський настобурчив коротко підстрижені вуса, як кіт шерсть на хребті, коли має пазурі псови в ніс устроювати, луснув Фасольку кулаком по бороді, всміхнув ся і мовив з притиском:

— Koni si zbrzykali i jak cielęcia leciali, zadrzygaj sien w koszarze na żelaznym kręcikłoczku, a ja sznura nie dam!...

Мабуть Фасолька звик ся вже добре з дідівською мовою, та з позаушниками своїх вельможних хлібодавців, бо обтерши червону юху з губи вклонив ся і вийшов, а я слідом за ним також поспішив на місце нещасливого випадку. Була то субота; робітники волочили ся або лежали під кошарами, були без роботи, тим більша громада звалила ся на місце до згаданого шибу. Бігали туди сюди, кожний кричав: шнура, мотуза, шнура, хоч кусник шнура! Я допхав ся за Фасолькою до шибу і застав Ямсовича неживого; розтягали ним, терли, щипали, патином зуби розмикали, за вуха тягали, але все нінащо не здало ся. Ямсович два рази

спускав ся в яму, дза рази вертав ні з чим; переконав ся, що рури в середині попусуті, треба було направити, аби нагнати вітру аж на саме дно ями. За другим разом, вилізши, просив: „Шнура кусень дайте тільки, а може ще хоч одного виратую“. Фасолька побіг по мотуз. Ямсович ждав, ждав, вкінці знетерпвлений спустив ся ще раз до ями і за чверть години хлопцi витягнули трупа!... Поволікли „сьмішного панища“ до потока... Я лишив ся з Фасолькою при шибі. Якийсь рішник прийє від Жида кусень ужища, спустив ся в яму, поправив рури і незадовго два хлопцi гонили млинком; заморока садила з ями, а то був знак, що вітер доходив аж до отвору штольні. Той сам хлопц поліз пізнійше знов у долину і витягнув відтам чоловіка трупа, посіканого, як то кажуть на квасне яблуко. Три рази спускав ся ще до ями, і за кожним разом витягав гурман сирого мяса з пошкаатованих джатанами й сокирами небіщиків, а Фасолька тимчасом розповідав свою пригоду, яку мав недавно в штольні.

— От перед двома годинами прибіг до мене знайомий бойчук, тай каже, що моя Марина скочила в яму пана Хатківського, в ту саму, де робить Пололяк... Гадаю — пек марі — може й змірила, чи глибока, але перше треба переконати ся. Приходжу он до тамтого шибу за парканом і питаю Мазура при корбі, хто в ямі? Він каже, що не знає, бо недавно прийшов. Питаю Чаплинського, питаю баби при млинку, а вони співають, що від години ждуть на Лабія, аби ліз до ями, бо тамтой не відзнає ся, мусів заснути. За Марину також годї щось довідатись. Беру гурт на себе і далї в до-

лину. Спустив ся в низ, сліпаю по штольні, побачив сьвітло. Приходжу ближше, а там за каменем о десять кроків від мене хлопці з джанами, сокирами против себе гороїжать ся, аж любо глядїти. Пять їх, як медведї: скрегочуть зубами, кричать, ходять їм о переорану между!... Кождий собі дре ся: „То на моїм ґрунті камінь!“ а тут мара має ґрунту... Чоловік в печері, рушити ся годї. Я хочу підлїзти ближше до тих кметїв, аж хтось мене за кафтан сїп і каже: „Не лїзь там, бо заморока... Диви, як красно рубають ся... Гони швидше на верх і скажи, що в шибї, де робить Подоляк, велика заморока, а хлопці з сусїдного шьбу зійшли ся і рубають ся на смерть“... „Ба, то ти, Мошку?“ питаю. „Я сам, як бачиш з тамтого сьвіта, упир... Скажи пану Хатківському, що ти бачив Мошка опиря, що тамтого року з його підданим утопив ся в ямі під школою... Нехай небїщкови передасть який осух*), а нї, то комином до нього влїзу! Він буде вже знати, що зробити, аби не заблудив у Брїгїдках і не заміняв шкіряні чоботи на деревляні черевики“... „Щек тобі маро! Під землею жидівські упирі, також нова комедия!“...

Фасолька перехрестив ся, рїпники й собі за його прикладом. Хотїв іще щось оповїсти, але інспекційний фірер прискочив, крикнув „przędko hołodrygo mėskału do jamy!“ і потягнув неоподаткового шевця патерицею по хребті, аж йому слово „амїнь“ на устах завмерло.

— Я тепер вилїз, прошу ясновельможного пана фірера, — сказав Фасолька, уклонившись до землї.

*) Осух — пшеничний, поминковий хлїб.

— To jeszcze raz potarabanisz się!

Бойко, винавши чотири мерці, не мав ні охоти ні сили лізти по пятого. Люди перелякані оповіданем Фасольки ховались один за другого, не хотіли спускати ся. Фасолька рішив ся взяти гурт на себе і поїхав у долину. Здвиг змагав ся; старі, молоді летіли дивитись. Я глядів пильно в отвір, де зник Фасолька, і питав себе, чи верне він іще на сей світ направляти капці. Корби перестали обертатись, дзвінок відізвав ся на верха, Фасолька був на спорнім ґрунті... Дзвінок знов відізвав ся. — На гору, до корби! — крикнув один з робітників і знов почали дві корби в противну сторону крутити ся, аж витягнуено пожаданих гостей. Фасолька сам, видно не привиклий до таких прогулок, був приморочений, очи витріщив, а руками притримував у кибли якусь спосочену масу людську, пятого порубаного чоловіка. Робітники, що стояли при дверцятах шибу, вхопили обох у-воздусі висячих на землю. Розперезаний з гурту Фасолька, опритомнівши, глядів глумливим зором на конаючого в страшних муках хлописька незвичайного росту. Він як найсильнійший, рубав ся з чотирма і видно виграв справу... Трудно було думати про ратунок, бо крім безчисленних ран тельбухи були випущені, ноги поломані, харчав страшно... Хтось виляв на нього коновку води, конаючий отворив очи, побачив Фасольку і спитав храпливим голосом: „Стефане, де я?“ „У пана Хатківського, нашого людського чоловіка“, — була відповідь. На ті слова здригнув ся Подоляк конвульсійно, хотів підняти руку, але та відмовила услуги, тільки прошептав: „То-мо-я бать-ківщи-на, мого батька кров“ і слова

завмерли йому на спеклих синіх устах. Він уже більше не потребував батьківщини!..

— Так найліпше, — мовив Фасолька. — Чотири дошки, сяжень землі, реєнтий співає, а ти й тільки не дістанеш!.. Ну, але всеж ти виграв. Тебе хоч порубали на твоїм ґрунті. Гм, гм, хлопська манорія... Хоч без голови, і під землею потрафить один другого порубати за межу!..

— Або бєбєхи коєю випустити за марний віхоть соломи, — додав Василь Ліскович, господар з Кавного, якому сусід за жменю дрисену, вимкненого з під плота, зломив руку на два, а обойчик під шиєю на три кусники.

Я остовпів... Годі було мені тепер сказати, що Фасолька бреше: його слова пекли мене цілого, мов розжарене-зелізо; я чув невимовне горе, бо чи повірив би хто, що ся страшна, або як тут звуть, дурна смерть тих бідаків пригадала мені мою рідну, мохом і розхідником порослу стріху? У нас дома були також крім мене ще чотири брати, немудрійші від тих, що їх отсе складали на телігу, як жидівські різники до вагону волове мясо призначене на продаж до Відня. Нїде правди подіти: два морія жовтої глинки мусів отець поміж нових господарів поділити, аби не діждати ся на старі літа якої публіки. На наше щастє рішив ся найстарший на пристаїство до третої хати, і він то нам придбав на стілько слави, що хоч бідний отець не згинув під плотом, знайшовши захист не на своїй печи, тай інші також сиділи тихо і ждали нетерпливо, коли вийде первородний на поле з радними, таксаторами, асесорами, арендарем і писарем гро-

мадським від'орювати свою п'яту частку з тих двох моргів рудавиці.

Я пішов між люди, не ждав того поділу, при якому у найліпшому разі зискав би був истиком по храпах, — а ті, що лишилися дома на батьківщині, зробили з одного загінця три прилуди з трьома межами і нудили батька і найстаршого брата, аби позичили в банку для них трицять ринських на засів, а вони на другий рік, коли Бог зародить, віддадуть з процентом гроші!

Пізнійше вертав я часто до цього родинного курника, любував і делкатував ся повітром, яким віддихали мої найдорожші отець, мати, братя, а опускаючи закутину ковтав горячі сльози з радости, що святий спокій царює в родині. Послідного разу я побачив дивну аміну навіть і в тій смиренній бідній, а колесь так щасливій загородині: не стало найдорожшою особи, що лучила ті добрі, необлудні серденька в одну нерозірвану цілість; бо та, що знала до душі промовити, як то некрасно і сьмішно дїравити собі голову на однім загоні, спочивала вже за церквою, а та, якій повинно би залежати також, аби суспільність людська мала як найменше дїдоводів, воденосів, бездїльників, мабуть мало що робила собі з лиха, звичайно як мачуха!... Три господарі побудували три ліпянки з трьома вікнами, з двома шибамі під одним покритєм і господарували кожний на свій лад. На оборі, де перше не мож було телїги занести, стояли тепер три купки мервястого обірнику, а на кожній купці сиділо по кількоро дітий, що вічно заїдали ся за стару лисницю, з якої овоч перезимований на поді в димі, аж коло сьв. Духа могла голодна з'їсти.

Не лучше було нам узяти ся всім п'ятьом до діла і купити від камери з кільканацятьох сел зложений ключ, що отримав покійний Хирлій за п'есї гроші? — Забаглось тобі опиханого проса — подумає не один. — А деж на се гроші? Ба, та покійний Хирлій мав також смолу, не гроші, а прецінь йому повірили.. Ми були би могли також таку саму — але що я кажу, — чотири рази більшу квоту камері дати по спроданю і знищеню лісів, як то вчинив молодий загорілий Хирлій з позриваними ногами!

Суспільність була б о тисяч а тисяч процент більшу з нас мала користь, ніж з бездільного шляхотського годованця, який всадив собі в голову, що він ясний пан і що химери небіщиків Каньовських з'єднають йому розголює у світлі і страх межі хліборобами. Кажу ще раз, суспільність була б зискала бодай те, що села не були б здеморалізувались, гроші за запропашені, ліси та коршми не виїхали би до Франції й Італії за направу двох патиків, що підпирають перед часом зотлілий панський кадовб, а що найголовнійше, ми не так скоро були б розтриндали ті міліонові маєтки і віддали їх Жидам у руки, а наші діти не заїдались би за марну падальницю і не виробляли в собі на будуще переконанє: от коби нині!..

Поклали всіх п'ять порубаних супірників на теліги; Подоляк, правдивий дідич „батьківщини“, як герой по скінченій кровавій битві, лежачи на своїх ворогах їхав до трупарні, де на погляд Фасольки мали ще докторі череп пилкою перерізати і переконати ся, чи був у нїм мозок.

Рушыла теліга, пішли люди слѣдом, скропленим дешевою кровю марно погибших рабів за марницю, за кусень посторонка!.. Все забрало ся, тілько я стояв при ямі і Хатківського собака хлєптала Подолякову кров із калюжі! Хотів я конче довідатись, чи Ямсовича також понесли на почетвертованє? Не було кого розпитати, до Хатківського я постановив другий раз порога не переступати, бо аж надто пізнав я сього двоніжного хижака, його „Чорну Долю“ і цілу родину, аби міг з ними входити в близшу знайомість. Та я хотів слідити дальше ті велебні порядки Жидови розвельможненої при помочи кліки Хатківських, сподіваючись побачити не одно диво. Вийшов я на вулицю. Хідником снує ся Жидова в атласах, шовках, аж в очах тьмить ся. Кудись усе те йде, швендаєть ся як мурашки, ні кінця, ні початку. Страх чоловікови подумати, скілько то наших рук треба, аби се вижити, скілько мамок, аби діти виплекати! Глянув я в другу сторону, аж там над ровом стоїть купка ямарів, щось з десять, і витягають з болота загубленого вчора з пяткою Івана Горівку, зятя здеградованого учителя Чистогорського. Іван Горівка був страх у великім відчаю; кричав: „Пустіть мене!... Посторонка менї дайте!... Верніть менї дитину, мою Марисуню!... Гроші маю, колач їй куплю!“

— Мару маєш, не гроші, — кричав іще досить кремений, хоч на шудлах Стефан Геч, трач із Торганович, а щоб усіх переконати наочно, витягнув чулому батькови шмату зза пазухи, розв'язав вузлик, начислив аж пять шісток, здвнував ся: не думав, аби з цілої пятки стілько за цілу віч лишило ся.

— Аву — гукнув по хвили товариський трач — до Байли з ним!... Закропити бідолуху, коли є за що, най не дурів за дурним букартом, та не баламутить сьвітом!... Коби таї о що, як о те... Он Яджин хабаль забив своє о ріг стола! Фрузька Борухова, що то у Харлія села покупила, зварила своє в шмельцу, а Мушинові дівчата все, що бузьок принесе, зараз до закопу кидають!... А сей дурний дістав на переднівку пів кірця кукурудзи, могорич за своє замаківчене, і ще чогось хоче. Тьфу! Бодай тебе отсе болото не тримало ся, розломаний! Що витріщив сліпаки один з другим, не бачиш, що не хоче сам стояти? Далі „гойх“ з ним, до кантини!

По такій промові одноногого трача вхопили Івана Горівку перед себе, всадили одному на коркоші і поволокли ся як п'яні виборці з п'яним послом вибраним за дреглі і горівку. Щезли носильники Горівки на закруті гостинця в якімсь комарнику. Пішов і я за ними, з цїкавости став перед побіленою кошарою, зверненою фронтом до неба, на якій вилискував ся величезний шильд, де намальовано хлопа, що пє з кибля якусь шумовину, під тим гербейські гієрогліфи закінчені словом: „Volksgarten“. Цікава річ, тут можна-б щось побачити... Ситна, здорова Жидівка, сидячи на лавці, зачепила мене:

— Як ся маєте, пане Когуте — остатнє слово сказала з притиском — де ви тут з'явили ся?

— А ви що за одні? — спитав я не без гніву, подразнений такою сьміливістю баби.

— Я шинкарка з того дому.

— А звідкиж я приходжу до знайомости з вами?

— Ви мене не знаєте, бо ви ще в нецятках колисали ся, як я до вашої мами за повісмами ходила...

Показало ся, що се й була Байла, донька бідного баришівника Михля, що її люди не кошернами, лиш стрешеним хлібом вигодували.

— Се ваш домок? — спитав я по хвили.

— Ні, то трахтирня, дім на Панській вулиці.

— Маєте певно діти?

— Нівроку, шість синів і три доньки. Найстарший скінчив гімназію, такий мудрий, що всі професори нехай перед ним до закою лізуть. Другий того року вже скінчить школи, пся юха такий штудер, що й самого вітця продав би, аби тільки за нього що дістав; буде польським адвокатом. Один знов у Чернівцях учить ся, такий мудрий, файний Німець, що в самім Відні нема такого, буде німецьким адвокатом. Один поїхав до Відня до гандльової школи, а два ще дома!...

— Дуже добре, що так діти виховуєте! Але тепер і до школи біднішим приступ та мують: якісь мундури позапроваджували...

— Нічого, нічого не шкодить. Добре зробили, бо вже перший ліпший батяр до школи пхав ся. Нам Жидам грошей не забракне.

— А деж ваш муж?

— Мій пан поїхав купувати село у якихсь там дідів.

— Гм, село купувати, — подумав я — але за чії гроші? Позичить у банку, заплатить безталанним, що не можуть погодити ся на батьківщині, зістане властителем більшої посілости, внесе з піль, лук, лісів, що дасть ся на

гріш перемінити, а пізнійше віддасть банкови за довг пустарі, банк утратить сто процент і нехай собі на них ваяці випасає!...

Запросила Байлуня мене до середини. В душній кімнаті лежав на тапчані попідпираний подушками Федько Ямсович. Виглядав як уголь чорний, при тім говорив мало. Побачивши мене, махнув рукою, як господар, котрому по страті кільканацятгох штук худоби приволічеть ся сліпа, беззуба собака до хати. Наражав своє життя за дурнісенько; його смерть була би тим бідакам, за якими пропадав, стільки користи принесла, скільки паницям ненакриті ями під вікнами бориславських шинків. Заснув відтертий від смерти сьмішний панище. Я угостив ся маринованими рибами, проковтнув на силу два лики червоного кваску, але якась остина стирчала півперек у горлі. Оглянув ся по печері: два Жидики, що кваліфікували ся на крайсрабінів і вчителів богочестія для середних шкіл, виносили з ями фарбовані розоліси, вино, пиво на двір до города. Зваблений пекольним шумом, вийшов я до сїний, став на порозі і почав придивляти ся, що то за такий „Volksgarten“. Ну, на огород там мало що подавало. Крім двох тирхатих з жовтими верхами верб, що дрімали над потоком, ані одна хабузина не зеленіла ся. За те скрізь стояли лави різної великості, поуставлювані здовж і півперек, висше й низше. На них сиділо багато людей у станї більш або менше зачеме-риченім. Сів і я під дахом на лавці побіч мові Байлуні і глядів дальше.

На почеснім місці сидів собі ніби різник, ніби баришівник з товето-мясистою пикою, повними, вічно усьміхненими очима і високим по-

лисковатим чолом, на яким глибока щерба горвила вразно :

Не зачіпай баб в селі,
Бо дістанеш по чолі...

Був то податковий секвестратор Тиршмід, оточений своїми товаришами належними до різних цехів бориславського купецтва.

Кілька хлопів з поблизьких сіл, що приїхали хто з сіном, хто з драбиною, хто з жінкою, хто з дитиною на торг, спиткавши пана „решпектора з штайрамту“, питали, чи скоро до них загостить, бо не знають, що робити з тими пограбленими сїраками, гуняли; мшши, хробацтво пожерло лахи на прах, не дасть ніхто шельюга, коли самі властители не викуплять. Тиршмід, приятель людськості, віддучи борсучу морду, казав винести Байлі десять флашок червоного для товаришів по ремеслі, стількож для своїх братів хлопів, сказав „дай Боже здоровле, якось тото буде“ і далі шнурувати на сьвяточні гунї, жіночі сукмани і на кровавий добуток людський.

В другім ряді спділи ямарі з Іваном Горівкою і кільканацять молодиків прибраних по части в барханове, по части в міховяне шматечко; вони порозумівали ся поміж собою стілько язиками, скілько в нашій державі народностей, з додатком латини і гебраїки. Були то так звані по військовому резервісти, бориславські офіціялїети котрих бранка заскочила в пятій, шестій, семій а навіть і в осьмій класї і пустила їх на облуду. Душею їх був Василь Звухнений, що скінчив філїозофію у Львові, три літа прав у Чернівцях, духовну семінарію в Холмі, трїбував ріжного хліба, навіть редак-

торського і вчительського, аж на послідку зістав директором покутних місцевих адвокатів, на їх честь писав часом досить удатні стихи і веселив ними свою публіку. Дальше за ними баби, дівки, хлопи гоїдали ся на дротяних ливах і дурний Юзьо, співаючи сирітки, з своїми слухачами замикали сей дивоглядний образ.

Василь Звихнений, ходячий образ людської щирости, пропивши остатній шельюг з виграного амба, глядів філософічно туди, де сидів податковий секвестратор і ковтав слинку на вид напоїв, з яких аж калужа утворила ся на землі під лавою. Вибивав такт пообшкулюваними пальцями по порожній фляшці, морщив чоло, що звичайно робив у торжественнім настрою своєї поетичної душі...

Хлопи „приходящі“ підпивши собі до охоти, набрали резону.

— Прошу вельможного пана комісаря, — говорив заступник віта Мудьо-Гудьо з Бараниці — „ви наш пан, свій чоловік, дай вам Боже панованє, а по смерти царствованє небесне!“

— Почекайте свату, так не годить ся, — остерігав його коваль Добрин, майстер без начиня, великий защитник церкви без релігії, ще більший політик без вітчизни, і сталий гість Байли з подертими кашенями, — бо з панами так не ідзе; ви п'яні.

— Що то п'яні?... Я знаю, що говорю, — кричав дальше Гудьо-Мудьо. — То наш пан комісар, як рідний тато, кожду хату знають; нам на другий раз лїпшого пана до Відня послати не треба!...

— Правда, правда, — загуділа вся громада.

— Вони будуть іще ліпші від тих, що поїхали, — кричав Грабчук з Люшні. — Віват, многая літа!

Вхопили зачмелені бувші виборці свого пана Тиршміда до гори, почали гицкати, а одноногий трач побачивши се, вхопив з другим собі рівним троха роздруханого Івана Горівку, поставив його перед Звихненим і нуж просити, аби заспівав зі своїми дяками, бо сей безум хоче до закопу скакати разом з п'ятьма дудками. Василь Звихнений виліз на лаву, глянув на відчаянного вітця, муркнув „Гм, Іван Горівка, голова не служить, а в ногах ердбебен“, — підніс порожню пляшку до носа і почав:

Чом так тужно споглядавш,
Душе моя, там на дно?
Ти грішна, ах, прецінь знаєш,
Що там на дні не — вино...
Чухрай, шкробай лик, лик, лик!
За ковніром полазник.

Остатнє „чухрай, шкробай“ так усім подобало ся, що навіть дурний Юзьо перестав своєї любої сирітки, а галайкотів те що й інші, лапаючись руками по потилиці, як би хотів сказати:

— Знаю я сю мару також не від нині, вгризла ся вона мені в печінки до охоти.

Клюб Тиршміда, так званий шляхотський, загудів те саме замісь многая літа. Звихнений імпровізував дальше:

Хто дасть шелюг? хто дасть два?
Поїдемо в небеса...
Мошків гаразд нас спасе:
Байла гірку принесе.

Чухрай, шкробай лик, лик, лик!
За ковнїром полазник.

Глянувши скоса на Тиршміда, хотїв пригадати йому, що тягниверета зневажив його, бо не дав йому нинї анї капиночки рому, і співав дальше :

Хрунь в скрини держить рубатку,
Щоб здекуційник украв.
Я не бою ся податку:
Очкур несу на застав.
Чухрай, шкробай лик, лик, лик!
За ковнїром полазник.

— Пане Звихнений! пане Звихнений! — кричав Грабчук з Люшні, колектант податковий, поміркувавши, що остатня строфа мовшило вколола в вухо його комісаря і добродїя. — Нате, пийте!... Дай Вам Боже здоровчюк і нашому будучому послови, нашому комісарови Тиршмідови, та заспівайте на його честь!

Звихнений побачивши склянку з ромом, яку бездушний дерун велїв йому дати, щоб заляти горло, страє ся, вхопив, вицїдив душком і співав дальше :

Лиш гараку з пивом дайте,
Я за десять голос дам.
В послї чорта вибирайте!
В мене морда старший пан.
Чухрай, шкробай лик, лик, лик!
За ковнїром полазник.

Кому житє надоїло,
Гірку горло не приймає,
Дармо парить грїшне тїло..
До закопу, най плаває...

Чухрай, шкробай лик, лик, лик!
За ковніром полазник.

— Слухай ти, Звихнений, напиши мені лист до Відня до нашого посла, — кричав почувавшись Іван Горівка. — Напиши так: комедиянти, ті, що по конях скачуть, украли мені дитину і мене обциганли... Там не було пів кірця кукурудзи, одна чвертка була неповна... До Відня поїду, аж там справу знайду.

Звихнений махнув рукою і тягнув далше:

В Відень їде Йван Горівка!
Він пропав би з нами лоб,
Коб мав, — та ба, лиш маківка...
Іван послом, гоп, гоп, гоп!
Чухрай, шкробай лик, лик, лик!
За ковніром полазник.

Радість доходила до одуру. Все скакало, кричало „чухрай, шкробай“ і закроплювало спрагнені гортанки „розолькою“ підправленою вапном. Один із тих, що гойдали ся над потоком, зліз із ливви, штовхнув жартливо свою товаришку кулаком, виймив зза пазухи якийсь паперовий скрутелик і шукав у кишени за сїрником, аби підпалити. Жінка звітрила, до чого воно їде, вхопила баламута за руки і кричала: „Люди, вступіть ся, бо навіджений хоче стріляти“. Ся осторога не зробила на гулящих найменшого вражіння, лише Таршмід сховав ся за кругольнею до якоїсь комірки. Борикаючи ся з бабою ямар, осягнувши вкінці свободу, трутив свою обожану від себе і гукнув до свого товариша: „Пали!“

Побратим виймив цигаро з рота, притулив до підставленого динамітового патрона!... Силь-

ний вистріл заглушив мене на хвилю, а сотки голосів заревіли „Віват!“ як би на честь прибуття двох жандармів, що в тій хвилі несподівано з'явилися. Наступило слідство.

— Де ти взяв динаміт, хруню? — питав людяний чоловік голоп'ятника, якому з рук цюркотїла кров, як з цївки, а два пальці на руці тільки телїмбалися!

— А тобі що до того? Купив у валашайника...

— Скажи, де взяв динаміт, у котрого Жида, бо підеш на кілька літ до криміналу.

— Зараз... Зладився... Де? Може до того громадського, де щурі топлять ся в гноївці? Не-дочекане твоє. Хочеш, то веди до Дрогобича, або до Самбора, але не до жидівської кучі.

— Стули морду, батьку, і не копай людей ногами, бо скажу ноги закувати зараз ланцюхами!

— Ов-ва! То що з того буде? Скуєш, то й розкуєш... Не стулю і по всьому... Я також таким паном був, як ти, може ще й ліпшим — розумієш?

— Мовчи, п'яного! — кричали присутні — Не бачиш, що се жандарм?

Жандарм фірер глянув на мене, здвигнув раменами; рівночасно другий капраль припрогадив до нього три парі позсіялюваних ланцюхами ріпників і двох люзом пущених, — один без ока, другий з кусником носа, а одного ще здорового несміливого хлопа осїбняком, також скованого. Сей остатній бідак ішов як телець жертвенний; соромився очевидно більше своєї лїберії як арештованя: вузкі пантальони по якімсь небіщику бельфері стягали його в кроці

гірш ланцюшків на руках, сорочка швабська, вимочена в нафті, аби гидь не хапала ся, лежала на тїлі як надутий міхур, а кабат з якоїсь старої мальованки не заходив на нього й до половини.

— Як ти звеш ся? — питав фірер бідака, що стояв мов не в своїй шкірі.

— Яким Легковірний, з Борині.

— Та-ак?... То-ти?... Слухай; а ти не знавш військових приписів?

— Ба, та чому ні?... Я служив три літа при лівні.

— А дослужив би ти ся дідьчої матери на голову!... Пожда, посидиш ти собі в „штокгавзі“ хоч з шість місяців найменше. Давно ти тут?

— Та вже буде рік, прошу пана! Червоний Срулько з мого села звабив мене сюди на заробок, а я заробив стільки, що опанчу вкрали, сорочку, штани пофалатав у ямі до хтему, та от вибачте стидав ся йти до дому такий чудний, аби люди не сьміяли ся. Жидище тримав мене, тримав у ямі, цілий рік я не бачив божого сьвіта, хіба в його кантині, аж нині вирядив мене ось так. Що йно я вийшов, пан заціпили і привели сюди.

— Будеш, небоже, тепер більше стидати ся. Ти не мельдував ся, на маневрах сего року не був, а за тобою розписали по цілім сьвіті.

— Не знати, по що нам цілого сьвіта, коли наш Борислав старший від цілого сьвіта, — обізвав ся Петро Магурець, грабар, корінний бориславський горожанин.

— А ти чого хочеш? — спитав жандарм нахабу.

— Приходжу запитати пана фірера, що зробити з тою дівкою без голови, що витягнули сеї ночі з Шмількової ями? В трупарни мясівні аж страх... Щось шість хлопа...

— То треба буде положити десь окремо, аж голову в ямі знайдуть... Але, почекай! Знаєш тих сватів?

Петро грабар приглянув ся безокому, заперечив собі головою, поглянув на другого, тай сказав: — Холошні достотно такі, як у Івана Шаблі з Краківця, що лишив дома жінку, діти, господарство, а тут уже сидить з другою на віру... Тільки тамтой був з цілим носом.

— Занурив би ти ся в першій ліпшій ямі, що завтра викопавш, коли не можеш мене пізнати!...

— То таки Шабля, прошу пана. А другого також знаю, безокого, то Цундрик з Забескиду, бо оті мадярські райтузи носив небіщик Абрумкуш, що задусив ся в ямі, пізнійше носив їх Циган, що бив з Жидами людий на Волянці, а колись тут принесли в них якогось попареного бойка до Шмілюсової кошари; там здерли Шмілюсові касієри з нього райтузи і дали Цундрикови... Та де ви їх поведете пане? — питав грабар по хвили. — В таку спеку небезпечно тащити ся: вони промogli оковитою, кипячкою, де будь на дорозі займуть ся від божого сонічка, та ще клопоту нароблять.

— Не бій ся, — відповів фірер, подивляючи в гадці веселе усposоблене гробоконателя. — Чей до Дрогобича цілих заведу, а там нехай печуть їх, кільки хто схоче.

— Най пан того не роблять і не збавляють собі ніг дурно до міста! — гукнув Фасолька, вертаючи з трупарні.

— Чому? Може твій Мушин або Хатківський не дозволять?

— Ні, не те, але що иньше... Вони вже свої люди, тут замешкалі. Ви їх — тут показав на обох неповязаних калік — заведете до міста, віддасте до шпіталю або до ратуша кому, і заким дійдете на колію коло депу, а вони всі повандрують знов до Борислава до депу!... Найлучше їх віддайте Петровн, нехай їх поховає, тоді певно не вернуть ся!

Жандарм засьміяв ся. Фасолька згорблений хотів іти до середини, але Байля на порозі зупинила його і спитала:

— Почекай, що несеш, дурний полатайку?

— А вже-ж бачите, що черевки...

— Бодай ти так дихав! Та то ялівцева фалудина.

— По щож питаєтесь, коли знаєте ліпше від мене?...

Пішов Фасолька до сьмішного панища. Жандарм, повідбиравши динамітові патрони, ножі, велізні протички, повів арештованих до коменданта, фірер з грабарем вступили до господи. Я побачив, що кулі з кругольні занадто на бік скачуть з панами Тиршмідовичами, пішов також до середини ще раз подивитись, що робить мій любий Ямсович.. Бідачиско ще спав. Фасолька одною рукою обтирав сльози, а другою зганяв фалудиною мухи з сьмішного панища, в якім пізнав чесну душу.

Я познайомив ся з фірером і просив його, щоби мені дав провідника, що знав би добре

місцеві копальні, а він настрів мені власне Петра, гробокопателя з під „Дебри“.

Десять разів сильніший вистріл від першого перервав нам обом розмову. Фірер Телець схопився, попросив мене з собою, обіцяючи мені щось красивого, невиданого показати. Я без наміслу рішився на таке пропозицію. Покинувши Фасольку і Ямсовича і всю гулятику в городі, я пішов з фірером і гробарем оглядати копальні.

З М І С Т.

	СТОР.
1. Риболови	3
2. Совість	21
3. Конокради	34
4. З правничої школи	54
5. Чічі	59
6. Заміть	79
7. Шляхотська шапка	83
8. Здрячі	96
9. Котюзі по заслугі	114
10. Пригістник з Борислава	132

О п о в і с т к а.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки :

В першій серії „Белетристичній Бібліотеці“ :

Ціна в коронівій вал.

1. С. Ковалів. Девертир і иньші оповіданя	1·60	К.
2. Іван Франко. Поеми	1·60	„
3. О. Кобилянська. Покора і иньші оповіданя	1·40	„
4. Гю де Мопасан. Дика пані і иньші оповіданя	1·30	„
5. І. Франко. Полуйка і ин. борисл. оповіданя	1·40	„
6. Н. Кобринська. Дух часу і иньші оповіданя	1·60	„
7. Кнут Гамсун. Голод, роман	2·20	„
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії	1·60	„
9. С. Ковалів. Громадські промисловці, опов.	1·60	„
10. Уїлліям Шекспір. Гамлет, принц данський	1·80	„
11. Генрик Понтонпідан. Із хат. Оповіданя	1·40	„
12. Богдан Лепкий. З життя. Оповіданя	1·20	„
13. Гергарт Гаутман. Візник Геншель	1·60	„
14. М. Коцюбинський. В путях шайтана. Оповід.	1·60	„
15. У. Шекспір. Приборкана гоструха	1·40	„
16. Панає Мирний. Лихі люди	1·40	„
17. В. Короленко. Судний день	1·20	„
18. У. Шекспір. Макбет	1·60	„
19. Е. Гюцков. Урієль Агоста	1·40	„
20. У. Шекспір. Коріолян	1·80	„
21. М. Яцків. В царстві сатани	1·60	„
22. Панає Мирний. Моровенко	0 90	„
23. Леся Мартович. Нечитайлик	1·60	„
24. М. Коцюбинський. По людському,	2·00	„
25. В. Оркан. Скапаний світ, драма	1·00	„
26. Василь Стефаник. Дорога, новелі	1·60	„
27. У. Шекспір. Юлій Цезар	1·60	„
28. Л. Толстой. Відроджене, (3 томи)	3·60	„
29. Е. Гавлічек-Боровський. Вибір поезий	1·60	„
30. Ф. Заревич. Хлопська дитина	1·80	„

31. І. Франко. Коваль Бассім	1-60	К.
32. У. Шекспір. Антоній і Клеопатра	1-80	„
33. Е. Тимченко. Калевала	3-00	„
34. О. Катренко. Пан Природа і ин. оповіданя	1-40	„
35. У. Шекспір. Багато галасу з нечевля	1-60	„
36. Іван Франко. Сім казок, новелі	1-40	„
37. Сидір Воробкевич. Над Прутом, поезії	1-60	„
38. Уїлліям Шекспір. Ромео і Джульєта	1-80	„
39. Б. Сроковський. Оповіданя.	1-40	„
40. А. Криський. Пальмове гилля, (3-00)	2-00	„
41. О. Кониський. Молодий вік Макс. Одинця	2-00	„
42. Гю де Мопасан. Горля і иньші оповіданя	1-30	„
43. В. Кравченко. Буденне житє. Оповіданя	2-00	„
44. Уїлліям Шекспір. Король Лір	1-80	„
45. Д. Лукіянович. За Кадильну, повість	3-00	„
46. Г. Гайне. Подорож на Гарц	1-20	„
47. І. Франко. Захар Беркут (брош. 1-20) К. опр.	1-60	„
48. У. Шекспір. Міра за міру	1-40	„
49. М. Коцюбинський. Поединок і ин. опов.-	2-00	„
50. О. Стороженко. Марко проклятий, поема	1-40	„
51. С. Ковалів Рыболови (друкуєть ся).		
52. Марко Вовчок. Народні оповіданя. т. I. (друкуєть ся).		
53. П. Мирний. Серед степів (друкуєть ся).		
54. І. Франко. Воа Constrictor (друкуєть ся).		
55. В. Винниченко. Повісти й оповіданя.		
56. Р. Кіплінг. Мауглі.		
57. Марко Вовчок. Народні оповіданя. т. II.		

Приготовляють ся до друку:

- Е. Золя. Жерміналь.
- Марко Вовчок. Оповіданя, т. II.
- Байрон. Чайльд Гарольд.
- Ф. Достоевський. Грач.
- Вересасв. Записки лікаря.
- Л. Мартович. Оповіданя.
- А. Доде. Листи з млина.

Ціни подані за оправні примірники. Брошурованих не продаєть ся.

У другій серії, „Науковій Бібліотеці“, вийшли:

- 1. Кароль Кавцкі, Народність і її початки 0-60 К.
- 2. Фр. Енгельс, Людвік Фаєрбах 0-50 „
- 3. Фр. Енгельс, Початки родини, 1-50 „

4. Ш. Сеньобб, Австрія в XIX століттю . . .	0-80	К.
5. В Будзинівський, Хлопська посілість брош. оправлена	2-00 2-40	"
6. К. Флямарион, Про небо	2-00	"
7. М. П. Драгоманів, Переписка, т. I.	1-80	"
8. С. Степняк, Підземна Росія	3-00	"
9. Адріян, Аграрний процес у Добростанах	1-00	"
10. Г. Тен, Філософія штуки	1-00	"
11. Феріс. Дарвінізм (друкується)		
12. Інґрем. Історія політ. економії (друкується)		

Брошуру другої серії не оправляється.

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“
вийшли:

1. М. Грушевський, Б. Хмельницький	0-20	К.
2. Курцій Руф, Фільотас	0-20	"
3. В. Наумович, Величина зоряного світа.	0-15	"
4. Памас Мирний, Лови	0-06	"
5. І. Пулюй, Непропаща сила	0-20	"
6. М. Грушевський, Бех-Аль-Джугур.	0-10	"
7. І. Раковський, Вік нашої землі.	0-10	"
8. А. Чехов, Каштанка	0-15	"
9. М. Драгоманів, Мик. Ів. Костомарів	0-15	"
10. Е. Золя, Напад на млин	0-20	"
11. І. Пулюй, Нові і перемінні звізди	0-15	"
12. Г. Квітка, Маруся	0-50	"
13. М. Левицький, Умова для селян. спілок	0-20	"
14. П. Куліш, Орися.	0-06	"
15. М. Кистяковська, Іван Гус	0-20	"
16. О. Стороженко, Оповідання. I.	0-20	"
17. В. Барвінський, Досліди в поля статистици	0-20	"
18. В. Короленко, Ліс шумить	0-20	"
19. І. Франко, Шевченко в польській рев. легенді	0-40	"
20. В. Гіґо, Кляд Іе	0-25	"
21. Е. Еґан, Руські селяни на Угорщині	0-25	"
22. П. Мирний, Духий попутав	0-40	"
23. А. Д. Уайт, Розвій географічних поглядів.	0-30	"
24. Ів. Франко, Украдене щастя	0-50	"
25. С. Сфремов, Національне питанє в Норвеґії	0-30	"
26. П. Ніщинський, Гомерова Іліяда (1 пісня)	0-30	"
27. М. Драгоманів, Два учителі	0-40	"
28. Е. Золя, Повінь	0-30	"
29. С. Томашівський, Київська козащина 1855 р.	0-10	"
30. П. Ніщинський, Гомерова Іліяда (2 пісня)	0-35	"

31. Т. Масарик, Ідеали гуманности	5-35	К.
32. Люкiян, Юпітер у клопотах	0-30	"
33. М. Костомарів, Письмо до ред. „Колокола“	0-20	"
34. М. Гоголь, Вій...	0-40	"
35. І. Раковський, Вулькани	0-20	"
36. Г. Фльобер, Іродіяда	0-30	"
37. О. Терлецький, Москвофіли й народовці	0-30	"
38—39. І. Тургенєв, Ася	0-40	"
40. Л. Боровиковський, Маруся	0-25	"
41—42. Данте Алігері, Пекло, пісня I—X	0-40	"
43—45. В. Олехнович, Раси Європи	0-70	"
46—48. Л. Толстой, Крайцерова соната	0-90	"
49—50. О. Бодянський, Українські казки	0-50	"
51. Е. Золя, Смерть Олівіє Бекайля	0-25	"
52. А. Уайт, Розвій астроном. поглядів	0-15	"
53. Гомер, Іліада (3 пісня)	0-25	"
54. А. Міцкевич, Лист до братів Галичан	0-45	"
55—56. Л. Толстой, Смерть Івана Іліча	0-55	"
57. В. Врайтенбах, Бісльїя в XIX в	0-25	"
58—59. М. Горький, На дні житя	0-70	"

Приготовляеть ся до друку:

Ф. Купер. Звіролов.
 В. Антонович. Іван Їонта.
 Потебня. Про байку.
 Бляйст. Маркіза О.
 „ Наречена в Сан Домінго.
 Уайт. Л. Н. Толстой.
 Верн. Про біблію.

В друку: Антольоґія укр.-руської поезії від смерти Шевченка під ред. д-ра Ів. Франка, з ориґ. ілюстраціями Ю. Панкевича. (Видане люксове.)

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Хто купує за готівку нараз усі книжки видані доси, дістає 25⁰ 0 рабату.